

БЛАЖЕ КИТАНОВ

**МАКЕДОНИЈА - ВО СВЕТОТ
СВЕТОТ - ВО МАКЕДОНИЈА**

Блаже Китанов

**МАКЕДОНИЈА - ВО СВЕТОТ
СВЕТОТ - ВО МАКЕДОНИЈА**

Издавач:
Национална установа -Универзитетска
библиотека „Гоце Делчев“ -Штип

За издавачот:
Охридија Лазарова

Компјутерска подготовка и печат:
Идеал графика - Штип

Тираж 300

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент
Охридски", Скопје

821.163.3.09

КИТАНОВ, Блаже

Македонија во светот, светот во Македонија : (книжевни
беседи за идентитетот) / Блаже Китанов. - Штип : НУБ "Гоце
Делчев", 2014. - 202

стр. : слика на авторот ; 24 см

Текст на повеќе јазици. - Белешка за авторот: стр. 199

ISBN 978-608-242-002-8

а) Македонска книжевност - Критики и толкувања
COBISS.MK-ID 97109258

МАКЕДОНИЈА - ВО СВЕТОТ

СВЕТОТ - ВО МАКЕДОНИЈА

/книжевни беседи за идентитетот/

Јас сум ви тешко болен, и ќе ме снема,

Ме дави и гуши подземна стија.

Млад сум а душата ми е остарена

Од љубовта моја неостварена, љубовта

Македонија.

(Ацо Шопов, Дрво на ридот, 1982)

Македонија, синко,
е заорана с'с два црни вола!

ПОСЛУШАЈТЕ МАКЕДОНЦИ!

Чујте, чеда Македонци
(Г. Прличев)

Во четвртото *Езеро на животот* од последната стихозбирка на Ацо Шопов *Дрво на ридот* (1982), галијата е синегдоха за Македонија, за овој национ; галија/земја, разнишана од бури и породилна агонија //која плови низ бурите//ту исчезнува меѓу брановите ту изронува со име Македонија. Во сиот поетски опус со голема страст Шопов пееше за љубовта кон земјата, кон жената, кон татковината. На заминување, и пред смртта, Шопов пееше за својата најголема љубов - Македонија:

Јас сум ви тешко болен, и ќе ме снема,
Ме дави и гуши подземна стија.
Млад сум а душата ми е остарена
Од љубовта моја неостварена, љубовта
Македонија.

Со иста љубов, страст и загриженост за судбината на татковината, говореше и пееше и нашиот знаменит поет и омилен професор Блаже Конески. Имено, во почетокот на 70-те години, под стреата на поранешниот Филозофски факултет во Автокоманда, Скопје, додека ги слушавме неговите предавања од *Историја на македонскиот јазик*,

освен по богатата насмевка и светлината во очите, ние го препознававме и по магистралната синтагма *Јазикот е нашата звучна татковина*. И тогаш и подоцна Конески гласно кажуваше, гласно прашуваше и уште погласно предупредуваше:

„Со замислени меѓи

Сум ја означил својата татковина

.....

До кај што сум ја пронесол својата љубов,

Дотаму е мојата татковина,

А вие, еј !

На што сте смислиле да ја сведете?!

(„Татковина“, Песни и препеви,

Скопје, Култура 1990, кн.2, с.141).

Гласното обраќање на поетот е упатено до Балканските и старо- нови циници,од една, и до својот народ, од друга страна, земјата и љубовта да не ги ставаат во некаква правна рамка, со некакви додавки и придавки. На тоа се противи и севишниот, зашто и покрај границите, бранот на езерото никој не може да го запре од брег на брег да не иде-да не шири крилја бели:

„Езероно ти го виде:

Граница го на две дели.

Но кој бранот би го запрел

Открај покрај да не иде,

Да не шири крилје бели!

(„На граница“, Песни и препеви, Скопје, Култура

1990,кн.2.с 39).

Брановите на езерото и раширените крилје се метафора за љубовта неомеѓена со која се кршат коските на замрачениот и ограничен ум на тие од спротива, на

соседот. *На граница* е парабола за поетовата безгранична и неомеѓена љубов кон ближниот, кон соседот.

Бранот на езерото + белите крилје = љубов.

Идентитетот, името, јазикот се стожерни точки во книжевниот аманет на Блаже Конески:

„Ако не знаеш како се викаш, кој ќе ти даде име? Ако не знаеш кој си, кој ќе ти го рече тоа? Ако самиот не се признаваш, кој ќе те признае? Ако не си ја знаеш сопствената вредност, кој ќе ти ја открие? Ако немаш свест за важноста на нештата, како ќе создадеш култура“ (Цитирано кај М. Маџунков, Родното место на литературата, МАНУ, Скопје 2008, с.348).

И на младини и по многу години Конески отворено и резигнирано пееше и констатираше дека во него „уште рика истата мака“ дека е „роден во смачкано племе“ („Спомен по многу години“, Црква, Скопје, Мисла 1988, с.16).

Седум години пред смртта во една пригода Блаже Конески гласно се обрати до сите нас. Предупреди:

„Послушајте Македонци! Бидете на штрек пред секаквиите, правни диверзии, од каде и да идат, со кои се фрла кал на нашите светли датуми и нашите постигања. За нас повеќе отколку за многу други во светот јазикот претставува, со сè што е на него создадено како говорен и пишуван текст, најголемо приближување до идеалната татковина. Тој е заправо единствена наша комплетна татковина: И оние наши места што се испустени живеат во нашата традиција со песните, приказните, гатанките и пословиците, запишани некогаш во нив, и оние наши места што се испустени ги опишува, опева и слави современата литература на македонски јазик. Затоа

и во моменти на ломења, раслојувања и колебања, последно што треба да ни паѓа на ум е да ги поставуваме под прашање придобивките на нашата самостојна акција и на јазичен план“ (Цитирано кај Гане Тодоровски: Блаже Конески како национален мислител, Скопје, МАНУ, 2002, с.87(77-93).

Ако внимателно го слушаме гласот и повикот на поетот и национален мислител, ние сме обврзани и должни секогаш и навек достоино и со почит на ден Свети Никола златен да се присетуваме и да беседиме за големата и света македонска рожба-Блаже Конески.

11 –ти декември 2011

Штип

МАКЕДОНИЈА Е СУДБИНА НА СВЕТОТ- СВЕТОТ Е СУДБИНА НА МАКЕДОНИЈА

Уважени дами и господа¹,

Судбината на овие македонски простори, меѓу другото, е оквалификувана како една од најмистичните и најконтроверзни во општата историја и судбина на човештвото, посебно на Балканот.

Препознатлива како **светлосен трагизам** или како **црн оган**, или **црно сонце** што започна да светка од очните дна на Самоиловите војници, за потоа да се запали со поетските факли на Климент Охридски и Григор Прличев, на Рајко Жинзифов и Константин Миладинов и конечно, силно да се разгори и распламти во Народноослободителната борба и **Белите мугри** на Рацина, својот светло-темен пат ќе го продолжи и во една од најгрозорморните битки што се одигра меѓу крвта и стихот на еден од најмаркантните поети на овој народ-**Ацо Шопов**.

Таа битка или драма, таа игра без здив што ќе го прогони Шопова уште „од утробата мајчина, од првите зачетоци, најнесвесните („Во сонот на црната жена“), што ќе започне со неговото раѓање, па ќе го притисне крвкото тело на

¹ Беседа за Ацо Шопов, по повод 90 години од раѓањето (20.12.1923, Штип – 20.12.2013, Скопје). Градска библиотека “Браќа Миладиновци”, Скопје, 17.12.2013

детето и ќе се втисне во елегичните тонови на гимназиската „Тетратка за писмени состави“ (1937-1940), ќе продолжи да живее низ поетскиот блесок на ОЧИТЕ на Цена/Луња (Вита Поп-Јорданова)-„**На Кара-Даг**“ и Вера-„**Љубов**“, „**Очи**“- за да се спои со зраците на нашето и афричкото црно сонце чија светлина темна ќе ја поврзе судбината на Штип со Жоал, на Исарот со Мамел, на Македонија со Светот и на Светот со Македонија.

Таа игра без крај и жед за трагање по нови невозможности во кои сè се раѓа и сè се гаси истовремено; игра која личи на „див апеж во крвта со себе што спори“, игра што личи на лузна од желби и страсти и грозоморен лет кон висините на недосегливата убавина, од првото поетско крштевање „**Пијаница**“ (1937), па сè до последната разделба „**Патување во родниот крај - средба со светот**“ (1980), на најбизарен начин ќе се израмни со бурната егзистенцијална и творечка врвица на Шопов што се вика **- н е б и д н и н а**.

Оттука, при толкувањето/разбирањето на поезијата на Ацо Шопов, првенствено треба да се тргне од лексичката тријада (**песна–земја–жена**), содржана во третата песна од циклусот „**Црно сонце**“:

„**О песно, земјо, жено, о живот и смрт ведно**“ (ГП).

На тие три феномени Ацо Шопов ќе им го посвети сиот свој живот, сета своја Љубов и Борба. Притоа, и песната–зборот, и земјата–татковината, и жената–љубовта ќе бидат сфатени како небиднина, што ќе стане еден вид *cirkulus virtuosus*: небиднина—не/биднина. „Ацо Шопов со тоа потврдува дека кај ретките и исклучителните поети постои барем една книга, песна, стих или макар само една метафора, која најсеопфатно го детерминира нивниот

поетски свет и врз чии темели се гради потем целокупната градба на нивната поезија. Таа книга, таа песна, таа метафора кај нашиот поет е небиднината која има еден вид персонално-ацошоповско значење. “Старделов, Антеј... 210).

Должни сме и овој пат тоа накусо да го објасниме. Имено, најпрво, ејдетската слика или причина на небиднината се открива во потресната семејна драма на поетовите родители, во песните на неговата мајка, потпишани со иницијалите Н.К.(Несташлива Коцка)-Несреќна Коцка, и во она чудовишно детство со крвјосани очи кои со митскиот лик на стоглаво чудовиште („Патување во родниот крај - средба со светот“), ќе го прогонуваат до последниот здив од неговото бегство низ небиднината („Езеро на животот“).

Подоцна, од Пешкупеа до Козјак, преку Готен и Беласица до Кушкули и назад, во петрифицираните склопови од усната поетска традиција и амблематизираните натуралистички слики на програмските борбени песни, таа Небиднина ќе се разгласи со „**Маршот на Третата македонска ударна бригада**“ и со екскламативниот и профетски тон на **Борба и Сон** („Песни“, 1944), ќе се развие како флуид низ контрастните слики „**Во родната куќа**“ и посебно во „**Мечтаење крај брегот на езерото**“ („Стихови за маката и радоста“), за да се разлее со Тишината и Ветрот преку парадоксалните слики што кореспондираа со светот на *roètes maudits* (проколнатите поети) да станат персонален творбен знак во поезијата на Шопов, за да се закани таа (н е б и д н и н а т а) со трите инсулти од 1964, 1968, 1969 низ симболистичките и метафизички транспозиции на жената и крвта, на стеблото и телото, на огнот и пепелта, и најнакрај да се завојува со неа, со таа небиднина од април 1979, па сè

до истиот април 1982, кога крвта својот страотен пир ќе го пирува и, конечно, Небиднината ќе триумфира.

До излегување на последен мегдан со небиднината, до појавата на трите инсулти, или ако сакате во периодот на создавањето на „**Стихови за маката и радоста**“ (1952), на „**Слеј се со тишината**“ (1955) и „**Ветрот носи убаво време**“ (1957) небиднината, посебно во однос на творечкиот чин, се јавува во својот интуитивен облик. Но, книгите што следат „**Небиднина**„ (1963) и „**Гледач во пепелта** (1970) се указателни како предупредување и за личниот и национален профетизам на Ацо Шопов. Во тој контекст небиднината е парадигма во однос на жената/љубовта, зборот/песната, татковината - земјата, во однос на љубењето – пеењето - постоењето. Низ своевидните архетипски слики на крвта, огнот, пепелта, црното сонце и митскиот говор на минатото-нашиот поет ќе укажува и ќе ги предупредува генерациите на опасност од национална и етничка неделивост, но истовремено со своевидниот профетски глас ќе инсистира на љубов и борба, ќе повикува на Истрајување.

Значи, како што Мајаковски и Блок, Бодлер и Маларме сиот живот развиваа една тема, така и нашиот поет ќе ја развива Небиднината како единствена психогена и космогена тема што ќе стане магистрална поетска парадигма во сета негова поезија. Таа матична парадигма, со другите сродни и клучни парадигми/класи (*зборот, огнот, пепелта, каменот, дрвото, водата*), за цело време ќе ја преферира Гетеовската аксиома дефинирана во поезијата на Шопов како **остварување низ неоствареност** или **stirb und verde** (умри и настани) или **Во живот низ смрт** („Сонцето и телото“), а со истакнување на оној филозофски

став дека „Подолг е од животот до човека патот“ („Љубовта на огнот“).

Затоа и овој пат сакаме да потсетиме на онаа прекрасна лирска сентенца **Поетите ќе умрат тогаш кога и нивната песна** и, што како секвенца од големиот профетски чин во поезијата на Шопов, силно ќе гласи и денес за да нè потсети и упати на најденотативниот говор во *Дрво на ридот*, преку кој повторно се актуелизира проблемот на *Гледачот* за етничката неделивост на поетовата и наша најголема неостварена љубов - Македонија: „**Млад сум а душата ми е остарена Од љубовта моја неостварена, љубовта, Македонија**“ („Оздравување на болниот“). Па дури и кога беше на Афричкиот континент, кога беше далеку од татковината, тој се враќаше на својата антејска почва, на своите езера на животот за да се напие вода, да го закрепне телото, да го возобнови духот и пак како Пегаз да се врати назад. И додека за другите тоа беше бесцелен лет, за нашиот поет тоа претставуваше највисока смисла на животот, зашто преку откривањето на родината, тој го откриваше светот, а откривајќи го светот ја откриваше родината. А љубовта кон татковината, пак, како и големиот Блок, ја израмнуваше со љубовта кон жената:

*„Татковино, песно недопеана, песно неспокојна
Ти си покрај мене најверна жена,
смила очовечена,
вистина позната, а никому недоречена и докрај
разгласена.
/Татковино, песно недопеана, песно неспокојна
крвта и нас ќе не спаси!
Но не крвта на разделбата и омразата,
крвта со омрази и гнев заградена*

*/туку онаа крв која жената ја жртвува за мажот
мажот за жената и синот,
а синот заедно со нив за татковината
од која сите ќе пламтине како од најчисто вино
Татковино, песно недопеана, песно неспокојна,
/спокојот во нас ќе го ископаме: ќе го ископаме
од искони.*

“(„Те спомнам ли “).

Во поетските записи на Шопов го има оној остаток на таинственото и чудесното, оној ненаправен чекор, оној недосегнат збор што сè заедно прави неговите стихови да вишнеат во литературата како чин што се случува еднаш во векови. Од неговите стихови постојано нешто воскреснува, нешто ново одекнува, говори и се чита. „Поезијата на Ацо Шопов е изненадувачки тешка лектира, тешка за дешифрирање, неподобна за читател што се брза“ (Јон Деаконеску) Најдобро е пред неа, пред неговите стихови и песни, на пр. пред *Времето невреме вистинско е време*, пред стиховите за *тишината*, за *убавината*, за *огнот и зборот*, за *небиднината*, за *црното сонце или за песните посветени на жената сињарка-мулаткиња* и многу други- достоинствено да се молчи. Колку повеќе се чита и препрочитува поезијата на Шопов, колку повеќе таа станува дел од нашиот живот-толку повеќе таа има исцелително дејство, има лечебна моќ. Тоа е посебна тема за разговор и анализа во неговото творештво.

За Ацо Шопов човекот е пред сè и над сè. За Шопов човекот е безмерно голем, поголем од океанот, зашто човекот е една бескрајна и недоконслива бездна: *(Човеку) птицо преправена во ѕвезда, кој мисли дека те сфатил не знае што е тоа бездна.*

„Најголемиот поет е видовит“(*Волт Витман*)

Најпосле, Ацо Шопов уште во 1964 година по повод 20 години од формирањето на Третата македонска ударна бригада ќе ја испее песната *Голема е твојата песна*. Во неа Шопов пее:

*„Јас знам дека за неа,родината,често и од сонот
крадеме,
и дека во секакви распри сме често,
но не знам зошто јанса не јаде дека ќе ја
раздадеме,
туку да и најдеме во нас и под сонцето место.*

А во последната битка со небиднината кога неподвижното и закоравено тело на поетот три тешки години ќе ја преживува и доживува истата судбина на мајка си, вистинските познавачи на Шопов, на неговата поезија, а особено на говорот на неговите ОЧИ знаеја да прочитат и слушнат дека тој не беше исплашен од смртта, ами беше загрижен и исплашен за судбината на Македонија, за она дете што доаѓа и треба да биде **„признато и прифатено од сето човештво, како добрина и Македонија“**. („Езеро на животот„)

Благодарам

14 декември 2013, Штип

КАКО ДА СЕ ЗАЧУВА ИМЕТО, РОДОТ, ИМОТОТ²

*„Уште рика истата мака во мене
дека сум роден во смачкано племе“
(„Спомен по многу години, Црква“)
Б. Конески*

Културното поле е проверен мегдан за истакнување и докажување на духовниот ентитет и јазичен идентитет на еден народ. Притоа, едно од главните оружја за мегданување и афирмирање на својата посебност и самобитност е поезијата.

Во бурната и тегобна историја на Балканските народи, македонскиот народ минал и сеуште врви по мошне тежок и угорничав пат. Но, со автохтоните писанија на пергамент и рисанија на надгробни плочи и фрески по црковните ѕидови, со песните испеани од нашите предци и пренесувани од колено на колено, полека и сигурно се трасирал патот за создавање простор што денес се вика и признава како независна, самостојна и суверена Република Македонија – држава со свое автохтоно име, со автохтон јазик и автохтона, препознатлива литература и култура.

² Денови на Македонската култура, 23-24 мај 2005 година, лекторат по македонски јазик во Истанбул

Неспорен и затврден влог за тоа се творбите на многу учени од минатото. Примерни во тој однос се стиховите од епитафот на Кирил Пејчиновиќ, песните на Константин Миладинов и Рајко Жинзифов, на Григор Прличев и Коле Неделковски, на Коста Рацин и многу други кои ги поставија темелите на македонската книжевност која, по Втората светска војна, со официјалната кодификација на македонскиот стандарден литературен јазик, постојано ќе се докажува и натпреварува со другите за да може преку своите вредности да се излева од сопственото корито и сè посигурно да се влева во тековите на современата европска и светска литература и култура.

Развојот на современата македонска поезија има свои специфики, свои раздобја и свои генерации. Така, по Втората светска војна македонската поезија ја карактеризира колективистички тон на пеење, унифицирани тематски опсесии, егзалтирани восклиции од слободата и резултатите од изградбата на земјата. Во тој период со првите стихозбирки на Ацо Шопов, Славко Јаневски, Блаже Конески и другите ќе се трасира патот на јазикот, од една, и на посочниот и помодерен поетски израз, од друга страна. Имавме земја, имавме песна, имавме слобода, но немавме вистинска творечка слобода. Секое изместување од затворениот систем на пеење беше однапред осуден на напад, на негација или неуспех. Пример за тоа се “Стихови за маката и радоста”(1952) на Ацо Шопов – песни кои се свртеа кон интимата на лирскиот субјект со обид да запечат за тоа што човек го чувствува во себе, го доживува и преживува.

Токму во педесеттите години кога се водат остри полемики расправи и битки за таканареченото *ново* во

литературата и се бараат одговори на многу творечки дилеми, со песните на Ацо Шопов, на “Везилка“(1955) од Блаже Конески, на “Дождови“(1956) од Матеја Матевски настапува период на поквалитетен развој во историјата на македонската поезија. Притоа, стихозбирката “Везилка“ е примерна за појавата на своевиден, индивидуализиран и, истовремено, модерен поетски глас во нашата поезија.

Со “Везилка“ и другите поетски ракописи што ќе следат подоцна, преку оригиналниот пробив во тешкото минато и напорот да се стокми *проста и строга македонска песна*, специфична и наша, препознатлива и модерна, а со тоа да се биде во дослук со времето и неговите задачи, нашите поети сè повеќе се навраќаат кон својот праизвор – искуствата на претходниците и усната поетска традиција. Само таква, автентична и самоникната, со звуците, боите и знаците на својата земја и песна – посебно од крајот на 50-те , почетокот на 60-те или во оние таканаречени свездени години (Г. Старделов) кога и со песните на Петар Т. Бошковски, на Радован Павловски, на Јован Котески, на Анте Поповски и др. “започна да се влева во другите поетски текови, да се оплодува со нив не губејќи ја својата оригиналност“ (А. Шопов) – нашата поезија ќе стане сè попривлечна, сè поинтересна и сè поприсутна во европските и светските простори.

Овдека, низ примери на творби од нашите истакнати поети Ацо Шопов и Матеја Матевски ќе покажеме како и колку во различни периоди и услови на пеење, контактот со лексичкото богатство на усната поетска традиција, од една, и привсенувањето кон минатото, од друга страна се гради поезија со персонален творечки сензибилитет и високи естетски вредности.

Указателни примери за црпење од изворите на усната поетска традиција и кај Матевски и кај Шопов се песните за езерата.

Езерата на Матевски (“Рамноденица“) не се исцрпуваат само во колоритноста и описот на нивната убавина, ами тие се откриваат првенствено како своевиден егзистенцијален и судбински мотив. Првото – мало “*Езеро*“ судбински се поврзува со авторовиот однос спрема тоа езеро. Таа песна е еден вид парабола за будноста на поетовото око, на нашето око што треба да биде отворено, да бдее, да го варди тоа езеро, наше езеро – Охридско, Преспанско, Дојранско.

Слична и указателна во тој однос е песната “*Езеро*“ од Ацо Шопов во која уште поотворено, позагрижено и со зачудувачки профетизам се предупредува на опасностите што му се закануваат на тоа езеро (Охридско, Преспанско, Дојранско), на “брегот што се рони“...“Тука си, а ќе те загубам стиснато зад секој рид“ (“*Езеро*“), или “Црни коњаници, бели коњици./ Со лик на светци - на сидот сурови војници// Бран до бранови. Коњ до коњи. Арапин црн ги гони/ Моме застанато на брегот, брегот се рони// (“*Езеро* крај манастирот“).

Наспроти првото мало *Езеро*, во второто *Езеро* на Матевски кое може да се идентификува со Охридското езеро, со охридскиот брег, покрај другото, среќаваме и асоцијации на нашите цркви и манастири, на нашите културно-историски богатства и документи, на нашата благородна традиција и минато, на нашиот идентитет, на нашите војски и печалби, робувања и откинувања, чекања и пекања.

И наеднаш третото *Езеро* на Матевски се осветлува како симбол на нашите почетоци, на нашите плодови, на

нашето зреење и живеење: “тоа е роса во лисјата тоа жито класно“, но вечно опколени од непредвидливиот налет на времето изложено на опасности и притисоци на стврнатиот непријател.

Третата песна за езерото на Ацо Шопов: “Ноќ над езерото крај манастирот“ е споредлива со второто и третото езеро на Матевски. Оваа песна на Шопов е предвесје на неговата нова и голема љубов – Африка, земја каде во судбината на другиот ја открива судбината на сопствениот народ. Во песната “*Настан на езерскиот брег*“ (“Песна на црната жена“) лирскиот субјект како крилест Пегаз се враќа на своето родно Охридско езеро за да се напије од водата бистра и лековита што ќе го врати во живот. Овдека се појавува повторно оксиморонот *црно сонце* кој и во народната песна и кај Радован Павловски на специфичен начин ја открива и дорасветлува генезата на македонската историска небиднина, на оној трагичен чин на ослепувањето на Самоиловите војници: “И очите ископани од старите фрески“ (“И уште еднаш црно сонце“), на чинот на небиднината што трае и денес.

На темата тегобно и тешко минато со бројни преселби и печалбарења, заминувања и враќања, во современата македонска поезија се испеани бројни песни од наши поети, но **како исклучителна по својата тематска целост и исказ се издвојува стихозбирката “Перуника“(76) на Матеја Матевски**. Тоа е книга со нагласен баладичен тон и специфична јазична експресија, поезија која кореспондира со звуците и ритамот на народната песна, со лексиката и синтаксата на нашата усна поетска традиција. **Таа книга и денес го апострофира проблемот на печалбарењето и иселувањето, проблем што не е само индивидуален или**

регионален ами колективен, национален. Указателен пример за тоа можат да бидат повеќе песни, пр.: Кога одевме во Стамбол. Тоа е песна која го истакнува социјалниот проблем кој и во XXI век се заканува да го раскине македонското ткиво со опасност тоа да стане главна причина за опстојување и развој на еден национ:

*“Ох, кога одевме во Стамбол,
Река се преселуваше со нас“.*

Кон Песните што ги посочивме се приклучува и поезијата од книгата “Името. Родот. Имотот“ на Бранко Цветкоски (2000). Песните на Цветкоски, на Шопов и Матевски, на Радован Павловски и Анте Поповски, на Петар Т. Бошковски и Славе Ѓорго Димовски се гласно обраќање до сите нас со молба и загриженост задолжително да го вардиме името, родот и имотот – на овој народ, на овој простор. Особено книгата на Цветкоски низ специфичните експресивни стихови во форма на лексичко-синтаксички водопади сè посилно и посилно се излева загриженоста за загрозеноста и судбината на нашиот духовен ентитет и јазичен идентитет кој го истакнавме на почетокот од нашето излагање. И по ритмот, и по чувствата, и по јазикот, и по начинот на структурното организирање на стихот: Името. Родот. Имотот“ на Бранко Цветкоски, од една и “Света песна“(2001) на Анте Поповски претставуваат посветли точки во квалитативната поетска вертикала што ја градиме овие години во една нова и специфична творечка слобода.

ОТКРИВАЈЌИ ЈА РОДИНАТА ГО ОТКРИВ СВЕТОТ, ОТКРИВАЈЌИ ГО СВЕТОТ ЈА ОТКРИВ РОДИНАТА

Со стихозбирките „Небиднина“ (1963) и „Гледач во пепелта“ (1970), Ацо Шопов ќе влезе во својот творечки зенит. Во втората го среќаваме оксиморонот **Црно сонце** кој како персонален творбен знак претставува парабола за македонските вековни робувања и потчинувања, бунџи и црнила. Црното сонце на Шопов ја открива и дорасветлува генезата на македонската историска небиднина која, за жал, трае и денес. Затоа поетот ќе повикува и ќе инсистира на слевање со „сонцето на тие што се мртви“ (Н, 40), ќе ги повикува на помош своите предци, ќе ги бара заборавените врски на крвта. По назначувањето за амбасадор (1970) на тогашна Југославија во Сенегал, Африка, следува деценија кога со „**Песна на црната жена**“ (1976) и „**Дрво на ридот**“ (1980) Ацо Шопов на најтранспарентен начин ќе отвори дијалог помеѓу две култури и ќе ја искаже својата силна приврзаност и љубов кон двете најголеми теми/класи во неговата поезија: 1. Жената и 2. Татковината. Кон првата и на болничка постела ќе копнее со блесок во очите, а кон втората, обраќајќи се до нас, ќе ја искаже својата длабока загриженост:

*„Јас сум ви тешко болен, и ќе ме снема
ме дави и гуши подземна стија.
млад сум а душата ми е остарена
од љубовта моја неостварена, љубовта*

Македонија

(ДР, 13-14)

Со страв и загриженост за личната и национална судбина, на пат за Африка Ацо Шопов ќе се судри со најобичните егзистенцијални прашања: „Каква е таа црна Африка со која треба да се сретнам и во која треба да живеам со своето семејство долги години? Каков е народот, какви се обичаите, традициите и навиките на луѓето? Спијат ли тие луѓе во крошните на дрвјата како што многупати имам слушано овде кај нас? **А ако се разболам од некоја тешка и неизлечива африканска болест**“ (АМАНУ, ФАШ, К-III, АЕ, 58, автограф со мастило 6 страници, потцртаното мое, Б.К)

Нашиот поет не ќе пристигне случајно на црниот континент. Тука ќе го доведат:

- а) неговото **провидение** од „**Љубов**“ и „**Очи**“
- б) исконската страст за трагање низ мрачните свијоци на **историјата**
- в) вечната жед за изворите на сеопштото потекло и гладта за невеселата младост на човештвото;
- г) прародителскиот инстинкт, и
- д) непогрешливиот шепот дека сè е исто, иако е скриено во различни шуми и растенија без оглед како и да се викаат: баобаб, даб или бреза.

(„Тука ме доведе моето провидение“, П Ц Ж)

Во поезијата на Шопов баобабот/дрвото е поставено во две различни амбиентални состојби:

1. На црниот континент и
2. На ридот, на Исарот.

И Баобабот (на црниот континент) и дрвото на ридот (на Исарот) кореспондираат со песната и жената (црна-сињарка-бела), со судбината на човекот и земјата. **Со небиднината.** И баобабот и дрвото на ридот ја симболизираат достоинствената отстојливост и неуништивост на човекот и неговиот живот. Огромниот баобаб им пркоси на горештините /.../ Од своите сокови /.../ смука /.../ погледот му се разбиструва / разлистува, разлистува ... („Баобаб“, ПЦЖ), а дрвото на ридот разлистува и расне и живот / од небиднината смука / (ДР, 15-16), од пркос зазеленува и расте, расте и / зазеленува./.../ опстојува и опстанува. /.../ расте на сува рида во висината (ДР, 59-60). Затоа и она молбено обраќање до новите пријатели и браќа по судбина:

„Оставете ме тука добри мои пријатели,
тука ме повика исконската страст
да ја пронајдам својата праслика
изгубена во мрачните свијоци на времето,
но жива и силна како вдахновение.
Оставете ме, оставете ме тука. Тука ме доведе
моето провидение“
(„Тука ме доведе моето провидение“, ПЦЖ).

Баобабот и дрвото на ридот се антропоморфни симболи кои кореспондираат со двете централни теми во поезијата на Шопов:

1. Љубовта кон песната,
човекот и светот,
како не-биднина,
и
2. Љубов кон жената
и татковината, земјата

Баобабот е на релација со црното тело на жената и судбината на црните луѓе на црниот континент, а дрвото на ридот е на релација со жената и татковината и со неподвижното тело на лирскиот субјект.

Баобабот има огромно и дебело стебло, со куси гранки и малку лисја, но со многу длабоки корени во земјата. Ѓаволот како да го свртел наопаку, па затоа е наречено ѓаволско дрво. Плодовите на баобабот се слични на нашата диња. Тие се сушат и од нив се произведува брашно. Кога нема вода, кога е сè исцрпено и кога дури и животните умираат, баобабот е последната храна што може да се најде во природата. Баобабот е хранител и спасител на африканскиот човек. Баобабот е дрво на животот.

За време на страшна суша, кога „Сонцето паѓа во утробата“, кога „земјата е сонце, а сонцето е земја“ и кога „сè ќе изгори од жед“, баобабот /.../ „им пркоси на горештините“ (Баобаб, ПЦЖ) длаби со своите корени, трага по вода. Дрвото на животот се бори за живот.

Баобабот е симболистички носител на натчовечката мудрост и знаење. Тој кореспондира со мудроста и знаењето на поетот Сенгор, на тој голем дијали, на кого:

„Главата му е корен во земјата на Црна Африка
што се храни со сокови од легенди и преданија.

Мислата му е разлистена како раскошна крошна
над земјата набабрена од суша и жед“

**(„ На тие брегови нема ни
мир ни починка“, ПЦЖ)**

Песната на поетот е сочна „со вкус на манго“ и во неа
„жуборат бистри води“. Таа, како и баобабот, им пркоси на
горештините и паѓа како свежина / врз земјата измачена од
суша и тежина“. (**„Во твојата поезија жуборат бистри води“,
ПЦЖ**). Поетот на Жоал и Сенегал е Баобабот на Сенегал.
Баобабот е симбол на жилавата борба на вековното
опстојување на африканскиот човек. Тоа е дрво на животот.
Храм на мртвите. Татковина. Во шупливото стебло на
баобабот порано луѓето биле закопувани исправено, во
вертикална состојба. Затоа магијата за дожд проследена со
молитва на жената е парабола за:

1. Нераскинливата врска на потомците со мртвите
предци и огромната љубов кон нив:

„...внатре во стеблото, закопани исправено,
лежат мртвите
и водат таен духовен разговор со своите потомци“
(„Тука ме доведе моето провидение“, ПЦЖ), и

2. Љубовта кон татковината:

„Сето село го опколува не може да го опколи.
/.../
Дрво на животот. Храм на мртвите. Татковина“
(„Баобаб“, ПЦЖ).

Таа врска и љубов уште посилно е присутна во песните
од циклусот **„Светлината на робовите“** каде што со

нагласена наративна постапка и посебна епска дикција, низ звукот на там-тамот и танцот на мртвите со живите, поетот ја прелистува историјата на Црна Африка и со елегичен тон говори за судбината на црниот човек.

Во минатото стројни и лични младичи и девојки, од Сенегал и од другите земји на Африка, со галии биле испраќани како живи црни робје на туѓите континенти. Таму умираше. Но од жал и копнеж по родниот крај, нивните души се преобразувале во црно камење – бигори. Океанот ги тркалал назад и ги исфрлувал на брегот на островот Горé. Од тие камење-бигори никнала и се извишила големата црвена Куќа на робовите каде што и сега нивните души се „во нем допир со потомците“ („**Со прикован поглед на Црна Африка**“, ПЦЖ). Но:

„Грмне ли там-тамот ден се разденува,
сите срипуваат на нозе од својата нездржлива
крв прогонети
живи и мртви, болни и неизлечени,
танецот се извива низ селата, низ саваните,
покрај реките, низ прашумите,
и како бескраен ритам и мелодија
се извишува нагоре, нагоре до сонцето,
каде од крошните на џиновските дрвје
насмевнат гледа Големиот Татко.
А Куќата на робовите станува раскошен дворец и
борилиште
низ кое достоинствено чекорат некогашните
робови,
и облечени како принцовите од Мали
се борат за срцето на своите избрани сињарки“
 („**Моќта на там-тамот**“, ПЦЖ).

Низ звукот на там-тамот и судбината – историјата на африканскиот народ, нашиот поет кореспондира со тешкото минато на својот народ и неговите печалбарења. На таа тема во современата македонска поезија се испеани бројни песни од наши поети, но како исклучителна се издвојува стихозбрката „Перуника“ (1976) од Матеја Матовски.

Архетипот Баобаб е иницијален симбол на нашиот поет кој трага по „... својата праслика / изгубена во мрачните свијоци на времето, / но жива и силна како вдахновение („Тука ме доведе моето провидение“, ПЦЖ), а преку релацијата, пак,: баобаб-даб-бреза-дрво на ридот: црна жена-сињарка-бела жена – девојката под Исарот- се остварува поблиска врска со:

1. Своите предци и
2. Жената и татковината

Во тој контекст, песната „Тука ме доведе моето провидение“, а посебно стиховите

„Тука ме доведе мојот прародителски инстинкт и неговиот непогрешив шепот дека сè е исто иако е сокриено во различни шуми и растенија без оглед како и да се викаат: баобаб, даб или бреза“.

сугерираат и тоа дека:

1. *Баобабот, дабот, брезата или неј друг вид национален или регионален симбол (црните бигори, там-тамот-Тешкото-Перуниката) сè е човекот со неговата специфична историска судбина и*

2. *Насекаде човекот е човек без оглед дали е бел,*

црн, жолт или во некоја друга нијанса или боја.

Но, на пат за откривање на другиот, на пат кон неизвесното и непознатото, ние ја губиме силата. Затоа поетовото битие се трансцендира во крилестиот Пегаз кој се враќа на својата антејска почва, на своето родно Охридско Езеро, да се напие од водата бистра и лековита што ќе го врати во живот. На враќање црни дождови му го попречуваат патот, но летањето му е мисла водилка, па со црно-белите девојки се пробива низ црните дождови (ДР, 33-34). За некои враќањето или летот е невидена лудост, за некои е попусто патување, додека за него тоа е највисока смисла на животот – **да ја открие родината откривајќи го светот, а откривајќи го светот да ја открие родината.** („Настан на езерскиот брег“, ПЦЖ). Овие две песни, всушност, се указателни за поетовите нови создајќи дека:

1. *Запознавајќи ги другите во сите нивни посебности и особености, човекот полесно или побрзо се запознава себеси и својата татковина, и*

2. *Народите се многубројни и малубројни а не големи и мали (Ацо Шопов, 1972:25-27).* Притоа **„Тука ме доведе моето провидение“** во синтеза со завршните стихови од песната **„Две раце“**.

„Едната рака ме потсеќа на сињарка од Жоал,
а втората на убавица под Исарот од Штип,
И со тие крила – раце и јас низ свет се
вивнувам и полетувам“

(ДР.30)

претставуваат посебен и непобитен пример за интеркултурна комуникација меѓу различните луѓе, од една и хуманизмот и космополитизмот во поезијата на Шопов, кој кореспондира со идејата на Волт Витман за сеопшто братство, од друга страна.

Ако поетот на *Небиднина* и *Гледач во пепелта* постојано укажуваше на она што ни се случило и предупредуваше на опасностите што му се закануваат на овој народ, низ примерот на осамената галија во *Дрво на ридот* гласно и со неверојатен профетизам ќе повикува на Љубов и Разбирање, на Борба за Истрајување:

“За да из’рти едно ново детство
признато и прифатено од сето човештво
како добрина и Македонија“
(ДР, 43-45).

Затоа, низ отворени и аксиоматични стихови Ацо Шопов одново ќе потсетува дека:

1. **Македонија е во светот, а светот е во Македонија (ДР, 13-14);**
2. **Македонија е судбина на светот, светот е судбина на Македонија;**
3. **Во Македонија се збиднуваат и се прекршуваат сите дилеми на светот, а светот е бремен од проблемите на Македонија;**
4. **Македонија ја дели судбината на светот, а светот се судира со безбројни македонски судбини (ДР, 53-56).**

REVEALING HOMELAND, I DISCOVERED THE WORLD, DISCOVERING THE WORLD, I DISCOVERED HOMELAND

Summary

With the books of poetry “Void” (1963) and “Reader of the Ashes” (1970), Aco Sopov enters his creative zenith. In the second one we find the oxymoron Black Sun which, as a personal sign of creation, represents a parable of the centuries of Macedonian slavery and oppression, rebellions and blackness. Sopov’s Black Sun reveals and additionally lightens the Macedonian historical void which, unfortunately, lasts even today. Therefore the poet calls and insists on merging “with the sun of those who are dead” (H, 40), he invites his ancestors to help and asks for the forgotten blood ties. Following his appointment for the Ambassador (1970) of Yugoslavia in Senegal, Africa, there is a decade when, with the “Poem of the Black Woman” (1976) and “Tree on the Hill” (1980), Aco Shopov most transparently opens a dialogue between the two cultures and expresses a strong attachment and love for the two major topics / classes in his poetry: 1. Woman, and 2. Homeland.

Key words: now existing, baobab, mother country, sinjarka, woman.

Литература:

1. Китанов, Б . Ацо Шопов-живот и дело, Скопје, Култура 1998 г.
2. Старделов,Г.Антеј ја допира земјата,Скопје, Мисла 1993 г.

ПРИКАЗНАТА „СИЛЈАН ШТРОТ,, НА МАРКО ЦЕПЕНКОВ-ПАРАБОЛА ЗА ЧОВЕЧКАТА И МАКЕДОНСКА СУДБИНА

Марко Цепенков (с.Ореховац, 1829- Софија, 1920) е еден од најплодните и најкреативни запишувачи на народни умотворби. При запишувањето на сказните, приказните и сторенијата Цепенков вршел стилски интервенции и градел сопствен поглед на свет, со што го профилирал својот неповторлив творечки лик и гениј. Илустративен пример за тоа е неговото ремек-дело, приказната Силјан Штркот која, слободно може да се вброи меѓу најдобрите народни приказни во вкупната светска литература.

Силјан Штркот е дело кое е на границата меѓу реалистичкиот и фантастичниот расказ, со јасни алегорични одгласи за судбината на единката, за односот меѓу јатото и осамените птици, за односот на колективот и единката. Силјан Штркот е најдолгата волшебна македонска приказна. Но Штркот не е волшебна приказна, сказна во која сè е можно, зашто сè е во функција на основната идеја. Сказната Силјан Штркот е творечка и поетска тапија на Марко Цепенков во која на симболичен начин се говори за перспективите и проклетствата на човечката, а пред сè на македонската судбина. Со други зборови, **сказната на Цепенков е своевидна парабола за човековата судбина, за**

судбината на македонскиот народ, на неговиот идентитет, на неговото раѓање -преобразба-раѓање, со надеж и верба за отстојување и опстојување на свое тло,од една, и закана за можно исчезнување или преобразба во јато птици без дом. (М. Маџунков).

Во функција на основната и магистрална идеја Цепенков го посочува мотивот на непослушноста. Тоа го чини трипати:

1. На почетокот на приказната кога Силјан од Коњари е непослушен, не слуша мајка и татко „ич кеф немаш да работит селцката работа; орањето, нивјето, копањето лозјата, жниенето нивјето, вршењето и овците гледање... Силјан кеф имаше пазарџибашија да бидит „ Посладок му е сомун ас екмек со таан –алва, одошто ржани леб, меаната и ракијата со другарите, одошто работењето дома. Силјан не верува ниту во клетви , ниту во приказни;

2. Во приказната за Сиве и Чуле која му ја раскажува таткото: „*Слушај ме, синко, јас што ќе те учам и мајка ти, ти ќе те фати некоја клетва од нас ,бре, синче Силјане!, Веруј, синко, ти секој син и ќерка, што не слушаше татко и мајка, големо наказание од бога добиле. Слушај, синко, нешто ми текна да ти кажам: за Сивета и Чулета. Тие две пилиња и ти сам си и видел и си и чул, синко, в поле, кај си стојат по шипјето и глоѓето и си пеат; едното си пеит, сиве, сиве, а другото чуле, чуле! Ете, тие две пилиња, синко, си биле некогаш брат и сестра. Многу билелоши, разлаални; татко и мајка ич не ризали, многу и огорчуале и зер татко им бил многу лут, така и мајка им, та беа и колнале многупати. Ете, зер ѓаол, нема го, беше се погодил, кедо, некој лош саат, кога и колнала мајка им вака: „Синко Сиве, и ти ќерко Чуле, пилци да се сторите и од куѓава наша да*

одлетате, даа в поле да појдете по трњето да стојте и еден друзи да се барате, та да не можите никогаш да се најдите. Така куртулиа од вас да имаме од вашите маки, што ни и даате! И за вистина, синко Силјане, беа се сториле пилци и си пошле в поле да живеат по трњето и катаден еден други да се бараат и да не можат да се најдат и да се видат. Ем, тако ми бога, чедо, тебе можеш да ти се чини лага, ама мене за вистина, чунки ми е приказано од деда-предеда, чунки во стар век, синко, не лажеа нашите стари, кко што лажат младите. „Дека многу те милуам, синко Силјане, та затоа ти ја прикажуам оваа приказничка, да се свестиш и да се остаиш од овие лоши другари, што те учат на лошо. Оти можеш господ да те стори со секакви лошотии. Најпосле, чедо, не знам друго што да ти речам и да те учам отколку што сум чул од татка и бог да ми го прости. Тој многу пати велеше: „Кој од кол на кол, коло в газ ќе му се пикне! „Ти, синко, не ме слушаш за ова, што те учам сега. Арно, ама ќе дојди саатот, што мојве зборои се по глаа ќе те удрат и тогај ќе поверуаш; арно, ама што рекол некој: „Ќе ти дојдеш умот, ама ќе ти појдеш кумот, „Толку знам сега, Силјане, толку ти велам. Прај, што прајш, чести си таткото и мајката да не добиеш некоа клетва во некој лош саат да тргаш мака, „(Силјан Штркот, с.158);

3. Во приказната на Аџи кљак-кљак, alter ego на Силјана, за наследеното проклетство поради истиот мотив-непочитување на постарите: „Имало во старо време некој си старец што бил како светец на оваа земја. Во тоа време децата од преку, преку дојдени биле многу лоши: не слушале татко си и мајка си, а пак таткојте и мајките ич неи повелале. Триста лошотии праеле. Само тој старец и учел

децата и мајките и таткојте да не праат така,оти голеемо зло ќе и најди.Еднаш беше и скарал неколку деца,што биле собрани онде на крај селано под едно дрво јаороо.Бидејќи лоши многу биле децата,го удриле од земи старецот и беше му пукнала жолчта на часот.Тогај беше проколнал старецот сио народ,што се наоѓал во нашава земја:„Оф,да би господ ве судил,деца-им рекол,-што ме отепавте на правина!Да даеше господ,една сипаница лоша да дојдеше и сите вас да ве собереше,та после до векот едно да не пркнит:овде да се родит,ама бело море и црно да препливаат таткој ви и мајки ви,таму челада да видат;од како ќе видат челада таму, еден господ еден господ нека судит и еве јас си умирам,,.

Преку овие три состојби се раздиплува фабулата на Силјан Штркот и се укажува или поточно се потврдува дека предците на штрковите биле многу лоши,не слушале таткој си и мајка си,а пак таткојте и мајките ич не и повелале:триста лошотии праеле;кога го убиле старецот што бил како светец во нивната земја-што претставува персонификација на народниот живот-тој ги проколнал да не видат челада додека бело море и црно не прелетаат(туѓинци на туѓо да се раѓаат,та дури тогаш дома да си дојдат).Силјан не е директно проколнат.Тој трга мака оти не поверувал во приказната во која некоја мајка поради непрокопсаноста и непослушноста на своите деца, синот Сиве и ќерката Чуле,ги проколнала да бидат везден заедно,а засекогаш разделени:„Пилци да се сторите и од куќава наша да одлетате....еден друзи да се барате,та да не можите никогаш да се најдите,,.Ова е најстрашната клетва во македонската литература која говори за трагичната поделеност на народот,за многуте браќа и сестри раскарани и разделени.

Приказната за птиците оживува кога Силјан е на туѓо тло, во „долна земја“, од онаа страна со штрковите кои со векови патуваат од себе кон себе за да се вратат, се раѓаат на туѓо тло, во туѓина, преку океанот за да живеат на свое. Силјан во штрковите, во јатото, во Аџи кљак-кљак се препознава себеси, се нурнува и престојува во длабочините на својата душа што ќе биде причина за брза преобразба- да се биде птица, за да биде човек, да се умре за да се роди. Затоа „до ден-денеска се прикажуат за штркојте оти сет луѓе, вели Цепенков.

Зошто оваа приказна се родила кај нас, во нашиот народ? Каде е вистинската татковина на штрковите? Каде е вистинската татковина на нашите предци? Многу одамна тие-штрковите-предците, доаѓале однекаде каде што некогаш бил нивниот дом, без надеж дека некогаш ќе се вратат назад. Каде е, всушност, нивната татковина, од каде доаѓаат и каде одат? Тоа не е клучното прашање што си го поставил тој што прв ја замислил приказната за штрковите. Тоа прашање е резултат на препознавањето на судбината на својот народ, најпрво осуден на селење, а потоа на неодложно заминување во туѓина, на печалбарење, на разделби, на поделби. На заборавање. На непостоење?!? На исчезнување?!

Потрагата по поубав живот од мало Коњари во Прилеп до „долна земја“, е пат на самоосознавање на Силјана кој се судира со колективот, се бунтува против традицијата. Тоа е нашиот селанец кој бара подобар живот, го напушта родното огниште, ја напушта татковината и бара среќа на друго место. Враќањето дома е тешко и драматично. И Силјан и штрковите ќе

бидат казнети затоа што не веруваат во традицијата, не веруваат во приказните кои се одглас на таа традиција. Тие му се подбиваат на постариот и сакаат да бидат поинакви и поразлични од колективот. Силјан ќе се покае, но откако животот ќе го гледа како со туѓи очи, ќе сфати и разбере дека животот е убав ако не гледаме низ призмата и низ нишанот на омразата, на непослушност и непочитувањето на другиот. (М. Маџунков).

Следствено, Силјан Штркот на Марко Цепенков е парабола за вечното инсистирање -да се љуби ближниот, соседот, сопствениот род, родителите,од една, и постојана, вечна опомена и предупредување дека непослушноста и непочитувањето на родителите и постарите, на националните и традиционални вредности ќе бидат жестоко казнети со најстрашното оружје-клетвата. А мајчината клетва е најстрашна. На тоа, впрочем не учи традицијата, предците, нашите фрески и манастири, нашата литература. Имено, во Тиквешкиот зборник, таа анонимна анто-логија на средновековни текстови со хетерогена содржина од првата половина на 16-от век во „Физиологот,, -делот посветен на словата за животните, постојано се нагласува врската меѓу животинското и човековото битисување,во согласност со христијанскиот наук. На пример, во Слово за штркот, таа мека птица кога си прави гнездо внимава за сè што е околу него. „Кога ќе види нешто, клакка, што секој околу него да види и да се управува. Зашто тој го љуби Бога, соседите и дружината.

Та, дружина и соседи, почујте каква љубов имаат птиците, така и вие имајте љубов кон ближниот свој. Имај го ближниот како и самиот себеси! како што Бога го љубиш,така и соседот љуби го,,

Сепак ,приказните се чист природен продукт. Тие покажуваат како природата си игра со самата себеси. Тие се како сништата на тие кои ги запишуваат, но никогаш не размислуваат како нив. Она што недостасува е човечката индивидуа. Неговата посебност. Ете зошто многу приказни имаат тажен или замрсен крај. Во нашиов случај, во приказната Силјан Штркот на Марко Цепенков крајот е задоволителен, зашто неговите не му веруваат дека се преобразил во птица,а потоа во човек, па секогаш ќе се поставува загрижувачко прашање: „Ако Силјан се престорил во Штрк, а потоа во човек, можно ли е тоа и нам да ни се случи. Можно ли е тоа и сега да се повтори?!,,

Литература:

1. Волшебни приказни,избор и редакција Д-р Кирил Пенушлиски, Македонска книга, Скопје 1968 г.;
2. Прокопиев Александар,Патувањата на сказната ,Магор, Скопје 1997 г.;
3. Мари-Луиз Франц, Архетипови мотиви во волшебните приказни, Лега Артис, Плевен 2003 г.;
4. Владова Јадранка, Литература за деца, Ѓурѓа, Скопје 2001 г.
5. Маџунков Митко, Родното место на литературата, МАНУ, Скопје, 1998 година

ПРИЧА „СИЛЈАН ШТРКОТ“ МАРКА ЦЕПЕНКОВА
-ПАРАБОЛА
ЉУДСКЕ И МАКЕДОНСКЕ СУДБИНЕ³

Марко Цепенков (с.Ореховац, 1829-Софија, 1920) је један од најплоднијих и најкреативнијих записничара народних умотворина. При записивању бајки и прича Цепенков је вршио стилске интервенције и градио сопствен поглед на свет, чиме је профилирао свој непоновљив стваралачки лик и генијалност. Илустративно је његово ремек-дело, прича Силјан Штркот која се, слободно може да се каже, убраја у најбоље народне приче у укупној светској књижевности.

Силјан Штркот је дело које се налази на граници између реалистичне и фантастичне повести, са јасним алегоричним одјецима о судбини појединца, о односу између јата и усамљених птица, о односу колектива и појединца. Силјан Штркот је најдужа чаробна македонска прича. Но Штркот није чаробна прича у којој је све могуће, зато што је све у функцији основне идеје. Бајка Силјан Штркот је стваралачка и поетска тапија Марка Цепенкова у којој се на симболичан

³ Научни скуп, Учитељски факултет у Врању, Тематски зборник, Књижевност за децу и њена улога у васпитању и образовању деце школског узраста, Врање, 23 новембар, 2013, стр. 119-123

начин говори о перспективама и проклетствима људске, а пре свега македонске судбине. Другим речима, бајка Цепенкова је својевидна парабола људске судбине, судбине македонског народа, његовог идентитета, његовог рађања– преображаја -рађања, са надом и вером у опстанак на свом тлу, са једне, и претње могућим нестанком или преображајем у јато птица без дома.

У функцији основне и магистралне идеје Цепенков указује на мотив непослушности. То чини три пута:

1. На почетку приче када је Силјан од Коњара непослушан, не слуша мајку и оца „*ич кеф немаш да работит селцката работа; орањето, нивјето, копањето лозјата, жниењето нивјето, вршењето и овците гледање... Силјан кеф имаше пазарџибашија да бидит*“ „*Посладок му е сомун ас екмек со таан – алва, одошто ржани леб, меаната и ракијата со другарите, одошто работењето дома.*“ Силјан не верује ни у клетве ни у приче;

2. У причи о Сиви и Чули коју му прича отац: „*Слушај ме, синко, јас што ќе те учам и мајка ти, оти ќе те фати некоја клетва од нас, бре, синче Силјане! Веруј, синко, оти секој син и ќерка, што не слушаше татко и мајка, големо наказание од бога добиле. Слушај, синко, нешто ми текна да ти кажам: за Сивета и Чулета. Тие две пилиња и ти сам си и видел и си и чул, синко, в поле, кај си стојат по шипјето и глоѓето и си пеат; едното си пеит, сиве, сиве, а другото – чуле, чуле! Ете, тие две пилиња, синко, си биле некогаш брат и сестра. Многу билелоши, разлаални; татко и мајка ич не ризали, многу и огорчуале и зер татко им бил многу лут, така и мајка им, та беа и колнале многу пати. Ете, зер ѓаол, нема го, беше се погодил, кедо, некој лош саат, кога и колнала мајка им вака: „Синко Сиве, и ти*

ќерко Чуле,пилци да се сторите и од куќава наша да одлетате,даа в поле да појдете по трњето да стојте и едендрузи да се барате,та да не можите никогаш да се најдите.Така куртулиа од вас да имаме од вашите маки,што ни и даате!И за вистина,синко Силјане,беа се сториле пилци и си пошле в поле да живеат по трњето и катаден еден други да се бараат и да не можат да се најдат и да се видат.Ем,тако ми бога,чедо,тебе можеш да ти се чини лага,ама мене за вистина,чунки ми е приказано од деда-предеда,чунки во стар век,синко,не лажеа нашите стари,кко што лажат младите.,„Дека многу те милуам,синко Силјане,та затоа ти ја прикажуам оваа приказничка,да се свестиш и да се остаиш од овие лоши другари,што те учат на лошо, оти можеш господ да те стори со секакви лошотии.Најпосле, чедо, не знам друго што да ти речам и да те учам отколку што сум чул од татка и бог да ми го прости.Тој многупати велеше:„Кој од кол на кол,коло в газ ќе му се пикне!,,Ти, синко,не ме слушаш за ова,што те учам сега.Арно,ама ќе дојди саатот,што мојве зборои се по глаа ќе те удрат и тогај ќе поверуаш;арно,ама што рекол некој:„Ќе ти дојдит умот, ама ќе ти појдит кумот“.Толку знам сега,Силјане,толку ти велам.Прај,што прајш,чести си таткото и мајката да не добиеш некоа клетва во некој лош саат да тргаш мака“.(Силјан Штркот,с.158);

3. У причи Аџи кљак-кљак, Силјанов alter ego, о наслеђеном проклетству због истог мотива-непоштовања старијих: „Имало во старо време некој си старецшто бил како светец на оваа земја.Во тоа време децата од преку,преку дојдени биле многу лоши:не слушале татко си и мајка си,а пак таткојте и мајките ич неи повелале.

Триста лошоти и праеле. Само тој старец и учел децата и мајките и таткојте да не праат така, оти голеемо зло ќе и најди. Еднаш беше и скарал неколку деца, што биле собрани онде на крај селоно под едно дрво јаороо. Бидејќи лоши многу биле децата, го удриле од земи старецот и беше му пукнала жолчта на часот. Тогај беше проколнал старецот сио народ, што се наоѓал во нашава земја: „Оф, да би господ ве судил, деца-им рекол, -што ме отепавте на правина! Да даеше господ, една сипаница лоша да дојдеше и сите вас да ве собереше, та после до векот едно да не пркнит: овде да се родит, ама бело море и црно да препливаат таткој ви и мајки ви, таму челада да видат; од како ќе видат челада таму, ден господ еден господ нека судит и еве јас си умирам“.

Преко ова три стања одмотава се фабула приче Силјан Штркот и укажује се, или тачније, потврђује се да су преци рџда били јако лоши „не слушале таткој си и мајка си, а пак таткојте и мајките ич не и повелале: триста лошоти и праеле“; када су убили старца који је био као светац у њиховој земљи-што представља персонификацију народног живота-он их је проклео да не виде чељада док бело море и црно не прелете (туђинци на туђем да се рађају, па чак онда да дођу дому своме). Силјан није директно проклет. Он се мучи зато што није поверовао у причу у којој је нека мајка проклела своју децу, сина Сиве и ћерку Чуле, због непослушности да буду ваздан заједно, а заувек растављени: „Пилци да се сторите и од куќава наша да одлетате... еден друзи да се барате, та да не можите никогаш да се најдите“. Ово је најстрашнија клетва у македонској књижевности која говори о трагичној подељености народа, о многим растављеним браќама и сестрама.

Прича о птицама оживљава када је Силјан на туђем тлу, у „доњој земљи“ на оној страни са родама које вековима путују од себе ка себи да се врате, рађају се на туђем тлу, у туђини, преко океана да би живели на своме. Силјан у родама, у јату, у Аџи кљак-кљаку препознаје себе, зарања у и пребива у дубинама своје душе, што ће бити разлог брзог преображаја-да се буде птица да би се био човек, да се умре да би се родио. Зато, до дан-данас „се прикажуат за штркојте оти сет луѓе“ каже Цепенков.

Зашто се ова прича родила код нас, у нашем народу? Где је права отаџбина рода? Где је права отаџбина наших предака? Јако одавно су оне-роде-преци, долазиле од некуда где је некад био њихов дом, без наде да ће се некад вратити назад. Где је, у ствари, њихова отаџбина, одакле долазе и куда иду? То није кључно питање које је себи поставио онај ко је први замислио ову причу о родама. То питање је резултат препознавања судбине свога народа, прво осуђеног на сеобу, а затим на неодложни одлазак у туђину, на печалбу, на растанке, на поделе. На заборав. На непостојање!?! На нестанак?!

Потрага за бољим животом од малих Коњара у Прилепу до „долна земја“ је пут Силјанове самоспознаје која се судара са колективом, буну се против традиције. То је наш сељанин који тражи бољи живот, напушта родно огњиште, напушта отаџбину и тражи срећу на другом месту. Враћање кући је тешко и драматично. И Силјан и роде ће бити кажњени зато што не верују у традицију, не верују у приче које су рефлексција те традиције. Они се подсмевају старијем, и желе да буду другачији и различитији од колектива. Силјан ће се

покајати, но пошто ће живот гледати као туђим очима, схватиће и разумети да је живот леп ако не гледамо низ призму и преко нишана мржње, непослушности и непоштовања другог. (М. Маџунков).

Као последица, Силјан Штркот Марка Цепенкова је парабола вечног инсистирања-да се љуби ближњи свој, сусед, сопствен род, родитељи, са једне стране, и постојана, вечна опомена и упозорење да ће непослушност и непоштовање родитеља и старијих, националних и традиционалних вредности бити жестоко кажњени најстрашнијим оружјем-клетвом. А мајчина клетва е најстрашнија. Томе нас, у ствари, учи традиција, преци, наше фреске и манастири, наша књижевност. Наиме, у Тиквешком зборнику, тој анонимној антологији средњовековних текстова са хетерогеном садржином из прве половине 16. Века, у „Физиологу“ - делу посвећеном слову о животињама, постојано се наглашава веза између животињског и људског бивствовања, у сагласности са хришћанским науком. На пример, у Слову о роди (Слово за штркот), та мека птица када прави гнездо пази на све што је око ње. Када види нешто она се оглашава да би свако око ње то видео и према томе се и односио. Зато што она љуби Бога, суседе и дружину.

Дружино и суседи, почујте какву љубав имају птице, такву љубав и ви имајте према ближњем свом. Имајте ближњег као самог себе! као што Бога љубиш, тако и суседа љуби.

Ипак, приче су чист природни продукт. Оне показују како се природа игра сама са собом. Оне су као снови оних који их записују, али никад не размишљају као они. Она што недостаје је људска индивидуа, њена посебност.

Ето зашто многе приче имају тужан или замршен крај. У нашем случају, у причи Силјан Штркот Марка Цепенкова крај је задовољавајући, зато што му негови не верују да се преобразио у птицу, а затим у човека, па ће се увек постављати забрињавајуће питање: „Ако Силјан се престорил во Штрк, а потоа во човек, можно ли е тоа и нам да ни се случи. Можно ли е тоа и сега да се повтори?!“

Литература:

1. Влодова Јадранка, Литература за деца, Ѓурѓа, Скопје 2001 г.
2. Волшебни приказни, избор и редакција Д-р Кирил Пенушлиски, Македонска книга, Скопје 1968 г.;
3. Мари-Луиз Франц, Архетипови мотиви во волшебните приказни, Лега Артис, Плевен 2003 г.;
4. Прокопиев Александар, Патовањата на сказната, Магор, Скопје 1997 г.;
5. Маџунков Митко, Родното место на литературата, МАНУ, Скопје, 1998 година

КОГА ОДЕВМЕ ВО СТАМБОЛ⁴

Стихозбирката „Перуника“ (1976) на Матеја Матевски (1929, Анкара, Турција) спаѓа во ретките антологиски книги на современата македонска поезија.

Тоа е исклучителен пример за своевиден спој на традиционалниот со модерен начин на пеење. По содржина, тематика и по својата поетика **„Перуника“ е особено актуелна и препознатлива. Таа и денес го апострофира проблемот на печалбарењето и иселувањето, проблем што не е само индивидуален, или регионален, ами колективен, национален.** Указателен пример за тоа можат да бидат повеќе песни. Пример, „Кога одевме во Стамбол“ е песна што инсистира на поместување во програмските содржини на основното училиште, првенствено заради тоа што таа и сличните песни го истакнуваат социјалниот проблем кој и во овој 21 век се заканува да го раскине македонското ткиво со опасност тоа да стане главна причина за опстојување и развој на еден национ.

I

„Ох, кога одевме во Стамбол

...

Река се преселуваше со нас“.

Матеја Матевски е истакнат македонски поет. Автор е

⁴ Научен собир, Филолошки факултет, Едрене, Турција 08-10 октомври 2004 година

на повеќе збирки поезија. Во повеќето од нив тој се свртува кон усната поетска традиција и лексичкото богатство на народната поезија со што неговата поезија добива одлики на нагласен баладичен тон и специфична експресија. Една од стихозбирките со наслов *Перуника* (1976), и по речиси три децении, е особено актуелна по својата тематика и препознатлива по своевидната поетика. Таа стихозбирка го доразоткрива и дефинира *светот на заминувањето и враќањето* присутен и во другите поетски книги на Матовски.

Во овој прилог ќе се обидеме да го коментираме тој свет и низ приказ на одделни примери и да проговориме за чинот на печалбарењето, на иселувањето, на разделбите, од една, и копнежот кон родниот предел, кон родната Перуника (карпа над Беличица), кон Река, од друга страна. Поточно, ќе се обидеме да го прикажеме - расветлиме проблемот – светот на заминувањето и враќањето, таа контроверзна македонска судбина во која на своевиден начин учествува и семејството на поетот Матеја Матовски. Кога се зборува за поезијата на Матеја Матовски, за феноменот заминување – враќање, посебно е карактеристичен чинот на заминувањето на поетовиот предок на печалба и сонот за враќање во родното огниште.

Заминувањето на печалба е пат во неизвесноста. На кинисување човекот- - печалбар е исполнет со песна и надеж. Како и пролетта тој има... *славеј во гради/ гороцвет в пазуви* (Привсенување, Перуника). Но, штом ќе започне оддалечувањето, преснопечалбарската душа се исполнува со тага, со тежина, со подмолија. Човекот има... *камен во гради/ ... змија во пазуви* (Привсенување, П.). Тоа се две слики – две контрастни настроенија, при што најмногу страда љубовта:

„Што ме гледаш што ме жалиш
од горни одаи
од вишни прозорци.
јаболко ти фрлам
камен пречекуваш
јас закован за ограда
ти врзана за прозорец“.

(...)

„Утока ѝ нема на твојата тага
на твојата тага на мојата смеа“. (Љубов, П.)

Обично печалбарот се готвел за гурбет штом ќе запролети. Овдека пролетта има предавничка лика. Таа го најавува заминувањето. Кукавицата го најавува злото. Коњот го најавува патувањето. Патот не ветува враќање. Гарантира смрт *Патиштата црна преѓа за црни пазуви* (Планина, П.). Занинувањето на печалба спечалува раскуќнина а излез нема, зашто *нема аер од чекање / нема аер од беганье* (Планина, П.). Оддалечувањето навестува страотни темнини:

„Ај што книсавме што намнисавме
по далечни виделини
по темните темничини
со првото лисје“. (Оддалечување, П.)

По пристигнувањето на печабарот во *далечни виделини*, атмосферата станува потешка, пострашна. Езотерична. Домаќинот е далеку од своето огниште, од убавата перуника, а невестата чемрее сама на село. Тој копнее по неа, а таа по него. Желбата за спојување е долг внатрешен трепет, а враќањето назад е сè поголема илузија:

„Две далечни селвии
врз карпите на сонот
си мавтаме осамени

со рацете на ветерот“. (Глас, П.)

Понекогаш враќањето станува стварност. Но веќе е доцна, зашто мажот се враќа дома само за да умре:

„Ти ми идеш а јас пеам
за твојата невратка
(...)

што ми вјасаш
на умирачка
по бавното
живеење“. (Враќање, П.)

Чинот на заминувањето од убавата Перуника, покрај тоа што за жртва ја има судбината на младенците, внесува пустош и во флората и фауната на тој крај:

„сам си беше кога појде
од синава вишна карпа
убавава перуника

од кораби од радикаи
од успани шарпланини
(...)
Та бегаат сега сини јаганца
сини јаганца и син гороцвет
од кораби од радикаи
од успани шарпланини“
(Заминување на предокот, П.)

За ваквата атмосфера уште поексплицитно и со наративен тон говори песната „Кога одевме во Стамбол“. Со пристигањето и населувањето во пределот на Река, крај убавата Перуника имало кавал и песна, свадби и деца, свона и јаганца. Но, со заминувањето на печалба во Стамбол,

во Влашко, во Австралија, во Америка, со напуштањето на селото човекот со себе ја носел и грутката земја, таа Перуника, таа Река. На тој начин како да секнува сè. Како да започнува драмата на смртта. Заради тоа и силните проколнувања на поетот по чинот на заминувањето, на печалбарењето – таа *тетовирана судбина* на неговите предци, на неговиот народ, на еден цел свет:

„Кога одевме во Стамбол
а Река остануваше
по Вардара по Дунава по Ветерот
а Река остануваше
кога одевме во Стамбол
по полето по морето по чемерот
и далечна Америка
Река се преселуваше со нас.
Ох, кога одевме во Стамбол
и таму останувавме“.

Оваа песна може да се идентификува со судбината на поетовите родители, со неговото тешко детство исполнето со заминувања и враќања.

Според наше мислење, оваа песна би требало да се вгради во програмските содржини на основното училиште, со цел да се зајакне и возвиши патриотската компонента кај детето-ученик.

II

Кога се зборува за светот на заминувањето и враќањето, а особено за песната „Кога одевме во Стамбол“ од посебно значење е карпата над Беличица именувана како Перуника. Веројатно е дека предокот од Река ја именувал оваа карпа Перуника по митот на старите Словени – Перун, бог на громот, на плодноста и на дождот, кој за свој заштитник

го има дабот. Оттука, таа карпа Перуника е еден вид тотем или свето место за предокот, за народот од реканскиот крај, веројатно е и тоа дека од таму наидувале дождови кои носеле берикет, плодност, живот. Но, наидувале и громови кои носеле несреќа, зло. Затоа таа е карпа-антипод. Карпа што гради и разградува. Карпа – од каде се поаѓало на печалба, во неизвесност, во потрага по среќата. Кога сè било залудно печалбарот барал спас во својот тотем, во Перуника:

„Пепелта ми запеала
по мојата
Перуника“. (Перуника, П.)

Преку овој модифициран рефрен поетот ја изразува силната приврзаност кон својата Перуника. Во копнежот по неа избиваат асоцијации со радосно и баладично расположение.

По многуте судбински промени, преку навраќањето во Река, авторот се навраќа во Перуника барајќи го сопствениот идентитет, од една страна, и македонскиот идентитет, од друга страна.

Во овој контекст, посебно кога се има предвид светот на заминувањето и враќањето, стихозбирката „Перуника“ претставува:

- поетска хроника на нашето живеење; хроника за формирањето и опустошувањето на нашите села; хроника за нивниот подем и раѓање,
- асоцијација на судбината на поетовото семејство, на поетовото минато и нашата колективна судбина;
- асоцијација на судбината на луѓето на еден поширок балкански, медитерански и, денес, светски терен и план.

КОГА ОДЕВМЕ ВО СТАМБОЛ

Ќе одам во Сантјаго.

Удавено море врз песокот лега.

Ф. Г. Лорка

Кога одевме во Стамбол
а Река остануваше
Беличани Рибничани Нистровци
а Река остануваше
кога одевме во Стамбол
дрвари овчари орачи
ох кога одевме во Стамбол
во Одеса и Влашко
а Река остануваше.

Кога одевме во Стамбол
а Река остануваше
Мавровци Волковчани Ничпурци
а Река остануваше
кога одевме во Стамбол
косачи војници ѓаци
ох кога одевме во Стамбол
и дална Бесарабија
а Река остануваше.

Кога одевме во Стамбол
а Река остануваше
ергени младоженци вдовци
а Река остануваше
со плачои со бигори со клетви
а Река остануваше
ох кога одевме во Стамбол
и дална Александрија
а Река остануваше

Кога одевме во Стамбол
а Река остануваше
по Вардара по Дунава по Ветерот
а Река остануваше
кога одевме во Стамбол
по полето по морето по чемерот
а Река остануваше
ох кога одевме во Стамбол
и далечна Америка
Река се преселуваше со нас

Ох кога одевме во Стамбол
И таму останувавме.

Литература:

1. Китанов Блаже, *Од пејсажот кон човекот, Скопје, Македонска книга, 1987*
2. Конески Блаже, *Јазикот на македонската народна поезија, Скопје, МАНУ, 1975*
3. Матевски Матеја, Перуника, Скопје, Мисла, 1976

WHEN WE WENT TO STAMBOL⁵

Abstract: The collection of poems “Iris” (1976) BY Mateja Matevski (1929, Ankara, Turkey) belongs to the group of rare anthological books in contemporary Macedonian poetry.

This is an exceptional example of merging the traditional and modern way of writing poetry. By its content, theme and poetics “Iris” is particularly contemporary and recognizable. Even today it highlights the problem of emigrating: a problem that is not only individual or regional, but collective, national. There are a number of poems that can be a good illustration for this, for example “**When we went to Stambol**”. This is a poem which insists on including into the curriculum contents in elementary schools, mostly because this poem and other similar to it emphasize the social problem that even in this XXI century threatens to tear apart the Macedonian tissue, causing this to become the main reason for the survival and development of one nation.

“Oh, when we went to Stambol

...

Reka moved with us

⁵ Годишен зборник, год.3 (2nd International Balkan educational congress, searching excellence in education, 08-10 October, 2004), 2003/04, книга 3-4, стр. 165-169

Mateja Matevski is a distinguished Macedonian poet. He is the author of a number of poem collections. In most of these he turns to the oral poetical tradition and the lexical richness of folk poetry that enrich his poems with a specific expression and an emphatic tone of a ballad. One of those collection entitled "Iris" (1976) even after three decades is very up-to-date in its theme and is recognizable by its specific poetics. This collection uncovers and defines *the world of going away and coming back* that is also present in other books of poetry by Matevski.

In this paper we will try to comment on that world and, through showing respective examples, to speak about the act of emigrating in search for work and about separation on one side, and homesickness for the native Perunika (Iris) (a rock above Belichitsa), for Reka on the other side. Namely, we will try to show-clear up the problem - *the world of going away and coming back*, that Macedonian fate full of controversy in which, in its own way, the family of the poet takes part. When we speak about Matevski's poetry, the phenomenon of leaving and returning, the act of the poet's ancestor's emigrating in search for work and the dream about returning home are particularly characteristic.

Going away in search for work is a road into uncertainty. When leaving, the man going away is filled with hope and music. As the spring he also has ... *a nightingale in his chest/ mountain flowers under his armpits* (*Inclinations, Iris*). But, as soon as he starts to move away, his soul freshly filled with thoughts of future, begins to fill with sadness, heaviness, deceit. The man has ... *a stone in his chest/..a snake under his armpits* (*Inclinations, Iris*). These are two pictures - two contrasted feelings when love suffers the most:

“ Why do you look at me why do you feel sorry for me
from the upstairs
from high windows
I’m throwing you an apple
you’re catching a stone
me nailed to the fence
you tied to the window”

(. . . .)

“There’s no escape for your sorrow
for your sorrow my laughter” (Love, P.)

The migrant worker usually prepared himself for leaving as soon as the spring came. Here the spring has a treacherous characteristic. It announces the departure. The cuckoo is an omen of evil. The horse announces the journey. The journey does not promise a return. It guarantees death *The roads are black yarn for black armpits* (The Mountain, P.). Migrating for work earns a home in ruins and there is no way out of it, because *there is no use of waiting/there is no use of running away* (The Mountain, P.). The moving away announces dreadful darkness:

“Alas, why did we leave and depart
into far away places
into dark darkness
with the first leaves” (Moving away, P.).

After the arrival into the *far away places*, the atmosphere becomes harder and more frightening, secretive. The head of the household is far from his home, from the beautiful iris, and his wife languishes alone in the village. He longs for her and she longs for him. The wish for uniting is a long inner trembling, and the coming back is a gradually increasing illusion:

“Two distant “*selvias*”
on the rock of the dream
we wave lonely
with the hands of the wind” (The Voice, P.).

Sometimes the return becomes a reality. But it is too late because the husband comes back home only to die there:

“You are coming to me and I am singing
for your not returning
(. . .)
as you are hurrying
to die here
after the slow living” (The Return, P.).

The act of going away from the beautiful Perunika (Iris), beside the fact that it sacrifices the fate of the newly weds, also devastates the flora and the fauna of the region:

“were you alone when you departed
from the blue rock
the beautiful Perunika
from mountains and rivers
from sleepy mountains
(. . .)
The blue lambs are now running away
the blue lambs and the blue mountain flowers
from mountains and rivers
from sleepy mountains” (

The Departure of the Ancestor, P.).

The poem *When we went to Stambol* speaks about this atmosphere even more explicitly and in a narrative tone. After

the settling of the region of Reka beside the beautiful Perunika there was music and there were songs, weddings and children, bells and lambs. But, after leaving for Stambol, Australia, America or the Vlach region in search for work, when he left his village the man carried in himself the lump of earth, that Perunika, that Reka. In that way everything seems to disappear. As if the drama of the death began. This is the reason for the begging of the poet after the departure - that *tattooed fate* of his ancestors, his people, a whole world:

“When we went to Stambol
and Reka stayed behind
along the Vardar the Danube the Wind
and Reka stayed behind
when we went to Stambol
across the field the sea the grief
and Reka stayed behind
oh, when we went to Stambol
and the far away America
Reka moved with us

Oh, when we went to Stambol
and there we stayed.”

This poem can be identified with the fate of the poet’s parents, his difficult childhood filled with numerous departures and returns. In our opinion this poem should be included into the content of the elementary school curriculum in order to strengthen and heighten the patriotic component in children - pupils.

II

When we speak about the *world of going away and coming back*, especially about the poem *When we went to Stambol*, special attention is paid to the rock above Belichitsa with the name of Perunika. It is possible that this name was given by an ancestor from Reka according to the myth of the old Slavs - Perun, the god of thunder, fertility and rain, who protects the oak tree. Thus, that rock Perunika is a kind of a totem or a sacred place for the ancestor, for the people of the region around Reka. It is also possible that it is the place from where the rains came, the rains that brought prosperity, fertility, life. But, thunders also came from there and they brought misfortune, evil. That is why this rock is an antipode; the rock that builds and unbuilds; the rock which was the starting point for going away in search for work into uncertainty, into pursue of happiness. When everything was futile, the migrant worker sought salvation in his totem, in Perunika:

“The ashes sang to me
after my Perunika” (Perunika, P.).

Through this modified refrain the poet expresses the powerful devotion to his Perunika. The longing for it causes associations and a happy sentimental mood.

After many changes of fate, through going back to Reka the author goes back to Perunika seeking his own identity on one side, and the Macedonian identity on the other.

In this context, especially having in mind *the world of going away and coming back*, the collection of poems **Perunika** represents:

- a poetical chronicle of our living; a chronicle of the forming and devastation of our villages; a chronicle of their rise and fall;
- an association of the poet's family, his past and our collective fate, and
- an association of the people's fate on a wider, Balkan, Mediterranean and, today, world terrain and plan.

LITERATURE

1. KitanovBlaze, *Odpejzazotkonchovekot*, Skopje, Makedonska kniga, 1987
2. Koneski Blaze, *Jazikot na makedonskata narodna poezija*, Skopje, MANU, 1975
3. Matevski Mateja, *Perunika*, Skopje, Mislá, 1976

WHEN WE WENT TO Stambol

*I am going to Santiago
the drowned sea on the sand lies*

F.G. Lorca

When we went to Stambol
but Reka stayed
People from Belitsa, Ribnica, Nistrovo
but Reka stayed
when we went to Stambol
woodcutters shepherds ploughmen
oh, when we went to Stambol
to Odessa and the Vlach region
but Reka stayed

When we went to Stambol
but Reka stayed
people from Mavrovo, Volkovo, Nitchpur
but Reka Stayed
when we went to Stambol
reapers soldiers pupils
oh, when we went to Stambol
and the distant Bessarabia
but Reka stayed

When we went to Stambol
but Reka stayed
bachelors bridegrooms widowers
but Reka stayed
with weeping misery curses
but Reka stayed
oh, when we went to Stambol
and distant Alexandria
but Reka Stayed

“When we went to Stambol
and Reka stayed behind
along the Vardar the Danube the Wind
and Reka stayed behind
when we went to Stambol
across the field the sea the grief
and Reka stayed behind
oh, when we went to Stambol
and the far away America
Reka moved with us

Oh, when we went to Stambol
and there we stayed.”

ПРОВИДЕНИЈАТА НА АНТЕ ПОПОВСКИ⁶

*“ Ниедно потомство нема помала
обврска/задача од претходното “*

(С. Кјеркегор)

Поезијата на Анте Поповски е библиско-свето писмо во кое се чита судбината на македонскиот народ низ вековите, од една, и неговата сегашност и иднина, од друга страна.

За тоа сведочат претходниците, нашите татковци и дедовци, нашите предци - нашата усна поетска традиција, нашата балада - езерата и црквите, иконите и манастирите. Сведочи нашето крваво и недочитано писмо во кое и по најтешките чуми и битки, по најцрните македонски ноќи и олуи - со најголеми букви е запишан/гласот на народот: “Алелуја...Алелуја...”(с.124) и “**За светаја сватих...За светаја сватих...**” (с.119).

Тие молитвени инкантации се пресадувале од колено на колено, од потомство на потомство, од Самоила и Климента до Вапцаров и Конески, од Шопов и Матевски до Анте и Радован, па сè до најмладите - како наш, автохтон македонски повик **на Истрајување, на Молитва.**

⁶ Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид, Научна конференција, Зборник 2004, стр. 15-27

Но, тоа што ни се случувало порано, се заканува ли да ни се случи и сега? Што сега кога под стеблото на светот остра секира светка? Што-кога **Македонија “единствена на светот граничи со самата себеси”** (с.39) и кога низ сиот македонски пејсаж струи апокалиптичен ветар?

Едноставно - што кога и сега неизвесноста пустоши низ нас?

На овие и многу слични други прашања нашиот поет Анте Поповски се обидува да одговори и да даде можни решенија во песните од книгата **“Провиденија”**.

Сите прашања и одговори се слеваат едни во други и згуснуваат во едно крупно и клучно прашање кое гласи:

“Со што посвето поетот на Македонија
може да го затвори кругот на својот век,
(.....)
за “ да го согледа корењето на новиот век
во кој “ќе може да згусти татковината ни?”.

(с.37)

Анте Поповски добро знае дека одговорот е во песната, поточно-ако се создаде песна од/во која ќе зрачат: нашата добрина, нашата надеж, нашата насмевка и нашето единствено и најбогато наследство што го имаме - **ЉУБОВТА**. Сè друго е релативно и апсурдно, оти, како што вели поетот:

“Ако се молиш на земја - нема таков закон
ако се молиш за земја - нема таква земја
закон е: прво ние неа
птоаа земјата нас да не јаде

сами себеси да се јадеме” (с.145).

а “земјата”, сепак,

“одлично ги израмнува нештата” (с.149).

Прашање е, рековме, како да се создаде песна. За таа цел поетот прибира: **судбина, душа, оган и печал**. Со тоа тој го избира најтешкиот, најдолгиот и најнеизодливиот пат и презема судбинска одговорност врз себеси и поколенијата. Таа идеја на Поповски се доведува во врска со вечното прашање во поезијата, во уметноста - чинот на творењето, од една, и со максимата на познатиот филозоф **С.Кјеркегор**: “*Ниедно потомство нема помала обврска/ задача од претходното*”.

На тој пат и во тој чин на создавањето преку говорот на архетипските симболи: **птицата, дрвото, огнот, каменот, сонцето** и др., низ повеќеслојните метафори и парадоксални слики-зборот на поетот раскопачува низ историјата и се искачува по урнатините на Византија, длаби низ историјата на земјата и низ историјата/драмата на сопствениот живот, за да сфати/сознае, сепак, дека: “блиску било до Земјата до Небото” (с.9).

Во песните од “**Провиденија**”, значи поетот пее:

1. *За големите настани и датуми од историјата, и*
2. *За малите нешта што се пресадице како големи знаци, како огромен печат во неговата духовна историја.*
3. *Трагајќи по нив т.е. по големите настани, датуми и личности од древната историја на овие простори: по Троја и Теба, по Кападокија и Рим, по Патрокле и Александар Македонски, по Цезар и Исус, поетот открива*

дека, сепак, тие не биле далечни и непознати, ами, тука, сраснати со/во нас:

4. “одвај метро - две под мене” (с.14).

5. А кога пее, пак, за малите нешта: за **тревата, стракчето, бубалката** и др. - поетот открива дека во нив сме заробени ние и многу мориња, скаменети се во нив многу галии, светкаат мечови на крстоносци, демнат многу помории, пустошат многу љубовни луњи - воопштен е човекот чија сенка шета низ црнината. Тие малечки нешта, како на пример **крст од чесно дрво** што во домот се чува како свет знак, света работа и се пренесува од колено на колено - кријат во себе дел од нас и ѝ го предаваат на иднината.

Затоа, според Анте Поповски иако под стеблото на светот остра секира светка и неизвесноста пустоши низ нас; иако “дух опоганет шета меѓу нас и боледуваме од јазична суша” (с.183); иако “борбата на птиците навестува “погибел” (с.109) - треба да се верува во малите нешта, во овие што се свртени кон сонцето, што се вљубени и свртени во/кон сонцето” зашто:

“во секој од нас
постои искра која осветлува сè
“не гасни” порачува поетот,
“сè друго надежта ќе го стори” (с.80).

Песните од “Провиденија” се исполнети со тревожни гласови и темни слики, со длабоки и црни вокали кои ни откриваат дека “во Македонија најкусо од сè трае/л животот” (с.207), зашто луѓето гаснат - свеќите никогаш не гаснат” (с.135).

Но, како што предочивме пред малку, трагајќи по големите и мали нешта на земјата и сопствениот дом-поетот открива дека сè се преобразува во зборови, се преобразуваме и ние “во земја преведена на македонски низ која пиштат ветрови” (с.15), но растат и сончогледи вечно свртени кон сонцето. Најпосле, се преобразува и поетот во обидот да направи згустен препис на историјата-што ја прифати како завет-песна за себе и поколенијата, велејќи, спознавајќи:

“За себеси знам: сето мое битие сè што можам
и не можеме од зборови.
И кога ќе ми оземјат коските,
и од мене ќе нема ни име ни поштук-
одново мене моите зборови ќе ме пресоздадат”.

(с.45).

Сите од вкупно 155 песни во најновата книга на Анте Поповски “Провиденија” се малечки поеми во кои на најдобар начин е обединето сето поетско искуство, сета творечка и животна енергија од “Вардар” до “Ненасловена”. Сè се движи прецизно, одмерено. Зборот кон/во јазикот, јазикот во мислата. Мислата ја осмислува песната, а песната ја прераскажува песната. И поетот и човекот се движат во неа како низ бранови, низ јасни и нејасни про/виденија, низ темни и зачудувачки виденија на времето што одминало и времето сегашно.

Ете, во такво време кога гласот на птицата повторно го преведува гласот на времето одминато, кога надвиснале побожни птици и темни про/виденија, токму во такво време потребни и се поети на Македонија, кои со грижливо

одбрани зборови знаат да проговорат со гласот на **сината** птица - за минатото, за сегашноста, за иднината, и во вистинскиот миг - да речат, да предупредат:

- Не играјте си со зборот, вежбајте мали молитви (с.148);
- Направете “си верен препис на душата (с.40); - изградете чешма или
- Во своите дланки пренесете ѝ “вода на ранетите птици во дворот” (с.37);
- Раснете ги своите внуци низ/со песна, зашто “НИЗ НИВНАТА НАСМЕВКА” ЌЕ МОЖЕТЕ ДА ГО ВИДИТЕ КОРЕЊЕТО НА НОВИОТ ВЕК/” ВО КОЈ” ЌЕ “ЗГУСТИ ТАТКОВИНАТА НИ” (с.37, потцртаното мое, Б.К.).

Како што се гледа тоа не се про/виденија ами поетски аксиоми/завети исцедени од дното на сопственото битие и битието на зборот, од гласот на старото и недочитано писмо, од долгиот и сеуште неизврвен пат на поетот низ животот и поезијата.

Следствено, во поезијата на “Провиденија” преку проблемот на зборот со кој се поаѓа при толкувањето и откривањето на големите и мали нешта - поетот поставува мноштво прашања и нуди мноштво одговори од кои ние посочивме само неколку.

Меѓутоа кога се поставува прашањето за смислата на животот поетот има единствен одговор:

“Животот не е во логиката, туку во интуицијата која и недостасува на земјата” (с.79).

Да се има интуиција значи да се биде видовит, да поседуваш моќ да ги предочиш сопствените провиденија

што не се јасни и доволно видливи за другите. Но, тоа им е својствено само на големите поети како што се Фрост, Витман, Ацо Шопов, Анте Поповски и др; кои не претскажуваат, ами нивниот профетизам, нивните провиденија претставуваат интуитивна интерпретација на сегашноста, на мигот.

VISIONS OF ANTE POPOVSKI⁷

*“ No posterity had less obligations/tasks
than the previous one“*

(S.Kjerkegor)

The poetry of Ante Popovski is biblical - a holy script in which the destiny of the Macedonian people is read through centuries from one side and, from the other side, its present and future.

Our predecessors, our fathers and grandfathers, our ancestors are the witnesses of this - our oral poetic tradition, our ballads - lakes and churches, icons and monasteries. The witness is our bloody and unread text in which even after the hardest battles and plagues, after the blackest Macedonian nights and storms - with largest letters is written the voice of the people: “Hallelujah... Hallelujah...” (verse 124) and “**za svetaja svatih... za svetaja svatih...**” (verse 119).

These prayer incantations were passed on from generation to generation, from posterity to posterity, from Samoil and Kliment to Vapcarov and Koneski, from Sopov and Matevski to Ante and Radovan, all the way to the youngest - as our indigenous Macedonian cry of Perseverance, of Prayer.

⁷ Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид, Научна конференција, Зборник 2004, стр. 15-27

But, do the things that happened to us before threaten to happen to us now? What now, when a sharp axe shines under the tree? What when Macedonia “the only one in the world has borders with itself” (verse 39) and when through the entire Macedonian landscape there is a blow of an apocalyptic wind?

Simply - what happen even now uncertainty devastates through us?

Our poet Ante Popovski tries to answer these and many similar questions and give possible solutions through his poems in the book “**Visions**”.

All the questions and answers pour into one another and concentrate into one great and crucial question:

“What holier can the poet of Macedonia
Use to close the circle of his century,
(.....)
In order to comprehended the roots of the
new century
Where “our fatherland can be cramped into?”
(verse 37)

Ante Popovski well knows that the answer is in the poem, more precisely - if we create a poem that will outshine: our goodness, our hope, our smile and our unique and richest heritage we have - LOVE. Everything else is relative and absurd because, as the poet says:

“If you pray to land - there is no such law
If you pray for the land - there is no such land
The law is: first we eat the land
Then the land eat us

We eat ourselves” (verse 145).
And “the land”, however,
“Is a great leveler of things” (verse 149).

As we said, the question is how to create a poem. To this aim the poet collects: **destiny, soul, fire** and **bread earning***. Herewith he chooses the hardest and the longest way that cannot be walked, and he takes over the destined responsibility for himself and generations. That idea by Popovski is connected to the eternal issue in poetry, in art - the act of creation on one side, and the motto of the famous philosopher **S.Kjerkegor**: “*No posterity has less obligations/tasks than the previous one*”.

On that way and in that act of creation through the speech of the arch symbols: **bird, tree, fire, stone, sun**, etc., through several layers of metaphors and paradoxical images-words, the poet digs through history and mounts the ruins of Byzantine, deepens through the land’s history and through the history/drama of his own life, in order to understand/learn that yet: “it is near from the Earth to the Sky” (verse 9)

So, the poems from the collection “**Visions**” are:

1. about great events and dates from history, and
2. about little things that are planted as great signs, as an enormous stamp in his spiritual history.
3. Searching for them, i.e. great events, dates and people since ancient history in this region: for Troy and Thebes, for Kapadokia and Rome, for Patrocles and Alexander the great, for Cesar and Jesus, the poet discovers that yet they are not distant and unfamiliar, but that they are here grown with/into us: “barely a meter or two beneath me” (verse 14). However, when the poet writes about the little things: **grass, turf, beetle**, etc. - he discovers that we are trapped in them and so are many

seas, fossilized in them are many galleys, the crusaders' swords gleam, many pests lurk, many love storms devastate - the man whose shadow walks through blackness. Those little things, for example **a cross made out of honourable wood** kept in a home as a holy sign, a holy thing passed on from generation to generation - they all hide inside a part of ourselves and pass it on to the future.

Therefore, according to Ante Popovski, even though a sharp axe shines under the tree and uncertainly devastates through us: although "an evil spirit walks among us and we suffer from a lingual drought" (verse 183): although "the battle of birds forebodes peril" (verse 109) - we should believe in little things, in things that look up to the sun, that are in love and turned to the sun, because:

"In each of us
There is a spark that shines on everything
Do not disappear, bespeaks the poet,
Hope will do the rest" (verse 80).

Poems from the collection "Visions" are filled with worried voices and somber images, with deep and black vocals which reveal to us that "in Macedonia life is what lasts the shortest" (verse 207), because "people die out - candles never do" (verse 135).

Yet, as was said earlier, seeking great and little things on the earth and in his own home, the poet discovers that everything is transformed into words, we transform "into the

earth translated to Macedonian through which winds blow” (verse 15), but where sunflowers also grow eternally turned to the sun. Finally, the poet also transforms trying to make a thickened transcript of history he accepted as an oath-song for himself and generations, saying, perceiving:

“I know about myself: my entire being everything that I can And can’t is made up of words. And when my bones turn into earth, And there is nothing left of me, neither a name nor a sound My words will re-create me”. (verse 45)

All of the 155 poems in the latest book by Ante Popovski “Visions” are small poems in which the entire poetic experience is united in the possible way, all the creative and life energy from “**Vardar**” to “**Untitled**”. Everything moves accurately, steadily. The word moves toward/into the language, the language moves into the thought. The thought makes sense of the poem, and the poem retells the poem. Both the poet and the man move in it as if moving through waves, through clear and unclear visions, through obscure and astonishing sightings of time passed and time present.

Thus, it is in such times when the voice of the bird again translates the voice of the times passed that Macedonia needs its poets who, with carefully chosen words, know how to speak in the voice of the **blue** bird - about the present, the future, and, in the right moment, to say, to warn:

Do not play with the word, practice short prayers (verse 148);

Make “a true copy of the soul” (verse 40); build a drinking fountain or

In the palms of your hands take “water to the wounded
bird in the yard”

(verse 37);

Raise your grandchildren through/with a poem, because
“THROUGH THEIR SMILE YOU WILL BE ABLE TO SEE THE ROOTS
OF THE NEW CENTURY” IN WHICH “OUR FUTHERLAND WILL
BE CRAMPED”

(verse 37, my capitals, B.K.).

As it can be seen, those are not visions but poetic axioms/
oaths extracted from the bottom of one’s own being and the
being of the word, from the voice of the old and unread letter,
from the long and still unwalked poet’s path through life and
poetry.

Consequently, in “Visions” - through the problem of the
word which is the starting point in interpreting and revealing
great and little things - the poet asks a number of questions
and offers plenty of answers of which we mentioned only a
few.

However, when we ask the question about the meaning of
life the poet has only one answer:

“Life is not found in logic but in intuition
That the earth lacks” (verse 79).

To have intuition means to be clairvoyant, to have the
power to anticipate one’s own visions which are not clear and
visible enough to other people. But this is typical only of great
poets such as Frost Whitman, Ante Popovski, etc.; to those who
do not predict, but whose prophecies and visions represent an
intuitive interpretation of the present moment.

ИНТИМНИОТ ПЛАНЕТАРИУМ НА СЛАВКО ЈАНЕВСКИ⁸

Славко Јаневски е стожерник и светилник во развојот на македонската поезија од втората половина на 20-от век. Половина век тој ѝ посвети на литературата, на уметноста.

Со својата крв тој испиша страници и остави завештание за времето и луѓето, за земјата и татковината. За поколенијата. Со својот израз и исказ и во прозата и во поезијата Славко Јаневски беше и остана писател за „извоз“, за мегдан и на литературното поле вон границите на Македонија. Затоа и беше промовиран како кандидат за Нобелова награда за книжевност од страна на нашата литературна средина.

Поетското творештво на Славко Јаневски е мошне богато на мотивско-тематски план. Тој пееше за татковината, за жената, за земјата и светот, за љубовта и борбата; за коренот, водата, огнот-за смртта. Посебно од **Евангелие по Итар Пејо** (1966) до постхумната книга „**Измислена тврдина**“ (2002), Јаневски постапно ја прошируваше и продлабочуваше тематската рамка, ја зајакнуваше артикулацијата на лирскиот јунак/субјект, ја збогатуваше валентноста на сопствениот стил и израз.

⁸ XXXVII Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид, 15-16 август, 2010 г. стр. 257-263

Песната на Јаневски е метафора,своевиден поетски амалгам на сетивниот синкретизам и на аналитичниот *raison d,etre*.Станува збор за поезија со препознатлив поетски концепт во кој за езотеричните и грозоморни состојби се говори и пее со извонредна складност,сонорност и музикалност.

Резигнацијата, тегобноста-смртта, се меѓу стожерните мотиви /теми во поезијата на Славко Јаневски. Дури и неговиот поетски вокабулар е во функција на макабричните глетки и привиденија: коски, костури, черепи мртви глави, гаврани, чакали, скелети:

Две глави в игра

Сунат.

Едната в чалма

Другата в круна.

Чалма и круна.

Крт и ,рт.

Добре ни дојде

Дворјанко мрт.

Борач и пеливан

Две глави скинати

Се целиваат

Обете зинати,,

„Чалма и круна“ (Евангелие по Итар Пејо)

Или шинелите на мртвите војници од песната „Три шинели,, (Евангелие...):

Шинел шинел шинел.Стига.

Три се.Секој ракав дига

Лев па десен лев па десен,

Лева,десна,на крај шанец,

И за мртви црн и тесен
Лева, десна, три се в танец,,
сè до дружбата и игра со смртта во стихови и
песни: Појадок со смртта; Покер со смртта; од стихозбирката
Песји шуми (1988) каде лирскиот јунак инсистира и апелира
на игра со смртта:

Ајде малку да си поиграме,
Смртта, ти и јас,,
„ти и таа пред олтар.
Кога ќе се наиграме
Ќе се поделиме.
Секого неговата мелница
Да го додоби утре,,
(„Игра за тројца,,).

Но и на тагата, на маската/лицемерието и
резигнацијата; на стравот и осамата-на смртта, секогаш се
гледа со еден вид ничеовска песимистичка моќ. На смртта
се гледа како на чин кој се реализира со веселба и пирување.
Указателни во тој однос се бројни слики од песните во
Евангелие по Итар Пејо, Песји шуми, Астропеус. Тоа се
парадоксални, оксиморонски слики каде на смртта се гледа
низ призмата на таканаречениот *црн хумор*, со *горчлива
смеа*

Значи, од Евангелие по Итар Пејо, па сè до сидовите
на тврдината, Славко Јаневски развиваше и усовршуваше
своевиден, препознатлив и модерен поетски концепт со кој
на грозоморното и темното, на страшното и езотеричното
му се приоѓа/се пее смирено и сонорно, со што мрачното
го осветлува, тегобното го насмеvнува, мртвото го оживува.

Но што има во *измислената тврдина* на Славко
Јаневски?

Последните песни на Славко Јаневски се испеани во атмосфера на длабока осаменост и резигнираност; затворен, поточно свесно повлечен во сопствената соба/тврдина на животот, во домот на својот интимен ликовно-поетски планетариум. Во таков амбиент, на петтата жица на гитарата ,како на јаже висат убавите мигови на детството/младоста(Сеќавање на детството,37). Осамата е како волчица - се зграпчила за грло/срцето ќе си го излапа.(Обид за уверување,39). Рацете на волчицата, на осамата се парабола за контроверзното значење на рацете што разградуваат, убиваат, дават, колат, се закануваат и раце што гушкаат, милуваат, се крстат;раце што градат, создаваат,садат „сончево семе на југ,,.Оттука,со силата на песната и љубовта,поетот инсистира на возвраќање со добро:старозаветната аксиома око за око заб за заб - да се замени со нов поглед на светот:кој тебе со камен ти него со леб. Но наместо да се бара и обнови љубовта која е присутна насекаде,во каменот,во иконата,во време на војна на чекор до нас(„1991-војна на чекор од нас,,) во која на крајно дегутантен начин од страна на власта се прави по којзнае кој пат обид за деградирање,понижување и елиминирање на поетот Конески. Но Јаневски е убеден дека и овие негатори и намќори ја губат битката со поетот и поезијата - со човекот извишен до свезденото небо, зашто долу од темницата,од пепелта без чурлава,блесокот на очилата на поетот се инкарнирал во венецот од свездени доблести во светот. Токму затоа Јаневски ќе укажува на потребата од посебен однос кон зборот,песната и љубовта. На пр. во Зборот маѓепсник,(17), зборот –леб го храни битието, ја храни песната;тој е непредвидлив, моќен е - „се провира низ иглено дупче,,.Зборот е рамен

на севишниот - „се истанчи ли, и небото му е тесно„. Зборот е моќен - од него еманира енергија што камен сомелува - погача замесува, но споулави ли - нож в грло забучуваа“. Преку зборот се гради песната. Но патот до неа е тежок и макотрпен како што е тежок и патот до љубовта.

Поточно, преку силата на љубовта се стасува до песната. Најпрво долго се лута низ коридорите на вените за да се дојде до срцето. Потоа, со воздишки тешки се патува уште помачно по патеки тајни, темни и незнајни. Најпосле, се обновува силата на субјектот и како „птица на грумка црнозем/прортува песната/на дланка на тишината„ (Раѓање, 71), се раѓа парче живо злато/песната со која се чува магијата на создавањето од/со која впрочем се раѓа силата на љубовта.

Со силата на љубовта Јаневски трага по коренот на човечкото битие - овоплотено во каменот, коренот, огнот, водата. Низ дијалогот и описот на овие природни феномени **Славко Јаневски поставува прашања за судбината на грутката македонска земја. И тука Македонија е земја Лелекија, Афионија, Каинавелија, земја на братоубијци, на печалбари, преселници и откорнатици:**

Судбината /

Кучка ненасита

Парче по парче кине од животот//

Една улица отиде во неврат//

Улица по улица му бегаше на градот.

(Преселби, 83).

Како кај Анте Поповски и нашиот поет враќајќи нé во историјата - нé соочува со ништотноста повторувајќи дека тешко се живее во македонската ноќ. Со

разгорување на омразата, на стравот и неизвесноста, Јаневски ја пренесува тревожната и трагична слика на овие простори. Македонија овде се доживува како земја на темнината, на мракот, на трагедијата. Како земја на проклетството, како дел од општата апокалиптична атмосфера што се случува во светот: „Зарем станавме народ во кој како повеќе никој никому да не му е потребен“ а „откривањето на земјата како да е откривање на нејзиното губење, на нејзиното топење,, (Старделов Г.,184). На нејзиното исчезнување.

Со иселувањето на цели улици градовите се осакатуваат, една по една/куќите се отуѓуваат/. Земјата ја населуваат туѓинци „ни ги бришат имињата/од портите и сидовите,,. Затоа и гласното прашање на поетот: „Што се случува тоа со нас ?(Празничен ден чекаш,155-157). Дали сме сите заробени во својата тврдина како своја судбина од која излез не се гледа,ако безизлезот не се смета за некој и некаков излез.(Старделов Г.,183).

Изморен и загрижен е поетот од кавгите македонски и делби на Балканот. Затоа и прашањето:ќе можеме ли,ќе сакаме ли ние,поделените Балканци да ја премостиме огнената бездна што се протега низ проколнатиов Балкан. Ако не се прегрнеме, ако не изградиме мост што ќе не поврзе и обединува - ќе треба уште да се чека. Но, поетот верува дека „еднаш ќе се разбудат/и нашите ковачи(54) без партиски книшки(55) и ќе појдат едни кон други за да ја надминат:

Онаа бездна

Што се протега

Низ проколнатиов Балкан,,72-73).

Самообединувањето и прегрнувањето, разбирањето и сакањето ја отвораат перспективата на генерациите што доаѓаат и ја враќа вербата и довербата во човекот и подготвеноста да се помируваме со сознанието дека човекот, меѓу другото, е и суштество на изневерата. Човек - маска. Повлекувањето во сопствената соба во осама, во сопствената тврдина, во сопствениот планетариум ја одзема можноста за симнување и на сопствените маски.

Литература:

1. Јаневски Славко: *Измислена тврдина*, Скопје МАНУ, 2002;
2. Старделов Георги: *Последните песни на Славко Јаневски* (поговор кон *Измислена тврдина*, с.173-220), Скопје 2002, МАНУ).

КРИТИЧНА ТОЧКА ИЛИ РАЗДЕНУВАЊЕ НА ЗЛОТО⁹

(Петар Т. Бошковски: „Критична точка“,
Скопје, Култура, 2002 година)

Уважени дами и господа,

Педесеттите години претставуваат нова и повисока етапа од развојот на повоената македонска поезија. Посебно почетните години од тој период значат квантитативен и квалитативен растеж на естетско уметничките специфики во литературата кај нас.

Ако Првата генерација на Шопов, Конески, Јаневски, Ивановски се бореше и пееше, раскопачуваше и трасираше на мотивско-тематски и јазичен план, Втората генерација на Гане, Анте, Матеја, Цане пееше послободно, похрабро и помодерно. Таканаречената Трета генерација македонски поети во македонската литература влезе во средината на педесеттите, некаде во периодот помеѓу 1955-60 година. Таа генерација која имаше можност да учи од претходниците на современата европска поезија, преку програмската „Везилка“ на Конески, „Дождови“ на Матевски и книжевниот манифест „Епското на гласање“ (1960) на

⁹ Реч на промоцијата за “Критична точка”, од Петар Т. Бошковски, Центар за култура, Куманово, 25 март 2003 година; текстот е печатен во Стожер (ревија за литература, култура и уметност), г. VII, бр. 66-68, Јули-септември 2003 година, стр. 38-39

Радован и Ѓузел повика на навраќање кон историјата, кон фолклорот, кон нашите легенди и преданија. Новиот поетски бран инсистираше на власење нитки од преѓата на македонскиот фолклор за да се преде и плете песна строга, македонска, со цврста структура и препознатлива кора што ќе потсетува на сите наши суши, суводолици, на нашите жита и амбари, на нашите цркви и манастири, на нашите печалби и преселби, на нашите маки и страдања, на нашата македонска не – биднина.

Првите творби таа генерација ги објавуваше уште во почетокот на 50-те во литературната периодика на „Млада литература“, „Разгледи“, „Хоризонт“ и др. весници и списанија, а кон крајот на 50-те и почетокот на 60-те тие стартуваа и со своите први стихозбирки. Практично, тоа е период кога македонската поезија доживува силен процут на творечката моќ и свездени поетски мигови кога преку рационалното преточување на искуствата од јужнословенските и европски литератури, од една и сè пожедното црпење од фолклорните изворишта и архетипските слики на сопствената историја и минато, од друга страна, се создаваше песна модерна и по структура и израз што започнува постапно, но сигурно да се влева во реката на модерните европски текови и сè посигурно се пробиваше и населуваше, презентираше и лоцираше во просторите на европската лирска карта.

Во таа генерација што ја сочинуваат: Петре М. Андреевски, Јован Котевски, Радован Павловски, Трајан Петровски, Влада Урошевиќ, се наоѓа и името на Петар Т. Бошковски – нашиов вечерашен гостин, добитник на една од најблагородните и најзначајни награди за поезија „Ацо Шопов“, за 2002 година, што Друштвото на писателите на

Македонија му ја додели за поетската книга „Критична точка“ во издание на „Култура“ од Скопје.

Петар Т. Бошковски со своите врсници и претходници, особено во шеесеттите години, даде свој значаен прилог во понатамошниот и поквалитетен развој на современата македонска поезија. Но, сопствениот пат тој го трасираше постапно. Деновиве еден поглед во „Разглед“ ме потсети на песната „Едно огледување“:

„Ова не е цвеќе туку трева арела
свилена мекост самониска бела
од длабока чедност жилаво извиена
туку горска несвенлива трева
на шумата присност што ѝ дава
Нож на мојата нежност
Здив на мојата древност“.

(„Разглед“, год. III, бр. 22 (74), Скопје,
21 октомври, 1956, стр. 10).

И порано и потоа Бошковски го најавуваше своето доаѓање со првата стихозбирка „Суводолица“ (1962). Од тогаш до денес нашиот поет објави шест поетски книги: „Суводолица“ (1962), „Постела од трње“ (1970), „Небесен камен“ (1985), „Бел ветер“ (1991), „Вториот источен грев“ (1994) и „Критична точка“ (2002). Паралелно Петар Т. Бошковски се потврди и како преведувач, прозаист, критичар, антологичар, за што доби и значајни литературарни награди – „Браќа Миладиновци“, „Рационаво признание“ и др.

Уважени дами и господа,

По суши и суводолици и назначената рустикална атмосфера во „Суводолница“, по „Постела од трње“ кога низ една бизарна атмосфера се пее за вечниот судир меѓу доброто и злото, доаѓа период на носталгија по загубените вредности на добрината и човештината, од една, и иронијата или автоиронијата, од друга страна. На пример:

„И каква луда среќа
да се биде на Земјава!“

што потврдува дека тука на земниот простор и радоста и болката имаат исто потекло. Така, низ вечната борба на доброто и злото и постојаните варијации на радоста и маката во најновата книга на Петар Т. Бошковски поставува неколку прашања.

Имено, уште во далечната 1970 година, во антологиската „Постела од трње“ Петар Т. Бошковски низ сонетната форма го отвори прашањето за моќта или немоќта на песната, дека таа има енергија да продре во слабините на нашето битие, да го разбие мракот што се населил во нас, да го смири демонот што на дното од нашето битие се притаил и секој миг може да се пробуди, да се разгневи, да се распени, да нападне, да огребе, да раскрвари – ДА УБИЕ. На тоа поетот алармира со звукот на утринските свона кои **во истоимената песна „Утрински свона“ низ дијалоска форма и алузија се укажува на времето хаотично и несигурно, на времето во кое најмногу од сè е загрозен човекот и неговото место на живеење. Неговиот дом. Типичен пример за тоа е песната со наслов „Гроза“ (24-25).**

Во неа Бошковски говори за распаѓањето на старата „куќа во дрезгата“ поетот предочува грозна слика за можното конечно исчезнување на нашите села, на нашите огништа, на нашите чардаци и постели, на нашите жита и амбари, на нашите игри и тапани. Наспроти обезглавената и расточена утроба, старата куќа во Галичник која се распаѓа и пропаѓа, зад грб, во пусија со крвниците, стрвниците, волците кои „пладнуваат в шума/со отпуштени лигави јазници поради горештината/но со стрвен опул кон нејзините суви остатоци“. Во срцето на природата може да се наслушне навестувањето дека: „ќе има блостур, трње, капини, глодеж/дупки од глувци и дувла од змии/за да се згорзи тој што ќе намине/и без да жали веднаш да замине“ („Гроза“, 24-25).

За проблемот на исчезнувањето на Петар Т. Бошковски пее и во песните „Питка вода“ (61-62). „Белата чешма“ (71). Во нив е присутен мотивот на исчезнување на чешмите, на нашите народни задужбини. Секнувањето на чешмите со бела и мека вода е показ за заматувањето или секнувањето на некогашното бистро течение на нашиот живот.

Тоа е таа грозна апокалиптична слика која го најавува можното разнишување, поместување, загрозување на нашите темели, на нашиот идентитет.

Сè е во знакот на разденување на злото, на новите „вампири наши“ кои воопшто не ги плаши/тоа што ден се збори“, зашто „тие се многу моќни/тие се деноноќни“. Тука се, меѓу нас, со нас, во нас. Нив ги посочува и најавува песната на петлите кои силно гласат и алармираат во песната „Залудноста на петлите“ (28) која во оваа

стихозбирка е еден вид антипод на оној надежен светлосен глас во „Копачите“ на Кочо Рацин.

Тој глас наежува, застрашува, зашто дојдени сме до критичната точка која постојано набабрува, се шири, се распостила над нас, околу нас, во нас. **Критичната точка е параболоа со која поетот укажува, предупредува на опасностите што нè демнат, потсетува на оној апокалиптичен звук што одекнува од војничкиот строј, од она топотење, од воинствената врева од што кожата се ежи.** Наспроти двете завојувани страни стои лирскиот јунак задуман и во уплав дека критичната точка која е еден вид метафора за новата атомска бомба што може да експлодира над нас, над Ирак – најпрво ќе експлодира во човекот, во нас, во клетиот Бушман – душман на светот (с. 47), за да го уништи човечното и убавото во човека. Тоа го плаши поетот и, со право, зашто сведоци сме токму не само на македонската, ами и на една тотална светска небиднина и каинавелија.

Од уплав и грозење во одделни песни на „Критична точка“, зборот на нашиот поет преку иронија и автоиронија преминува во сарказам:

„Не ми е блиско сè што е човечко
оти под тоа име
се прави сешто“ („Противење“, с. 55-56)

Такви поенти со филозофска рефлексива или парадоксална содржина наоѓаме во кратките елиптични песни, во оние со наративен потход и сонетите.

Петар Т. Бошковски гласно и транспарентно предупредуваше и предупредува дека „сè ќе опусти и

испусти – сè додека пекол избива од нас“ („Децата на каменот“, 72), сè додека е присутен проблемот на енклави: „едни се кратија, а други се демос/класи што по статус антиподно стојат“ („Азбука“, с. 76).

Оттука, смирувачки и оптимистички делуваат оние песни за љубовта која „те прави снажен“ („Зошто пееме љубовни песни“, с. 66), за убавината и добрината, за слободата на духот („Убавината на коњот“, „Маалска приказна“, „Момина солза“).

При тоа, првата песна „Изгрев“, во која место постела од трње, сега, во финалниот стих, поетот нуди постела од мугри со што на некој начин се развива и доразвива Рационовата идеја или онаа народната дека „Сонцето одново се раѓа“ (с. 7). Овде мракот и светлината се љубат, се спојуваат во Бог – Сонце кое го покажува светлиот пат по кој треба да одиме, со надеж дека секогаш има време да се избегне критичната точка на нашето живеење.

Впрочем, за тоа сме и вечерва овде за да се радуваме, да се почитуваме, да се сакаме и уште еднаш со искрен аплауз да му честитаме на нашиот поет Петар Т. Бошковски за убавата награда што го носи името на еден од најголемите и најомилени поети на сите генерации – Ацо Шопов.

Благодарам

СВРЗУВАЊЕ НА/СО ПЕСНАТА¹⁰

(Запис за поезијата на Глигор Стојковски)

Почитувани дами и господа,

Великиот француски писател и поет Гијом Аполинер, во познатиот есеј **“Најновиот дух на поетите”** (L'èspirit nouveau et les Poètes), говорејќи за значењето на принципот/поимот или феноменот **изненадување**, како една од основните карактеристики на новата уметност, меѓу другото, истакнува: “Од сите уметнички и книжевни движења што му претходат на новиот дух се разликува и по изненадувањето”.

Тој не е, не може да биде естетизам, тој е непријател на формулите и снобизмот. Тој не сака да биде школа, ами една од големите струи во литературата која ќе ги опфати сите школи почнувајќи од симболизмот и натурализмот. Тој се бори за обнова на иницијативата на духот, за јасно разбирање на неговото/своето време и за отворање на нови погледи на внатрешниот и надворешниот свет, погледи кои

¹⁰ Реч на поетската средба со Глигор Стојковски, по повод наградата “Кочо Рацин” за стихозбирката “Студена минута” (1993), Дом на културата Ацо Шопов, Штип, 26 април 1994; текстот е печатен во Стремеж, Прилеп, 1995 година, г. XXXIX, бр. 3-4, стр. 95-103

не ќе бидат под нивото на оние научници од сите категории кои ги откриваат секој ден и од кои извлекуваат чуда“.

Меѓу другото, “надреализмот како движење од Аполинера ќе го прифати принципот на **изненадување**. Сета поезија од Аполинера помалку или повеќе ќе биде поезија на таканареченото **изненадување**“.

Уште од првата стихозбирка “**Починка во чисти честички**“ (1979), кај нашиот поет наоѓаме ваква поетска синтагма:

“изненадувањето нѝ станува начин на постоење“.

Формулиран како аксиома во поетската синтакса на Стојковски принципот на **изненадување** и во постапката и во мислењето доживува постапна транспозиција и модификација во вид на прашања, на агностицизам или отворени констатации.

Во дебитантската книга на Глигор Стојковски **изненадувањето** или **чудењето** е во синонимна врска со феномените **возбуда, трема, страв**. Наспроти нив, во синонимна врска, од една страна и антиномична позиција од друга страна, се наоѓа, **Не-мирот**. Ортографското решение на овој онтолошки феномен од страна на рецепиентот може да се сфати како лексема или синтема или пак како амбивалентен симбол кој во првата поетска книга на Стојковски поседува непредвидлива и поексплозивна енергија од изненадувањето – возбудата, тремата, стравот. Указател за тоа е аксиолошкиот стих со застрашувачки предикации кои, за жал, и во оваа минута, во овој миг интензивно се определуваат и остваруваат во најновата воена катаклизма на поблиските простори:

“Не-мирот е растреперена далга меѓу Лика и Тибар.“

Недвосмислената и зачудувачка потврда за пророчката моќ и необичните темни предикации во поезијата на Стојковски кои исто така зачудувачки се присутни и во поетското писмо на Витман и Елиот, на Шопов и Матовски, на Ѓузел и Јозо Т. Бошковски.

Не-мирот во поезијата од ПЧЧ е во позиција и опозиција на **Мигот**. Тој е контроверзен феномен и првенствено кореспондира со феноменот **изненадување, исчекување**. Оптегнат помеѓу **Не-мирот** и **привидниот Мир, Мигот** е метафора за крвката стабилност или привидна сигурност на човековата егзистенција, на космосот. Дека Мигот е несигурен сврзник меѓу мирот и немирот нè уверува и нашиот поет:

“во нас има гнезда на бес, лудило, мир во очите“.

Следствено, **изненадувањето, не-мирот и мигот** се глобалните онтолошки феномени во поезијата на Стојковски, кои во таканаречената “**сребрена сала на мозокот**“ сфатена како потсвест на човекот-кореспондираат со микрокосмичките проблеми на лирскиот субјект, на човекот, со потресните драми на земниот, земниот и надземен свет – со космосот, со вселената.

Споредено со поетскиот дискурс и симболичкиот арсенал на неговите претходници и посебно со поетите од неговата генерација, постапката и начинот на соопштувањето на поетските идеи уште во првата книга на Стојковски се своевиден **чин на изненадување** и потврда на толкувањето на овој феномен од страна на Г. Аполинер што го **истакнавме** на почетокот од нашето излагање.

И во **ПЧЧ** и во **П** (1984) и во **ОД** (1989) и во **СМ** (1993),

нашиот поет е сведок на стравотниот и забрвтан од на челичниот свет, на неприродниот и техницизиран начин на комуницирање и живеење.

Тој сериозно е загрижен и се плаши од невидлива закана што демне над нас, во нас, што секој миг може да се струполи врз нас, да разруши, да нè претвори во огромно Ништо:

“Отровни зрнца (..) во капиларните агли се вселуваат/ (..) бучно напаѓаат“.

Заробен во мрежата од “грозни прашања што заличуваат на демон“ на самиот старт од своето пеење поетот констатира:

“да се исчистат дебелиите слоеви од пајажини и црни магли/да се премачкаат сидовеите на салата со благ ветар“ и тоа првенствено заради обврската како единствена вел на човештвото:

„Да се умре со ПРЕДИЗВИК“.

Следствено, **предизвикот** Стојковски го наоѓа/бара во **патувањето** – во длабочините на непознатото, во непознатите простори на вселената; со композицијата на свездениот воз тој патува кон ненаселените простори во потрага по чист, кристален простор каде ќе може да се отпочине во чисти честички.

Но, и тука, од другата страна на животот, на другиот и непознат простор во вселената, поетот е пресретнат од **Непознат** патник, па станува изненаден, зачуден:

“децата меѓу себе завојувале избежумени во отсуство на саканите играчки./

Кога стигна ги најде мртви, со искинати грла, отворени вени./коскени честички (..) зарем и тука?, раситнети во групи?, тоа во себе ли имаат/ласерски повици?, (..). Зошто и ѕвездите имаат мермерна/сенка во себе/лежи ли сегде притаена корозираната игла?“/

Новото откритие е ново изненадување. Непознатиот патник е Хомо Дуплексот на лирскиот јунак кој се вдал во непозната и опасна авантура. Непознатиот е трансцендираната темна сенка на овоземниот патник со знаци на лирскиот субјект. Меѓу нив и наспроти нив стои коризорината игла и се заканува со својот смртоносен угод. Според наше мислење, во поезијата на Глигор Стојковски корозираната игла е клучна метафора за етичката, менталната и егзистенцијалната корозија на човекот, на светот.

Во своето понатамошно пеење поетот ќе воведи еден друг нов и клучен симбол – Пајакот. Според речникот на симболите Пајакот е лунарна епифанија, творец на светот, господар на судбината. Тој ја ткае и познава. Од него еманира пророчка енергија зашто ги знае и ги чува тајните на минатото и иднината. Доколку пајакот ткае тој укажува и потсетува на кривоста на земниот свет и потчинетоста на неговиот господар, ткајач, создател. Поради нитките што ги лачи, пајакот ја симболизира врската помеѓу творецот и неговата творба – земјата – човекот – светот.

Наспроти корозираната игла, во истоимената песна “Пајак“, од втората стихозбирка П – пајакот е симбол на заканата, на злото што ја потемнува светлата страна

на животот подготвен на можниот најнов и последен апокалиптичен поход:

“изградил урански трон на кумулусите
и гледа:
земјата врзана во неговата мрежа
кротко ја ниша
издишува под силните пипала
кои ги влечат соковите
го пијат зеленилото
ја голтаат мекоста на кората
дотогаш сончевите зраци
немоќно удираат во црната мрежа
и се губат негде во вселената“.

Исплашен од заканата што одсвонува – поетот инсистира да се воспостави рамнотежа во природата; иницира, го бара потребниот МИГ како можност за ослободување од лошиот предзнак, знаејќи, сепак, дека “мора да се следи/ тешкиот чекор на корозијата“.

Следните две книги ОД (1989) и СМ (1993) и на композициски и на структурен план мошне успешно и порационално ја продолжуваат, развиваат и продлабочуваат идејната и поетичка линија на Глигор Стојковски. Во контекст на глобалните поетски слики, персоналните творбани знаци: **очно дно, железна соба, железни раце, мермерни водоскоци, течни записи** и други, претставуваат творечки интегрум на кохерентниот и конзистентен поетски систем во кој, пред сè, во вид на прашања, отворено, или по пат на агностицизам гласно се соопштуваат глобалните поетски идеи: моќта и немоќта

на лирскиот субјект да се спознае судбината на Мигот, на Големата експлозија на Денот, застрашувачката драма на древниот земен и надземен свет.

Очното дно во истоимената збирка **ОД** (“**Очно дно**”) и “**Очно дно – 2**” од стихозбирката **СМ** (“**Студена минута**”) е стожерен и поливалентен симбол во поезијата на Глигор Стојковски. Тоа е огледало на внатрешните сензации на човековиот ОНТОС, од една и на надворешните и хаотични збиднувања на човековиот и космички егзистериум, од друга страна. Очното дно е семојно и немојно. Во него може да се види иднината, да се предвиди судбината – на човекот, на песната.

Наспроти безнадежната положба на човекот/ на субјектот заробен и пригушен од статичната, мермерна, студена конструкција на железната соба и мемливата аура на трошната и влажна куќа; наспроти заканувачките писоци и крикови на птиците; темната слика на ноќната магла што се размножува во крвта, од една и студот кој се зацврстува во коските, од друга страна; наспроти апокалиптичниот кас на црните коњаници и пророчките визији дека “сè што лази ќе се скамени/ сè што оди ќе дооди”, од очното дно проблеснуваат оптимистички знаци на надеж, на живот, особено присутни во потресното финале од втората и целата трета песна од триптихот **ОЧНО ДНО-2**:

„слушнете го последниот ветер
доаѓа со блага квечерина
блага насмевка му трепери во срцето
легнува уморно
ќе легне спокојно
во аголот на секоја зеница“.

Со таков тон се испеани повеќето песни (**“Мемливо ветерче”**, **“Течни записи”**, **“Ноќна магла”**, **“Копање темели”**, **“Сврзници”**), од стихозбирката **СМ** на Глигор Стојковски. Тие заедно со одделни песни од претходните стихозбирки: **“Очно дно-1”**, **“Песок”**, **“Пајак”**, **“Пергаментен тестамент”**, **“Покривачот е мазен мермер”** и др., се посебно укажателни за неспорниот талент и високите креативни можности на нашиот поет. Притоа, една од најдобрите и со антологиска вредност е песната **“Сврзници”** – примерна за вонредниот спој на експресивниот и интелектуалниот ритам, мајсторски испеана и со зачудувачка енергија. Во неа и во некои песни што пред малку ги посочивме низ ритмичка прогресија, поетот поставува мноштво прашања преку кои истовремено ги сугерира и можните одговори.

Следствено, во случајот на нашиот поет поетската идеја во **“Сврзници”** од стихозбирката **СМ** и овојпат на своевиден начин кореспондира со една од глобалните идеи на големиот белгиски поет Емил Верхарен: **“Доколку луѓето се сврзани меѓу себе, можат да станат творци на прогресот и да го совладат” “ужасниот закон” на семирот”**.

Како да се дојде до поврзување е вечно прашање на поезијата, сон на поетите од дамнина, па и сега во **“Студена минута”** на Глигор Стојковски.

Почитувани дами и господа,

Допуштете ми уште една минута да го потсетам нашиот поет на следново:

Добро се сеќавам на почетокот на 70-те години, кога на традиционалната **“Средба на генерациите”** во големиот амфитеатарот на Филозофски факултет, покрај

веќе афирмираните поети од претходните генерации, со настап и прочит на своите први песни се објавуваше доаѓањето на еден нов поетски круг што сè посигурно го создаваа имињата на Санде Стојчевски и Ефтим Клетников, на Раде Силјан и Веле Смилевски, на Катица Ќулафкова и Оља Арбуљевска, на Љупчо Димитровски и Љупчо Слијановски, на Трајан Мартиновски и Мито Спасевски, на Наум Радичевски и Јордан Плевнеш, на Владимир Попов и Милован Стефановски, на Бранко Цветкоски и Глигор Стојковски и редица други.

Од тогаш па до сега, од **“Починка во чисти честички”** (1979), па сè до **“Студена минута”** (1993), измина доволно време. Учевме, другарувавме, пишувавме. Сега беседиме, пригонуваме. Затоа, мене ми е особено драго што **мојот драг колега, пријател и другар од студентските клупи во темелите на својот поетски систем успеа да вгради неколку исклучителни и изненадувачки песни** кои, почитувани дами и господа, Ве покануваме да ги слушнете и самите да се уверите во нивната вредност и убавина.

Благодарам

„НОЌНИК“ ОД БРАНКО ЦВЕТКОСКИ¹¹

(Б. Цветкоски, „Ноќник“, Орфеј,
Детска радост, Скопје, 1998)

Уважени дами и господа,

Некаде во почетокот на седумдесеттите години во студентската соба на мојот другар Милован Стефановски, поет и сега актуелен претседател на Друштвото на писателите на Македонија, за првпат поблиску го запознав Бранко Цветкоски кој тогаш со возбуда кажуваше и прикажуваше за прекрасните доживувања од еден негов настап на литературно читање во сега не знам кој град од тогашна/некогашна Југославија. Задоволството на Бранко беше очевидно заради тоа што неговите песни биле искрено поздравени и прифатени од публиката.

По тие, можеби, првични и посериозни литературни излети на кои песната на поетот е поставувана на искушение и двобој со читателот и слушателот од една, и првични егзалтации од чинот на јавно презентирање, од друга страна, мене ми беше веќе јасно дека во нашата средина се раѓа и доаѓа уште еден поет кој допрва има што да соопшти и каже.

¹¹ Промотивна реч, Дом на културата, Струмица, 10 декември 1998 г.

Тоа доаѓање на Цветкоски беше спонтано и умерено, но уверливо и сигурно – потврдено со читања што тогаш се приредуваа и организираа во амфитеатрите на стариот Филозофски факултет во Автокоманда, во Скопје, а подоцна и во новоотворениот – кога со свои песни на таканаречената „Средба на генерациите“ настапуваа повозрасните и веќе затврдени поети: Гане Тодоровски, Ристо Ѓ. Јачев, Атанас Вангелов и други, нешто попознатите: Веле Смилевски, Санде Стојчевски, Раде Силјан, Катица Кулафкова и други и оние кои се најавуваа и промовираа како млади и надежни поети: Милован Стефановски, Глигор Стојковски, Науме Радически, Јордан Плевнеш, Бранко Цветкоски, Трајан Мартиновски и други, кои сега веќе значат и зрачат во нашата литература.

И сè така постапно, умерено и тивко, но сигурно и достоинствено преку нови настапи и објави во литературната периодика Бранко Цветкоски ќе ги мине сите првични и остри литературни, поточно преиспитувања и свијоци за да се објави како оформен и зрел поет со неговата прва стихозбирка под наслов: „Свијок“ (1981).

Од тогаш па до сега бележиме четири поетски збирки: „Свијок“ (1981), „Високи ветрови“ (1985), „Пресна пепел“ (1990) и „Молитвен веј“ (1993).

За првата „Свијок“ Цветкоски ја доби наградата „Млад борец“, а за „Молитвен веј“ и највисоката награда за поезија „Браќа Миладиновци“ што се доделува на Струшките вечери на поезијата во 1993 година.

Така, со дел од тој поетски багаж Бранко Цветкоски ќе биде застапуван во поетски антологии и ќе биде препеван на други јазици (англиски, романски, турски, албански, српски), а еве годинава и не случајно по изборот на „Ноќник“ (1998) и во едицијата „Орфеј“ на издавачката куќа „Детска радост“ што е повод за нашата средба и разгледба на песните од тој избор.

Но, уважени дами и господа, пред да проговориме за одредени специфики на поезијата на Бранко Цветкоски, допуштете на почетокот да Ви ја прочитам песната „Пред скончание“ што при прочитот ја одбрав како една од причините за дијалог со поезијата од „Ноќник“, како песна со која се влегува во глобалните мотивски и стилски знаци во поезијата на Цветкоски:

ПРЕД СКОЧЕНИЕ

Сневеселен ветар промрморел
двери ти забидел
дубравите, дворовите
- сè метил најавнал.

Покрени веѓи снужден оче
наисуј билка
- слагалиште спружи
сојот да поштраш

И додржи сред ал велик
В измаглица
смерен слуга покажи се
изведи нè
истемница. (с. 128).

Оваа песна со специфичен јазик и јазичен израз, со своевидни лексеми и синкопирани слики укажува дека поезијата на Цветкоски не се чита во трк и ђд, дека тоа не е поезија за нестрплив читател и слушател без ум, без срце и без уво. Но, токму затоа ја истакнувам и како песна и причина за заеднички разговор за одредени мотивски преокупации и стилски назнаки/особености во поезијата на Бранко Цветкоски.

Првата стихозбирка „Свијок“ (81) на Цветкоски, првенствено треба да се сфати како метафора за поетовите настојби со своето изострено лирско писмо на структурен, композициски и естетски план да се издели од веќе препознатливите творечки проседеа и поетски во современата македонска поезија во 80-те. Такви настојби и напори покажаа и со сигурни респективни песни не задолжија Славе Ѓорѓо Димовски, Јордан Даниловски, Милован Стефановски, Глигор Стојковски и други.

При тоа, меѓу свијок и молитвен веј, нашиот лирски јунак е на релација и во дијалог:

- а) со феномените на природата и спомените од родното охридско поднебје, со спомените од минатото, детството, од еден изврвен живот по зашумените предели што силно и длабоко се запечатил во духовните предели на поетот;
- б) со амбиентот во кој поетот е ноќник и не/моќник во кој се трага по глас, по збор, по песна, и
- в) со решеноста да се излезе на мегдан со темните и апокалиптични сили што се надвиснале над нашиот ноќник и над сите нас.

Со оглед на тоа што во поговорот на Ноќник, нашиот угледен литературен неуморник Санде Стојчевски се

занимава со првата позиција, овдека и за оваа пригода допуштете да го изложам својот коментар и поглед на другите две состојби што ги истакнав пред малку.

Во однос на ноќните купања по збор и деноноќни трагања по сопствен глас, по песна што ќе гарантира сигурно изделување на познатите поетики и поетски системи, нашиот поет ќе создаде песни и книги кои ќе бидат во функција на своевиден естетски свијок зад кој може постапно да се влезе во тајните на поетското писмо, од една, и може да се препознае поет со своевиден глас и импресивна стилска елеганција. Во тој однос, за указателна ја земам песната „Молитвен веј“ – која не случајно се наоѓа и како прва во овој избор.

Имено, во оваа песна низ отворен дијалог со демонот што стои наспроти творецот и песната, со молитвените инкантации, поетот се обидува да обезбеди сакрална атмосфера и тишина во која зборот на лирскиот јунак ќе има сигурно дејство и сила за устрем кон повисоки естетски искажувања.

Особено податлива во тој поглед е и песната „Ваква песна“ (134) каде со цитираното мото од познатиот француски поет Пол Валери: „Невозможното е да се изгради песна која единствено ќе содржи поезија“, се укажува на тегобните мигови во чинот на создавањето на песната, на стрмните страни по кои се искачува зборот, со надеж дека зборот и песната и поетот ќе се извишат и искачат до некој свој имагинарен и творечки и човечки врв кон кој, впрочем, човечки е да се стреми секој од нас.

Кон првата песна што ја издвоивме како причина за дијалог се приклучуваат и овие песни (Молитвен веј, Ваква песна) и тие се уште еден пример за тоа дека навидум

спокоен, стихот на Цветкоски е, пред сè, жесток и полн со енергија, а песната исполнета со вжештен ритам, со вжештен внатрешен глас. Вклучително со песните: „Вододелница“ (22), „Две Очи, два дола“ (21), „Воден глас“ (59-66) и други, може да се каже дека поетската нарација и креација на Бранко Цветкоски е со длабоки емотивни пластови, со лирско-медитативен набој, со синкопирано интелектуалистичка експресија и исцизелирани филозофски партии.

Уважени дами и господа,

Низ овие и други исклучителни песни кога нашиот поет за миг ќе се најде на својот имагинарен творечки и човечки врв, неговиот „Писок“ ќе биде парабола за тоа дека ние и оние што се на врвот имаат сериозна задача и одговорност и кон себе и кон оние со чија помош го достигнале врвот. Тој повик на поетот значи потсетување – со продорен и остар збор да се искорени злото, да се разбере гестот на понижениот – да се сврти погледот кон другиот. Да се биде на врвот – но да не ги заборавиме другите, оние под врвот.

Може слободно да се каже дека оваа песна на Цветкоски кореспондира со „Тажачка од онаа страна“ на Ацо Шопов, со некои поетски медитации на Ферид Мухиќ, како и со песната на Конески „Врв“ на која во поговорот укажува и Санде Стојчевски:

„...еве на врвот се искачив. Сам.
Овде не ме следи око ничие.
И што? Јас во себе пак го шепотам
жалосниот сон на своето величие.“

Значи, на врвот има уште многу други врвови за кои сите ние сонуваме. И тоа е добро. Но, бидејќи на врвот има место само за еден, тешко е да се остане и опстане на него. Во тој контекст допуштете слободно да се присетам на едно сеќавање на нашиот угледен поет и мој професор Блаже Конески:

„По едно литературно читање со група македонски поети, имавме можност да се релаксираме со прошетки во околината. Забележав рид на близината. Најпрво погледот го фрлив, го упатив во подножјето. Беше зеленило од жбуње.

Го поткачив погледот погоре – гледам сè поретко и поретко. Го искачив најгоре – гледам само, осамено дрво. Еј, веројатно многу ветрови и дождови го бијат, та успеало да опстане на врвот“.

Ете, уважени дами и господа, со тоа ние укажуваме на третата состојба што ја истакнавме на почетокот од ова наше излагање:

г) страв и борба со темните и апокалиптични сили, со злото што надвиснало над нас, се вкоренило во нас, за да нè предупреди, од една, и дели и раздели, од друга страна.

Така, во песната „Стражарница“ (132), на пример, поетот ќе предупредува на опасностите што му се закануваат на нашиот народ, на човекот, но ќе инсистира кон „Маглив и тежок пат“, да чекориме без закана, како што во песната „Бегство“ ќе инсистира да стивнат немирните и злокобни страсти, да се „затегне ниското чело/да се земе здив, смело да се прескокне јазот и раздорот што со некоја тешка клетва светнал меѓу предците – зашто има сенки во темнината што р’тат/заробена светлост што снажи“ (143).

Во тој контекст и во песната „Лично народна“ (131) поетот е загрижен за елементарната егзистенција и

судбината на човекот кој за враќачки и давачки начнува и отпразнува од семето, од надежта за помин и за помен. Тоа е песна со тегобен социјален призвук. Но, по темната и тегобна атмосфера што ја создаваат и стравотните удари и звуци на силните дождовни капки што тропотат по прозорецот, слично како во *Облак на Добриша Цесариќ*, како да се насира новиот ден, новото утро, како да доаѓаат белите македонски мугри, како да се најавуваат промените – толку посакувани и очекувани – одамна, деновиве, сега и во иднина.

Но, уважени дами и господа,

До промени во општественото, во поетското, во човечкото битие не се доаѓа со кавга и закана, зашто со неа, како што ќе рече поетот, ни „шуплеат коските“, „стануваме полесни“, „ни се бројат дните“.

Оттука и нашиот поет кој е во дијалог со дрвото, со право се прашува:

„Нека ми биде допуштено
надежта и сета волја да ги заложам еднаш
низ свеж млаз да се вивнам, само
да узнам како го кротиш зракот“.

(„Садење дрво“)

Уважени дами и господа, драги Бране – нека ми биде допуштено и мене јас да одговорам:

Зракот се смирува само со истрајно вишнеење, со добрина – со љубов и разбирање – со заемно почитување.

Благодарам

СМРТНОСЕН ЛЕТ КОН СЛОБОДАТА¹²

(Шеесет години од смртта
на Коле Неделковски – 16 декември 1912,
Војница – 2 септември 1941, Софија)

Почитувани дами и господа,

На сите нам добро нѝ е познат чинот на загинувањето на поетот и борец Коле Неделковски. Имено, за да не падне жив во рацете на полицијата тој се фрла од мансандрата на шестиот кат и останува мртов на плочникот на улицата “Генерал Паренсов” во Софија. Со тоа Коле Неделковски го направи последниот судбоносен лет кон слободата што наскоро доаѓаше.

На тој чин тогаш живиот сведок, негов пријател и поет Волче Наумчески се сеќава: “крвта како расцутен трендафил се виреше под него“. На враќање во неговата соба, во мноштвото книги тој ќе забележи отпечатоци од крвта на Коле врз книгите од Пушкин, Лермонтов. Тој спомен сведокот не ќе успее да го спаси и сочува и ќе жали што исчезнала историјата за крвавите раце на Коле Неделковски.

¹² Реч во Друштвото на писателите на Македонија, Скопје, 12 септември 2001 г., Стожер, Скопје, 2001, бр. 46-47, г. V, стр.4-5

Но, не е проблемот во загинувањето, ниту во чинот на умирањето. проблемот е – во крвта.

И пред векови, и на Илинден, и тогаш, и сега: повеќе од сигурно е дека крвта е непобитен доказ и показ за тегобната и крвава судбина на македонскиот народ. Таа е најчеста, најприсутна и најпроблематична причина за бурните и контроверзните потреси и промени во светот, на Балканот, на овој простор, тука, во Македонија. Речиси и да нема топос што не е натопен со крв, што не е прострелан со куршум или набљудуван со ненаситното око за заграб или тотално уништување. Малку ли беше крвта на Гоце, на Ѓорче, на Питу, на Пинџур, на Богоевски и Караманов, на Неделковски и Рацин? Малку ли беше крвта на илинденците, на гемиџиите.

Малку ли е и свежата крв на младите бранители?!

Но, можеби така ни е судено. Секое здивнување, секое празнување да не биде за долго, да не биде спокојно и постојано изложено на штрек. Тој чин на живеење, тој вид на слобода личи на:

“шепот без екот“.

Оваа поетска синтагма ја запиша нашиот драг поет од средината на штотуку одминатиот век – Коле Неделковски. Запиша толку колку што можеше, колку што живееше за да го запаметиме како автор на двете малечки книшки: “Молскавици“ (Софија, 1940) и “Пеш по светот“ (Софија, 1941). Но и со тие две книги Коле Неделковски се објави како своевидна поетска личност што силно ќе се вгради во времето кога се поставуваа почетните темели на современата македонска литература.

Наречен како последен гласник на нашата усна поетска традиција, на нашата народна песна, Коле Неделковски е највистинскиот пример дека гласот на народот има силен екот само ако се пее јасно и гласно, отворено со срце и од срце; за правда и љубов на тој народ. А Коле Неделковски беше токму таков. Тој учеше од народот, од кажувањата на чичко му Милан Војницалија, од големиот учебник на Миладиновци, од нашиот автентичен и непресушен лирски тезаурус, од таа изворна поетска експресија. И кога беше дома на село, и кога работеше во туѓина за парче леб тој се обидуваше молскавично да пее, да се бунтува за правда на немоќните; за слободата на поробените и понижените, на обесправените, подјармените. Затоа поткренатиот и вжештен глас на Коле беше гласот на народот, гласот на Македонија кој повикуваше на отпор, на борба, а пред сè, на обединување:

“О, трајте, трајте, тирани недни!
(...) мојот народ// векови цели/
пишка и стенка од волци гости
за брата вијат кој да го дели,
за да му глода сувите коски.
Според поетот време е неговиот народ;
“сам да си реши
Со своја волја, судба и севда,
В животот еднаш сам да се теши,
д’издигне славно својот род без врева.“

И во детството под Клепа и Бабуна, и на младини во Скопје, а особено во туѓина, Коле Неделковски ги сакаше другарите, своите блиски, мајка си на која, впрочем ѝ ја посвети и првата стихозборка “Молскавици“, но најмногу

ја сакаше сопствената земја. Негов етички предводник и етички јунак секогаш беше Македонија.

Затоа и во “Молскавици”, а особено во “Пеш по светот”, нашиот поет на нему својствен начин ќе го вгради личниот пример поет-страдалник, поет-борец, бунтар и пред сè, предвесник на поновата посветла иднина на македонскиот народ.

Во тој контекст, може да се рече дека поемата “Пеш по светот” е со профетски знаци, на пр. кога вели дека светот е:

“Заклучен вулкан со грозна моќ”

или во песната “1941”:

“Ете, о свете, погледни идат
тирани нови крв да пијат
со бујни химни в сон да те стават
со тенки лаги да те ранат”.

Песните што ги создаваше на мансандрата од шестокатната зграда во Софија (“Стачка”, “Скитник”, “1941”, “Глас од Македонија”, “Певец”, “Враќање” и др.) и ги читаше пред другарите од Македонскиот литературен кружок (Митрев, Марковски, Попов и др.) беа пишувани со љубов, со страст и од потреба. Во тага и осаменост песните на Коле се бунтуваа и повикуваа да се оди пеш во пресрет на посветол ден.

Тој ден за кој пееше и Рацин, Коле Неделковски не го дочека. Му беше судено и нему предвреме да га даде животот на татковината – за татковината.

Па, како што во детството беше вљубен во птиците и мечтаеше да лета како нив, така и во пресудниот миг на 2 септември 1941 година Коле ќе летне од мансандрата на шесткатната зграда на улица “Генерал Паренсов”.

Во гемиџиски стил Коле ќе го подари животот како самосвесен пример во борбата за правда и слобода. Така, како и многумина негови претходници и тој ќе ја разлее крвта на плочникот за да се слее со крвта на предците, на илинденците, на младите бранители.

Но едно е сигурно, тоа не е крв што мрази и повикува на војни, на разделби, на злоба и омрази, ами тоа е крв што љуби, што сака, крв што зближува.

Ете, тој лет од мансардата, тој лет кон слободата, таа крв на Коле што љуби, и нас нè собра денес и овде за да му оддадеме почин и со љубов да потсетиме дека пред шеесет години Македонија загуби поет, борец и син за кого и во иднина со гордост и достоинство ќе се сеќаваме.

Благодарам

LES PREMIERES OEUVRES D'ATSO CHOPOV¹³

(1923, STIP – 1982, SKOPJE)

Atso Chopov – une figure marquante dans la poesie contemporaine et macedonienne;

A partir de la première apparition poétique “Chanson” (en 1944), à travers “Chemin de la jeunesse” (en 1947), avec Slavko JANEVSKI; “Avec nos mains”(1950) “ A Gramos” (1950) et surtout “Poésie du douleur et de la joie”(1952). “S’enraciner dans le silence” (1955); “Le vent apporte de beau temps” (1957) et les livres speciales “Non – existence” (1963); “Voyeur en cendre” (1970) et “Chanson pour la femme noir”(1976); faire la satire dans “Jus – univers”(1968), jusqu’au dernier testament poétique “L’arbre dans la coline”(1980), Atso Chopov a crée un opus poétique avec des valeurs esthétiques et des messages humanistes dans la poésie macedonienne d’après la guerre mondiale.

Cette poésie est basée sur la poésie romantique et intime de la part de sa mère et de l’autre part de son éducation et de ses jours de lycéen, à travers la lute et sous l’influence de la tradition orale et poétique, meme dans le monde des poètes mauditis, la chanson d’Atso Chopov va entrer patiemment, mais à coup sur dans la poésie moderne européenne et mondiale.

¹³ Предавања пред професорите и студентите на Институтот за учители при Академијата во Гренобл и Лион, Франција, 11-12 мај 1999 г.

Pendant tout le temps, Chopov a protégé son idéologie creative avec le but de réaliser son idée éternelle: La persévérance dans nonexistence et la silence dans l'avenir.

2

Aleksandar, Atso Chopov (Gorgi Zafirov) est le deuxième enfant du mariage de Gorgi(Gocho) Riste Zafirov – Chopov (1893-1944) et de Kostadinka (Kotska) Rucheveva (1897-1942), le 20 décembre 1923 an. Il provient d'une petite maisonnette à la rue "Solunska" n – 10, dans le quartier des métiers "Gorno Maalo", qui se trouve au contraire du côté oust d'Isar.

A partir de sa naissance jusqu'à 1943, les années de sa jeunesse sont l'incarnation de la bievillance de "Novakova Tchechma"; "Merite", jusqu'à "Suitlak" et "Lipov Dol" des paysages de Bregalnitsa et Strumina Tchechma auh hauteurs du protecteur éternel-Isar.

C'est le temps des attentats et des suicides sous la masque de Mihajlov – Aleksandrov, des arrêtés, des persécutions et d'une tortue innocente, organisée de la part du tandem Matkovich – Kalamatija, de la dictature militaire du roi Alexandar jusqu'à 1941 et continue pendant l'occupation Bulgare. C'est le temps de difficiles crises économiques, et les moments heureux sont une illusion et une rareté de telle jeune génération, surtout de notre poète.

Son père était coiffeur, très connu, sa mère enseignante nommée comme femme de ménage et un poète latent. L'enfance d'Atso passe dans une atmosphère très difficile. Il était toujours encouragé de sa mère, en lui recountant des listoires romantiques. Mais, malleureusement, il a supporté les problèmes de la société d'une part et de l'autre l'impuissance de son frère cadet Borislav (1927-1996) les obligations scolaires

de son frère aîné Dimitar (1920-1972), qu'il a fait ses études de théologien à Prisren. La nature émotive d'Atso Chopov l'a pressenti "L'amère et la douleur de la vie" c'est à dire "Le verre de l'épouvante et de la colère"; "l'épouvante et la peur" (Les vers d'Aso Chopov) "A mon ami, plus jeun, pessimiste".

Donc, en analysant la situation politique, économique et familiale, Atso Chopov a survécu les années, les plus difficiles de sa jeunesse" qui vont l'accompagner à partir "d'un monstre centenaire" jusqu'au dernier soupir "Se réfugier dans nonexistence" ("Le lac de la vie", "L'arbre de la colline").

En 1934/35, sa mère est tombée malade d'une paralysie du corps. Dans la maison de Chopov sera une atmosphère d'une pauvreté et d'une menace de la mort. Malgré, l'oubli de la part de son père du cœur de cet enfant en même temps élève et maître de la maison va briller son esprit poétique à l'aide de la maternité de sa mère et le regard courageux de ses yeux. A la fin de 1937 jusqu'à la fin de 1943 va se découvrir successivement le profil lyrique et skopien de Chopov. Sa personnalité était présentée à partir du "Cahier de rédactions" à travers le livre "Anovi" ("Chanson pour Chtip – 1941") et des récitations à la fin de l'année scolaire jusqu'au Mouvement de jeunesse et antifasciste "Vanko Prke – Sermen (1921-1943) et Slavtcho Stoimenski – Sokrat (1921-1943), mais aussi l'engagement politique et illégal dans la jeunesse scolaire à Chtip;

Les chansons: "Le cahier" (1937-1940) parle du patriotisme et du pouvoir scolaire, mais aussi il y a des appels pour "La lutte" – supportable" qui est sous l'influence du recueil "Beli mugri" (Les dunes blanches) de Ratsin. Dans ce temps – là, c'est à dire, au crépuscule de la guerre, des vitrines du journal Lycéen, apparaît la première chanson de la langue macédonienne

– “Anovi” (1941), avec laquelle est marquée la naissance du poète Atso Chopov.

Conformément, la période jusqu’à 1943 est d’une grande importance du développement générique de “NONEXISTENCE”. La lutte – l’amour – le mot pendant des routes étincellents de la vie et de la poésie de Chopov.

Cependant premièrement la naissance de “Nonexistence” on peut la chercher dans l’ambiance familiale, exprimée en: “Soûl” et “Méré- inspirée des relations: mère (Les parents – Les enfants)-poètes.

“Soûl” est publié le 30 décembre en 1937, à l’âge de 14 ans. De ce temps – là sont: “Partage” (le 3 novembre 1937) et “Père Pierre” (le 4 décembre 1937). Puisque la chanson “Soûl” c’est la première recouvre du mot avec la poésie, on va essayer de la traduire:

SOÛL

Il y a un soûl
per son métier, il est coiffeur,
Il chante toujours sur les routes,
Tout le monde doit boire l’eau de vie

Quand il est dans une taverne
Il ne part pas jusqu’à la nuit
Il dépense tout ce qu’il a
ne s’inquiète pas de la maison.

Pauvres enfants plaurent à la maison
Ils demandent du pain de sa mère
Et lui il vient soûl
chez eux, mais il ne passe pas.

Se femme le dispute
et lui est soûl, il ne se réveille pas.
Et tout reprend le rythme comme auparavant
mais, ils va disparaître pour toujours.

Les vers finals sont un index de la possession du pouvoir prophète de notre poète, parce que l'homme qui aime boire l'eau de vie pendant la guerre, il va finir avec une liquidation physique, le 4 août 1944 à Bjala, au nord de la Bulgarie.

Dans "Mère", le, poète avait glorifier sa mère-aimée, sa mère-femme, qui s'occupe de ses enfants et sa mère- parente. Selon Vlatko Pavletich, avec la notion de la "mère" est dénotée la notion de la femme – parente. Quand on entend ce mot, nous pensons à la tendresse, au souci, à l'amour, au dévouement...

MÉRE

Ma déesse, la plus grande,
avec le perle ornée, por moi,
Tu me surveilles et tu me gardes
et m'embrasses beacoup, ma mère – aimée.
Mon trésor, le plus grqnd
Ma bienveillance, la plus grande,
Que je t'aime
Je ne le sais pas, ni moi-même.

Quand, je te vois triste
Je suis debout immobile
Et j'ai mal au coeur
Dans ma jeune poitrine;

S'il te plait, mon Dieu

gardes-là, pour qu'elle soit en bonne santé
C'est mon secret
C'est pourquoi, mon amour a envie

Il va porter de l'eau de "L'dzite" (une source naturelle de l'eau chaude, qui se trouve au voisinage du bain Kezovitsa à Novo Selo de Chtip);

Ces images avec traumatisme sont présentées: "Le monde est saint, et toi, le sang et la douleur" ("Chez ami"-...) dans les vers prophètes de la chanson non – publiée: "Un cri de l'étranger":

"Il ne meurs pas mais je suis très malade
Ma douleur, il n'y aura pas de fin.
Que la vie soit maudite
Et tes viscères et ton lait
Puisque tu m'as donné au monde, vagabond!"

Ma mère, mon ciel mort
ouvert-toi, prends-ton fils
Je n'ai personne, saulement toi
Autre l'aue de vie et du vin";

Conformément l'enfance triste passé devant les yeux tristes: "Mère"; "Mémoire" (le 20 septembre 1939): "rappelle-toi, comme je souffre" (mai 1940); "Conversation avec la mère"(en mai 1940). "Une conversation au printemps"(mai 1940) sont primordiales pour la naissance de l'amour vers le mot/La chanson, vers la lutte/l'amour/la femme, vers la patrie/le pays. Plus tard à partir de "Chanson" (1944) jusqu'à "L'arbre dans la colline"(1980) il y aura des transpositions neosibolisées

et métaphysiques des “yeux” et de l’arbre”, du sang et du corps”, du “feu” et du cendre”, “de l’arbre” “et de l’oiseau” du cailloux” et de l’eau” ont été abandonnées successivement au profit du modèle poétique plus nouveau avec des signes plus qualitatifs et plus personnels (paradoxe: “le soleil noir”. “le temps, c’est un mauvais temps vraiment” ...”), et à travers, les quelles on va se développer les thèmes, plus complexe:

L’AMOUR+LALUTTE=(NON/EXISTENCE/DANS

L’EXISTENCE EXISTENCE DANS NONEXISTENCE), lesquelles sont toujours présentées dans la poésie de Chopov-NONEXISTENCE.

ПРВИТЕ ТВОРБИ НА АЦО ШОПОВ¹⁴

(1923, Штип-1982, Скопје)

Ацо Шопов е една од најмаркантните фигури во современата македонска поезија.

Од првото официјално и интегрално поетско пројавување-„Песни“(1944)преку „Пруга на младоста“(1947,заедно со Славко Јаневски), „Со наши раце“(1950), „На Грамос“(1950) и пресвртничките „Стихови за маката и радоста“(1952),а особено со „Слеј се со тишината“(1955), „Ветрот носи убаво време“(1957) и вонредните книги „Небиднина“(1963), „Гледач во пепелта“(1970) и „Песна на црната жена (1976),вклучително со остриот и сатиричен збор во „Јус-универзум“(1968), па сè до последниот свој поетски тестамент „Дрво на ридот“(1980)¹,Ацо Шопов создаде поетски опус со магистрални хуманистички пораки и универзални естетски дострели трајно вградени во основите на повоената македонска поезија.

Поникната во пазувите на романтичарско-интимистичките стихови на мајка си и крепена од школските обрасци и афинитети во гимназиските денови,развиорена низ борбата и натопена со крв и барут,јакнета низ ритмот на усната поетска традиција и калена низ светот на

¹⁴ Предавања пред професорите и студентите на Институтот за учители при Академијата во Гренобл и Лион, Франција, 11-12 мај 1999 г.

poetes maudits песната на Шопов тешко ќе се пробива до вистинскиот пат,но стрпливо и сигурно ќе се влева во тековите на модерната европска и светска поезија.Шопов за цело време ќе ја протежира и модулира својата стожерна творечка идеја:остварување на вечниот сон на поетот и постојан егзистенцијален стремеж на човекот-истражување во небиднината и траење во иднината.

2

Спроти западното крило на Исарот,во еснафското Горно Маало,во малата куќарка на ул.,„Солунска“-10,на 20 –ти декември 1923 година доаѓа на свет Александар (Ацо) Ѓорѓи Зафиров-Шопов,како втора рожба од бракот на Ѓорѓи(Ѓошо) Ристе Зафиров-Шопов (1893-1944) и Костадинка (Коцка) Рушева(1897-1942).

Од раѓањето па сè до излегувањето во партизани (1943) детско-момчешките години на Ацо ќе бидат втиснати во каменот и распослани по просторите на Новакова чешма и Мерите до Суитлакот и Каваклија,од Бабите и Ежово поле до Кумлакот и Липов дол,од пејзажите на Брегалница и Струмина чешма до висините на вечниот чувар на градот-Исарот.

Тоа е време на атентати и убиства под маската на Михајлов-Александров,на апсења,прогонства и невидена тортура спроведувана од злогласниот тандем Матковиќ-Каламатија,на воената диктатура на крал Александар која трае сè до 1941 година и продолжува со бугарската фашистичка окупација.Тоа е време на тешки економски потреси и кризи,па среќните мигови и безгрижни дни се илузија или реткост за тогашната млада генерација,а особено за нашиот поет.

При татко бербер ,познат како чаршкиски недоодник и немерлив винољубец,и мајка,некогашна учителка етикетирана како „бугарофил“ од тогашните школски власти,но грижлива домаќинка и латентен поет,детскиот свет на Ацо ќе се развива во услови на тешка,бедна и речиси морбидна семејна атмосфера.Исплашен од суровиот однос на татка си кој често ја понижува и тормози мајка му,а закрилуван и бодрен од нејзините приказни и романтични стихови,потиснат од мислата за гола егзистенција на трошната куќичка и сонот за елементарно чувство на љубов во разнишаното семејство;соочен со проблемите на општеството и распнат помеѓу немоќта на помладиот брат Борислав(1927) и школските обврски на постариот брат Димитар(1920-1972) кој учи богословија во Призрен,емотивната природа на Ацо прерано ќе ја почувствува горчината на животот,таа „чаша на ужас и гнев“,на „ужас и стравотија“(извод на стихови од песната на А.Шопов:„На другарот Ал.Апостоловиќ“,по повод неговата песна :„На помладиот другар песимист“).

Значи, и во политичка и во економска и во семејна треска,Ацо Шопов ќе ги живее и преживува најтешките, најбурните и најстрашни детско-момчешки години кои со митскиот лик на „стоглаво чудовиште“ („Патување во родниот крај-средба со светот“,„Дрво на ридот“) ќе го прогонуваат до последниот здив на неговото „бегство низ небиднината“ („Езеро на животот“,„Дрво на ридот“).

Особено стравотен и трауматичен е оној период за детето кога во 1934/35 година татковиот delirium tremens и душевен лабилитет почесто ќе се манифестираат по сокаците на Горно Маало и кога добрата мајка сè потешко заболува од долга и неизлечива парализа на телото. Во

домот на Шопови ќе надвисне исовска атмосфера, со тешка сиромаштија и постојана закана на смрт.

Но, иако отфрлен и заборавен од таткото, во скоравеното срце на детето-ученик-домакин, тивко ќе заискрува поетскиот оган потсилуван од топлата мајчина преградка и храбриот блесок на нејзините ОЧИ. Во беда и сиромаштија, но со надеж и верба од крајот на 1937 па сè до при крајот на 1943 година постапно ќе се гради и открива лирскиот и скоевски профил на Шопов врамен и изразен меѓу ветвите корици на гимназиската „Тетратка за писмени состави“, на средбите во литературната дружина „Напредак“, во изгубената книга „Анови“ („Песни за Штип-1941“), преку рецитации на лични творби на крајот од учебната година, во стихови посветени на нејзините водачи и организатори на младинското антифашистичко движење-Ванчо Прќе-Сермен (1921-1943) и Славчо Стојменки-Сократ (1921-1943), како и низ легалниот и илегален политички ангажман во работничката и школска младина во Штип.

Има во песните на „Тетратката“ (1937-1940) темни песимистички тонови и патриотски заблуди индоктринирани од училишните власти и пропишаната лектира, но има и стихови кои содржат отворени повици на Борба-на Истрајување-кои особено ќе бидат нагласени во песните што се создаваат под силно воздејство на Рациновите „Бели мугри“. Меѓу тие песни на протест и повик, токму во предвечерјето на војната, на витрините од гимназискиот „Сиден весник“ осамнува и првата песна на македонски јазик „Анови“ (1941)-која го означува и првото вистинско поетско раѓање на Ацо Шопов.

Следствено, периодот до пред заминување во партизани (1943) има исклучително и пресудно значење за ејдетската причина и генеричкиот развој на Н е б и д н и н а т а -за тоа прво -зајакнување, крвко првозаодување и силно извишување на Б О Р Б А Т А – Љ У Б О В Т А – З Б О Р О Т на темно-свездените патишта на животот и поезијата на Шопов.

Меѓутоа, примарното зартување на Н е б и д н и н а т а треба да се бара во тешкиот семеен амбиент изразен во контрастните слики на песните „Пијаница “ и „Мајка“-инспирирани од различниот однос на родителите кон детето-поет.

„Пијаница“(30 декември,1937) е првото поетско крштевање на четиринаесетгодишниот гимназијалец од трети клас, а на неполни четиринаесет години тој ги создава и официјално првите книжевни творби-кратките прозни состави/раскази: „Разделба“(3 ноември 1937) и „Чичко Перо“(4 декември 1937). Бидејќи песната „Пијаница“ претставува прв судир на Шопов со зборот и поезијата воопшто, овдека ја приведуваме за првпат и во наш препев од српскохрватски јазик:

4.

ПИЈАНИЦА

Има еден пијаница,
По занает е бербер,
Често по сокаци пее,
„Секој треба слатка ракија да лее“.

Кога в меана ќе седне
До полноќ не си оди.
Сè што има потрошува
За дома грижа не води.

Кутри деца дома плачат,
Од мајка си леб сакаат.
А тој пијан доаѓа
Крај нив и не проаѓа.

Жена му го куди
А тој пијан-не се буди.
И пак сè по старо,
Но некогаш за навек ќе се изгуби.

Финалниот стих од финалниот катрен: „но некогаш за навек ќе се изгуби“ е индикативен за поседување на своевидната профетска моќ кај нашиот поет, зашто љубителот на слатката ракија, за време на воените превирања и интернирања, завршува со психичко растројство и физичка ликвидација на 4 август 1944 во Бјала, северна Бугарија.

Ако во „Пијаница“ е осуден негрижливот и суров однос на таткото кон сопственото семејство, во песната „Мајка“ (12 февруари 1938) поетот ја глорификува добрата, грижлива и сакана мајка-родителка-жена и се моли за нејзино брзо оздравување (според Влатко Павлетиќ со поимот мајка се денотира поимот жена, родителка. Но, зависно од сензибилитетот и личните искуства, кога ќе го слушнеме тој збор ние помислуваме и на: нежност, грижа, љубов, пожртвуваност...):

МАЈКА

Најголема моја светиња,
За мене со бисер опсипана,
Ти ме гледаш и чуваш
И ме грлиш многу, моја љубена.

Најголемо мое благо,
Најголема моја благодат,
Колку многу те сакам и љубам
Не знам ни самиот.

Кога те гледам тажна,
Јас тогаш стојам скаменет,
И срцето тревожно бие
Во моите младешки гради.

Јас те молам мил мој Боже
Да ја чуваш здрава да е,
Тоа моја света желба е,
За тоа љубовта моја копнее!
(Препев: В. Шопов).

6.

Целосно соживеан со мајка си тој ќе носи жешка вода од Л,ците(природен извор на жешка вода што се наоѓа во близина на бањата „Ќежовица“ во штупско Ново Село),ќе ја бања и ќе ги чисти крвавите рани од неподвижното, голо и закоравено тело.Близоста со неа во психата на адолесцентот ќе создаде петрифицирани трауматични слики кои ги среќаваме во фазата на раното интимистичко пеење:„Светот-свет е,а ти крв и рана“(„Кон пријателот“- „Слеј се со тишината “), во профетските стихови од необјавената песна „Крик од туѓина“:

Не умирам,а тешко сум болен.
Мојта болест крај,мајко,ќе нема.
Проклет да е мојот живот темен
И твојата утроба и млеко...
Што ме роди скитник ти на векот!“,
Или во дискреција пред поблискиот:
„Мајко моја мртво мое небе
Отвори се прибери го сина.
Никој немам мајко освен тебе
Освен лута ракија и вино“.

Следствено, тегобното детство поминато низ призмата на натажени очи,мајката и најраните творби посветени на неа:„Мајка“, „Сеќавање“(20 септември 1939), „Ох,појми,појми,колку многу патам“(мај,1940), „Разговор со мајка“(мај,1940), „Пролетен разговор“(мај,1940), претставуваат примордијален духовно-творечки фон и етимон од/врз кој зартува љубовта кон зборот/песната, кон борбата / љубовта / жената ,кон земјата / татковината. Подоцна,од „Песни (1944) до „Дрво на ридот“(1980)

низ симболистичките и метафизички транспозиции на очите и стеблото, на крвта и телото, на огнот и пепелта, на дрвото и птицата, на каменот и водата постапно ќе се напуштаат и надраснуваат ветвите и стандардни идиоми, петрифицираните епитети и амблематизирани аудитивно-визуелни слики во корист на новиот поетски модел со квалитативни, клучни и персонални творбени знаци (парадоксот-оксиморонот: црно сонце, времето невреме вистинско е време и др.), а преку кои, пак, ќе се развиваат крупните теми/класи Љубовта+Борбата=Небиднина кои секогаш ќе се слеваат во матичната и магистрална парадигма во поезијата на Шопов-Не-б и д н и н а т а.

ТВОРЕЧКАТА СЛОБОДА, ТРАДИЦИЈАТА И ЈАЗИКОТ ВО ПОЕЗИЈАТА НА АЦО ШОПОВ И МАТЕЈА МАТЕВСКИ¹⁵

Културното поле е најсоодветен и, засега, проверен мегдан за докажување на духовниот ентитет и јазичен идентитет на еден народ. Притоа едно од најсилните оружја за војување: а) сам со себе на свој терен и б) со другите од другите културни простори, а за потврдување на својата самобитност и посебност е- *поезијата*.

Овој народ немал лесна задача во битката со оние што со векови нè оспорувале како народ, како нација, кој и по јазикот, и по духот, и по традицијата, и по обичаите, и по песните се разликува од другите народи на овој простор но со автохтоните писанија на пергамент и рисанија на надгробни плочи и фрески по црковните ѕидој со песните испеани од грлата на нашите предци и грижливо пренесувани од уста на уста и од колено на колено, полека и сигурно се трасирал патот за создавање на простор што денес се вика и признава како независна, самостојна и суверена Република Македонија – држава со свое автохтоно име, со автохтон јазик и автохтона, препознатлива литература и култура.

¹⁵ Научен собир: Слободата на јазикот во творештвото, МАНУ, Скопје, 22 март 2000 г., Зборник, МАНУ, Скопје, 2001, стр. 137-150

Неспорен и затврден влог во однос на духовните, јазичните и национални посебности претставуваат бројните творби и заложби на многу учени од минатото, а особено нивната поезија. Примерни во тој однос се стиховите од надгробната плоча на Кирил Пејчиновиќ, песните на Константин Миладинов и Рајко Жинзифов, на Коле Неделковски и Кочо Рацин и на многу други кои со силата на својот талент и уметнички вредности, до пред крајот на првата половина на XX век ги поставија темелите на нашата литература која, по Втората светска војна и официјалната кодификација на македонскиот стандарден литературен јазик во 1954 година, постојано ќе се докажува и натпреварува со другите за да може со своите вредности да се излева од сопственото корито и сè посигурно да се влева во тековите на современата европска и светска литература и култура.

Во процесот на изградувањето и докажувањето на сопствениот ентитет и идентитет, на сопствената култура и литература, се покажало дека и кај нас и во другите литератури, и порано и сега, важна и клучна улога имаат:

- А) творечката слобода(на писателот, на поетот)
- Б) традицијата(усната поетска традиција, народната песна) и
- В) јазикот(исказот).

Како што е познато, веднаш по војната, нашата поезија ја карактеризираше колективистичкиот тон на пеење, на унифицирани тематски опсесии, на егзалтирани восклиции од слободата и резултатите од изградбата на земјата. Како што се обновуваа и трасираа новите патишта до разрушената земја, така со првите стихозбирки на А. Шопов, С.Јаневски, Б.Конески и другите, се трасираше и патот

на јазикот на посочниот и помодерен јазичен и поетски израз. Имавме земја, имавме песна, имавме и слобода. Но бидејќи тоа беше привидна слобода, немавме вистинска творечка слобода. Тоа е факт. Секое изместување од затврдениот систем на пеење беше однапред осудено на напад, негација или неуспех. Пример за тоа се “*Стихови за маката и радоста*” (52) на Ацо Шопов – песни кои се свртеа кон себе, кон интимата на лирскиот субјект за да покажат дека човек има право да пее за тоа што подлабоко во себе го чувствува, доживува и преживува.

Токму во тој период се водат остри полемики и битка за таканареченото *ново* во литературата и се бараат одговори на многу творечки дилеми, со *пресвртничките стихови* на А. Шопов, на “*Везилка*” (55) од Б.Конески, на “*Дождови*” (56) од М. Матевски, настапува период на поквалитетен развој во историјата на македонската поезија. Притоа, стихозбирката “*Везилка*” е примерна за појавата на еден своевиден и, истовремено, модерен поетски глас во нашата земја.

Со “*Везилка*” и другите поетски ракописи што ќе следат подоцна, преку оригиналниот пробив во тешкото минато и напорот да се стокми *проста и строга македонска песна*, специфична и наша, препознатлива и модерна, а со тоа да се биде во дослук со времето и неговите задачи, нашите поети сè повеќе се навраќаат кон својот праизвор-искуствата на претходниците и усната поетска традиција. Само таква, автентична и самоникната, со звуците, боите и знаците на својата земја и песна- посебно од крајот на 50-те и почетокот на 60-те или во оние таканаречени *свездени години* (Г. Старделов) кога “започна да се влева во другите поетски текови, да се оплодува со нив не губејќи

ја својата оригиналност “(А. Шопов) – нашата поезија ќе стане сè попривлична, сè поинтересна и сè поприсутна во европските и светски простори.

Овдека, низ примери на творби од нашите истакнати поети Ацо Шопов и Матеја Матевски ќе покажеме како и колку во различни периоди и услови на пеење, контактот со лексичкото богатство на усната поетска традиција, од една, и привсенувањето кон минатото, од друга страна, допуштаат да се изгради поезија со персонален творечки сензибилитет и високи естетски вредности.

1.

Во почетниот период на Ацо Шопов (1937-43), за време на гимназиското школување, силната српска и бугарска индоктри-нација ја потиснува творечката слобода и не му допушта на вистинскиот поетски порив да избие со сета своја оригиналност. Но со *Белите мугри* на Рацина и нивното ширење на другите простори кај нас, ќе се разбуди поетскиот глас на Шопов за да запее на сопствениот мајчин македонски јазик. Оттогаш, со (изгубените) “*Песни за Штип-1941*” или “*Анови*” (1941), со песните посветени на погибијата на Ванчо Прке “*Последното Ванчево писмо до мајка му* “ и на Славчо Стојменски “*Хајка по младежот*”, а особено со “*Љубов*”, Ацо Шопов судбински ќе се врзе со поезијата. Значи, наспроти првиот полетен но проблематичен период и по вокација и по инспирација во однос на одделни песни, во битката за слобода на татковината, се бори и за слобода на духот, на творештвото. Во тој период поезијата на Шопов е под силно влијание на школската лектира и народна песна, песната на Ботев и Марковски, на Миладинов и Рацин и други. Овдека

ќе укажеме на примерот со првата песна “Борба” од првата стихозбирка “Песни” (1944) – испеана во духот на народната песна при што во финалните стихови е применет Константиномиладиновскиот образец од песната “Т’га за југ” :

“ Јас сакам да бидам,
Ја сакам да видам
Крв,кокали,глави,раскинати црева,
Тамо дека вечно грмеж одзева,
Дека прскат бумби, картешници ржат,
Тамо- дека како снопја покосени
Паѓат моите браќа- мили, усминати
У крв потопени...
Сал тоа да видам,
Сал тамо да бидам,
Сред арсланска борба, знаме да развиам,
Бунтовничка песна да викнам, запеам,
И после да паднам од куршум пронизан,
За да з а ж и в е а м....”

Во почениот период, вклучително и првите поетски збирки од повоениот период, Ацо Шопов е под силно влијание на народната песна. Подоцна нејзиниот призив и усната поетска традиција ќе бидат присутни фрагментарно пр. Во “Гледач во пепелта” (1970), понагласено во “Песна на црната жена” (1976),до приопштување на цели пасуси од народната песна, во “Дрво на ридот” (1980).

Наспроти Шопов, во почетниот период на Матеја Матевски наоѓаме примери од надреалистичкото искуство од европската литература. Меѓутоа, кај него може да се зборува за присуство на надреалистичко искуство, но

не и да се зема како пример што ја одредува неговата стилска доминантна. Уште позначајно е за нас што песните на Матевски повеќе кореспондираат со искуството на Константин Миладинов, Коста Рацин и усната поетска традиција.

Од “Дождови” (56) до “Мртвица” (99) песната на Матеја Матевски непрекинато кореспондира со искуствата на Константин Миладинов, на Коста Рацин и усната поетска традиција. Во тој однос, преку генитивната метафора, интонациските фигури и лирски паралелизми во слободниот стих или во комбинација со врзаниот стих, Матевски гради песни со вонреден експресивен ритам.

Иницијален пример за тоа е антологиската песна “Залез” (“Дождови”). Со познат, препознатлив лексички фонд од народната песна: румено, кавалот, стадо, своно, Матевски остварува мајсторска визуелна проекција на заоѓањето на сонцето. Притоа, румено, румено, румено, не е обична лексичка трипликација, ами красен асиндет кој во спрега со другите стихови експресивно ја проицира импресивната слика за убавината на залезот на сонцето и за погледот на поетот свртен кон утрешнината, кон новиот ден, кон убавината. Кон иднината. Посебно во тие два асиндета Румено, Румено, Румено- и меѓу нив, сè е во знакот на румената боја, на запалениот хоризонт и разгалениот тон. Заедно, пак, во ритмичката прогресија на дактилските рими: запалено-разгалено-заљубено-изгубено, доаѓа до меѓусебно мешање и преплетување па во градирањето на општата слика се создава еден вид ритмичка магија.

Другиот пример во кој се наоѓа своевиден експресивен ритам, а посебно во кој се користи искуството на Рацин, а со тоа и на усната поетска традиција, е песната

“Санаториумска балада”(“Дождови”). Случката со смртта на Циганот е пренесена со евидентен наративен потход. Меѓутоа, со инверзираната и градираната анафора: “Еден Циган без дружина/ еден Циган без Циганка/ еден Циган без цигулка”(1 и 5 строфа) и “Цела вечер дружината/ цела вечер Циганката/ цела вечер цигулката/ (8 строфа), а посебно преку клучните лексеми: *донесоа- заздиван-распеан-румена-замолча-однесоа* кои во вертикална интеграција ја маркираат ритмичката прогресија на настанот, поетот остварува песна со вонреден експресивен ритам. Финалниот катрен на оваа балада : “Ноќе ветрот цигулката ја искрева кон класејто/ и плаче патот зелен/ што ги скри Циганите/ е стокмен во стилот на рациновски персонифицираната поента во песната “Ленка” која како мотив и образец беше земен од прекрасните македонски народни песни за Марика и за Билјана.

Како што се гледа, вистинскиот творечки фон и кај Шопов и кај Матевски започнува да се гради уште во почетниот поетски период во кој и тогаш и подоцна ќе се црпи од изворите на усната поетска традиција, од нашето минато, нашата судбина – нашиот *topos, locus, logos*. Указателни примери во тој однос се *песните за езерата* кај Матевски и Шопов.

Езерата (“Рамноденица”) на Матевски не се исцрпуваат само во колоритноста и описот на нивната убавина, ами тие се откриваат првенствено како своевиден егзистенцијален и судбински мотив. Првото – мало “Езеро” судбински се поврзува со авторовиот однос спрема тоа езеро. Показ за тоа се финалните стихови: “Оставете ме крај ова/езеро/ оставете ме крај езерото/ крај горчливото/ оставете ме мртов” кои се еден виде продолжување на оној

Константино-миладиновски однос кој сугерира желба за смрт/умирање од силна љубов и приврзаност кон езерото, кон сопствениот брег. Меѓутоа, стиховите што претходат: “Око сум само око на/ сонцето/ што му ги ниша водите стари/” се вид параболоа за будноста на поетовото око, на човековото, нашето око што треба да биде отворено, да бдее, да го варди тоа езеро, наше езеро- Охридско, Преспанско, Дојранско.

Слична и указателна во тој однос е песната “ Езеро крај манастирот” од А. Шопов во која уште поотворено, позагрижено и со зачудувачки профетизам се предупредува на опасностите што му се закануваат на тоа езеро (Охридско, Преспанско, Дојранско), на “брегот што се рони”: “ Ти надоаѓаш, езеро, а твојот непресушен виј/ гасне заедно со брегот што се рони// Тука си, а ќе те загубам стиснато зад некој рид/ само си, а се отвораш во мене како школка,/ и како во суводолица пропаѓаш во мојот вид/ со една нејасна далечна болка.// И ја слутам таа непрегледна суша/ (“Езеро”) или “Црни коњаници, бели коњици/ Со лик на светци- на сидот сурови војници// Бран до бранови. Коњ до коњи. Арапин црн ги гони./ Моме застанато на брегот, брегот се рони// (“Езеро крај манастирот”). Последните стихови кореспондираат со песната “Моме оит брег се ронит” од Зборникот на браќата Миладиновци (реден број 419, стр. 394, Скопје, Македонска книга, 1983) – со што се укажува на опасностите од минатото, на загрозеноста на нашето достоинство сега и во иднина.

Наспроти првото мало Езеро, во второто големо Езеро на Матовски кое може да се идентификува со Охридското Езеро, со охридскиот брег – се откриваат неколку слоја: 1.Описот на езерото како природна убавина, 2. Мешање на

ликот на езерото со ликот на жената, убавината на езерото со убавината на жената, непостојаноста на езерото со непостојаноста на жената и 3. Асоцирање на нашите цркви и манастири, на нашите културно-историски богатства и документи, на нашата благородна традиција и минато, на нашиот идентитет, на нашите војски и печалби, робувања и откинувања, чекања и пекања: “ Ти си ми езеро икона одамна што се роди/ од палетата на сонцето од усните на некој монах/ ти војник седумгодишен ти печалба си гробна/ ти невеста ти чекање ти вечно венење во нас”. Меѓутоа, во завршните стихови присутни се и некои запретани слоеви кои сугерираат дека иако на тоа езеро му се закануваат непредвидливи опасности однадвор и одвнатре, отсутнуваат претензиите на езерото, на човекот-за свртеност и кревање на погледот подалеку од своите меѓи.

И наеднаш, во третото Езеро се добива една поголема фрустрација и покомплексен однос. Последното езеро се осветлува како симбол на нашите почетоци, на нашите плодови, на нашето зреење и живеење: “тоа е роса во лисјата тоа жито класно”, но вечно опколено од непредвидливиот налет на времето изложено на опасности и притисоци на стврниот непријател: “кај врши стрвната и осамена мечка на/ месечината “/. Овој пример упатува на пооригинални асоцијации согледливи во финалниот дел на песната каде се врши идентификација на две појави, на две судбини –на езерото со човекот – заградени од светот кој како флуид се приближува, застрашува и заканува: “ И стои тоа езеро осамено и вишно/ човек е чиниш му нема лек/ Каде да потече сид е/ кај да се насмевне нож е/ Езеро осамено Езеро во планините “//.

Третата песна за езерото на А. Шопов : “ Ноќ над езерото крај манастирот” е споредлива со третото езеро на Матевски, а по лексичкиот и духовниот израз таа целосно се вклопува со амбиентот и атмосферата на црквата Света Софија. Восхитен од песната на оперската пеачка на црниот континент, со закован поглед во ѕидните црковни фрески, поетот прави спој помеѓу спиритуалната песна и неговата интима, љубовта кон саканата. Споредлива со втората позиција што ја посочивме од второто езеро на Матевски, оваа песна на Шопов е еден вид на предвесје на неговата нова и голема љубов – Африка. Тука, на тој континент нашиот поет: а) во судбината на другиот ја открива судбината на сопствениот народ, б) архетипските слики на другиот народ, другата земја се трансформираат и поврзуваат со архетипските симболи како говор за судбината и обичаите на својата земја и народ, и в) се изградува поетика со препознатливи и персонални творбени знаци.

На пат за откривање на другиот, на пат кон неизвесното и непознатото – поетот ја губи моќта. Затоа во песната “Настан на езерскиот брег” (“Песна за црната жена”) битието на лирскиот субјект се трансцендира во крилестиот Пегаз кој се враќа на својата антејска почва, на своето родно Охридско Езеро за да се напие од водата бистра и лековита што ќе го врати во живот. Закрепнат, поетот се враќа назад, во не/познатото. За некои враќањето – летот се невидена лудост, за некои попусто е патувањето, додека за него е највисока смисла на животот- да ја открие родината откривајќи го светот, а откривајќи го светот да ја открие родината.

Низ звукот на там-тамот и судбината- историјата на африканскиот народ, нашиот поет кореспондира со тешкото

минато на својот народ, со неговите вековни робувања и потчинувања, бунџи и црнила, преселби и печалбарења. Своевидна парабола за тоа е оксиморонот *црно сонце* кој во поезијата на Шопов прераснува во персонален творбен знак. Името, црното сонце кое се среќава во нашата народна песна, во поезијата на Радован Павловски и кај други поети, на специфичен начин ја открива и дорасветлува генезата на македонската историска небиднина, на оној трагичен чин на ослепувањето на Самоиловите војници: “И очите ископани од старите фрески (“И уште еднаш црно сонце”) , на чинот на небиднината што трае и денес.

Посебен пример за мајсторско спојување на традиционалниот со модерниот начин на пеење наоѓаме во песните “Пир” и “Мајстори”. Песната “Пир” е испеана во класичен шестерец карактеристичен за нашата народна песна. Исклучок се дванаестерците во 1 и 6 стих. Токму во тоа отстапување се разликува концептот на Матевски од нормите на традиционалната поетика. Ако песната “Пир” метрички е блиска до народната поезија, по сликите и чувствата таа е модернизирана и препознатлива за поетиката на “Перуника”. Тоа можеби повеќе се однесува за песната “Мајстори” каде на едно место наоѓаме повеќе изразни средства карактеристични за народната песна, пр.: палилогија: “Ја градев јас долго под вишната карпа/ под вишната карпа под вишното небо/, хибербола: “денови го збирав векои го редев/, епифора: А кога ја кренав над вишната гора/ како лебед сјаен над вишната гора, етички датив: доратот ми рзна небото ми пламна, епитет: ,црната земја, анафора со елидиран вокал: , дур виорот почне повторно да корне/ дур љубовта почне повторно да крева,. Слични примери на комбинација наоѓаме и во

други песни, пр. На *епитет* ,сини јаганца, (,Обраќање до предокот,), “змија лутица”(“Судбина”) епифора-етички датив-асонанца-алитерација: “Ти што венеш невен дури береш/ не вени ми невен дури береш// Времето го ближи крајот на времињата/ вратката врат на невратот ѝ свива// (“Копнежи”) и др. Свкупно, тоа се примери со кои се збогатува фоничноста на стихот на поезијата на Матеја Матевски . Таа линија Матевски ја продлжува и во “Црна кула”, пр, во песната “Ноктурно V” и во стихозбирката “Завевање” каде со традиционалната лексика и специфична јазична експресија се слуша полифоничноста на стихот, на сликите на чувствата, која кореспондира со боите и звуците на нашата прекрасна македонска балада. Сите овие примери се во прилог на втората(традицијата) и третата (јазикот) позиција што ги посочивме како мошне релевантни за остварување на творчката слобода, од една, и за докажување,чување и негување на нашиот духовен ентитет и јазичен идентитет, од друга страна.

Токму во тој контекст пред извесно време со своите најнови стихови се огласи нашиот истакнат поет Бранко Цветкоски. Насловот на книгата “*Името.Родот.Имотот*” (Скопје, Детска радост, 2000) не е обичен, ами треба да се чита како силно, гласно обраќање до сите нас со молба и загриженост задолжително да го вардиме името, родот и имотот- на овој народ, на овој простор. Таа е добредојдена книга во која низ специфичните експресивни стихови во форма на лексичко-синтаксички водопади сè посилно и посилно се излева загриженоста за загрозеноста и судбината на нашиот духовен ентитет и јазичен идентитет. Како Шопов и Матевски, Радован Павловски и Ренцов, така и Бранко Цветкоски уште еднаш и гласно предупредува да не

згасне кандилцето, да не избледне и исчезне палимпсестот, да отстои дрвото на животот. И по ритамот, и по чувствата, и по јазикот, и по начинот на структурното организирање на стихот “Името. Родот.Имотот” на Бранко Цветкоски претставува една од посветлите точки во квалитативната поетска вертикала што ја градиме последнава деценија во една нова и специфична (творечка) слобода.

Не случајно сега повторно се разговара за слободата на јазикот во творештвото, за творечката слобода и слободата како специфичен феномен во рамките на новото плуралистичко живеење. Имено, од 90-та година па наваму, речиси една деценија живееме и твориме во поинакви услови на слобода. Но некои погрешно ја сфатија слободата, ја злоупотребија и извршија еден виде агресија врз неа. Како да дојде до езвесно загрозување на еден од друг. А кога некој го загрозува другиот тогаш тоа не е слобода. Дури има еден вид трагична појава, на пример –одреден број на истакнати творци станаа идеолози кои својот творечки ангажман и повеќе го насочија во служба на власта, а не за себе и сите нас. Тоа кореспондира со прашањето на таканаречената *употребливост* (на човекот, на субјектот, на творецот) што се среќава во драмата “Валкани раце” од Ж.П Сартр. Поточно, овде и на дел од некогашните југословенски простори присутен е проблемот –колку човекот е употреблив во групата. **Ако си верен на политичките идеи – ти си употреблив. Но колку повеќе си употреблив- толку повеќе немаш слобода –ниту на јазикот, ниту на мислата –ниту на творештвото.** Така, слободата во творештвото има опасност повеќе да биде формална и апстрактна, а помалку ударна и активистичка, со пошироки уметнички конотации.

Токму затоа, и по речиси една деценија особено е значајно прашањето на/за слободата. Токму затоа и најновите песни за Александар Македонски на Радован Павловски, псалмите на Михаил Ренцов, стиховите на Бранко Цветкоски и други автори не потсетуваат на Сартровите “Патишта на слободата” и посоката дека многу е поважно како ќе го одредиме и ќе го градиме патот до слободата. Тој пат- патот кон творечката слобода – првенствено води кон почесто навраќање и примена на нашиот автохтон и автентичен *етичко-естетски ориентир*- традицијата-усната поетска традиција –јазикот и звукот на нашата песна –минатото. На тоа особено укажува “*Името.Родот.Имотот*” на Бранко Цветкоски, како и дел од примериве од поезијата на Шопов и Матевски кои ги посочивме погоре. Сите тие гласно и загрижено алармираат и предупредуваат за една нова и опасна згрозеност на човекот, на творецот и неговата слобода, на нашиот духовен ентитен и јазичен идентитет.

ЛИТЕРАТУРА

1. Китанов Блаже (1987), Од пејзажот кон човекот (Низ поетскиот свет и израз на Матеја Матевски).- Скопје, Македонска книга
2. Китанов Блаже (1998), Ацо Шопов –живот и дело.- Скопје, Култура.
3. Конески Блаже(1971), Јазикот на македонската народна поезија – Скопје, МАНУ
4. Сартр –Пол- Жан (1958), Путеви слободе (I,II,III) ,- Београд, Нолит, 59,65.

Blaze KITANOV

**CREATIVE FREEDOM, TRADITION AN LANGUAGE IN THE
POETRY OD ACO SOPOV AND MATEJA MATEVSKI**

(S u m m a r y)

In the process of the formation and substantiation of one's own entity and identity, od culture and literature, the key and most important role is assumed by: a) the creative freedom of the author, b)oral poetic tradition, and c)language. We illustrate this in the paper using examples from the works of our eminent poets Aco Sopov and Mateja Matevski. Namely, truly creative basis began to be formed by Aco Sopov and Mateja Matevski in the earliest periods which, as well as the periods later on, drew from the sources of oral poetic tradition, from our past, our destiny – our topos,logos, locus.

Striking examples are found in the poems of Aco Sopov, belonging to his early and afterward period. A very characteristic poem from his early period is "Borba"("A battle") which was published in his first collection "Pesni"("Songs") (1944), composed in the spirit of folk poetry, using in the final verses the pattern of Konstantin Miladinov's poem "T'ga za jug"(Longing for the South). Specific examples, illustrating the author's relation to tradition and to our past, are met in his poems about the lakes i.e "Ezero"(Lake), "Ezero kraj

manastirot”(A lake by the monastery), “Nok nad ezeroto kraj manastirot”(Night over the lake by the monastery), the songs about the black sun from the poetic collection “Gledac vo pepelta”(Fortune-teller) (1970), as well as the collection “Pesna za crnata zena”(The song of the Black woman) (1976).

More specific examples can be seen in the poetry of Mateja Matevski. From “Dozdovi”(Rains) (1956) to “Mrtvica”(Ditch) (1999) the poems of Matevski correspond uninterruptedly with the experience of Konstantin Miladinov, of Kosta Racin and of oral poetic tradition. In this connection, using genitive metaphors, intonation figures and lyrical parallelisms in free verses or in combination with rhymed verses, Matevski creates songs with amazingly expressive rhythms. The most extraordinary book from the poetic creation of Mateja Matevski in his collection “Perunika”(Iris) (1976). This book has a ballad tone and a specific language expression, poetry that corresponds to sounds and rhythms of folk songs, with lexicon and syntax of our oral poetic tradition.

Considering tradition and language in the poetry of Sopov and Matevski, many of the examples, mentioned in this paper, are very relevant for the realization of creative freedom, on one side, and for fostering of our spiritual entity and language identity, on the other. The most recent examples are latest poems of Branko Cvetkoski, Radovan Pavlovski and Mihail Rendzov and other poets which remind us to Sartre’s “The paths to freedom” and to the conclusion that it is more important how we shall define and build our paths to freedom. That path to creative freedom – leads primarily to more frequent return to and use of our autochthonous ethical and aesthetical orientation- tradition- oral poetic tradition-language and

sound of our song – the past. This is particularly emphasized in the poem “Imeto.Rodot.Imotot” (The name. The clan. The property) of Branko Cvetkoski, as well as examples from the poetry of Sopov and Matevski. In fact, the all, Sopov, Matevski and Cvetkoski, alarmed before, and are still warning about a new danger that is facing the man, the author and his freedom, our spiritual entity and language identity.

CREATIVE FREEDOM, TRADITION AND LANGUAGE IN THE POETRY OF ACO SOPOV AND MATEJA MATEVSKI¹⁶

The cultural area is the most adequate, and for the time being the most controlled tournament for the evidence of the spiritual entity and linguistic identity for every nation. In addition, one of the most powerful weapon for the warfare : a) all alone on the field, b)with the others from other, cultural areas from the confirmation to its originality is – the poetry.

This nation didn't have an easy way in the battle with those who by centuries we were contested, which by the language, spirit, tradition, mores and the verses we were different by the other nations in this area, but with the autochthonous writings on parchment and oration on the tombstone and frescoes on church's walls with the songs sang by our ancestries, and also carefully alluded from mouth to mouth, from generation to generation, and slowly but surely the path for creating the area that nowadays is called independent, autonomy and sovereign Republic of Macedonia was made- a state with its autochthonous name and language, cognizable literature and culture.

Undeniable and secured input in the relation with the spiritual, linguistic and national specificities are representing

¹⁶ Научен собир: Слободата на јазикот во творештвото, МАНУ, Скопје, 22 март 2000 г., Зборник, МАНУ, Скопје, 2001, стр. 137-150

numerous works and commitments made by well-educated people from the past, but especially their poetry. Exemplary verses in this relation are those of the tombstone of Kiril Pejčinovik, the songs by Konstantin Miladinov and Rajko Zinzifov, Kole Nedelkovski and Koco Racin and many other's who with the strength of their talent and artistic values, by the end of the first half of the 20th century lay the foundations of our literature that, after the World War II and official codification of the Macedonian canonical and literary language in 1945, will constantly prove itself with the others in order to be outpoured from its own frame with its values and to keep going safer in the currents of the contemporary European and worldwide literature and culture.

In the process of the formation and substantiation of one's own entity and identity, of culture and literature, the key and most important role is assumed by:

- a) The creative freedom of the author
- b) Oral poetic tradition
- c) Language

As it is well-known, after the war, our poetry was characterized with its collectivized sound of singing, unified thematic obsessions, exalted whoops of the freedom and results of construction of the country. As amended and traced the new paths in the ruined country, so with the first book of A. Sopov, S.Janevski, B.Koneski and others, the path of the language was traced to more luscious and more modern linguistic and poetic expression. We had a country, a song, we had freedom too. But, because this was seemingly freedom, we didn't; have a real creative freedom. This is the fact. Every dislocation of the secured system of singing was fated

to assault, negation and unsuccess. An example about that is “Verses about the pain and joy “ (52) by Aco Sopov- songs that turned against themselves, intimacy of the lyric subject to prove that a human has a right to sing about what he deeply feels, experiences and survives.

Exactly at that period when the strong polemics are talked about, the “*new*” in the literature is searched for answers about a lot of creative dilemmas, with the subversive verses by Aco Sopov, in “*Vežlika*” (55) by B. Koneski; in “*Rains*”(56) by M. Matevski; so is coming more efficiency development in the history of the Macedonian poetry. In addition the book “*Vežlika*” is an example for the beginning of a king, individual and modern poetic sound in our poetry.

With “*Vežlika*” and the others poetic writings that are coming later, by the original break in our hard past and an effort to even up common and severe Macedonian song, specific and ours, cognizable and modern, so it can be overheard with the time and its ways, our poets are going back to their source in the past- experiences by their forerunners and an oral poetic tradition. As this, authentic and sprouting, with the sounds, colours and signs of this country and song especially from the end of 50s and beginning of 60s or in so-called *starry years* (G. Stardelov) when “it started to come in the others poetic paths, to rise with them without losing its originality” (A. Sopov) –our poetry will become more taking, more interesting and more presentable in the European and worldwide areas.

Here, through the examples of the works by our emphatic poets Aco Sopov and Mateja Matevski will show how and in how many different living periods and conditions, the contact poetic tradition, on one hand, and looking back to the past on the other hand, permit to poetry be built with personal creative sensibility and high aesthetic values.

1.

In the starting period of Aco Sopov (1937-43), while we was in high school, the serbian and Bulgarian indoctrination is repressing the creative freedom and didn't allow to be marshaled with its originality. But with the *White Dawns* by K. Racin and its spreading on the others areas in our country, the poetic sound of Sopov will be woken, so he can sing on his own Macedonian language. Ever since, with (the lost) "*Songs about Shtip – 1941*" or "*Roadhouses*" (1941), with the songs dedicated to the dead of Vanco Prke "*The last Vanco's letter to his mother*", and "*Pursuit for the youth*" by Slavco Stojmiski, and especially "*Love*", Aco Sopov will be fated related to the poetry. So, beside the first exuberant but troubled period of vocation and inspiration In the relation of individual songs, in the battle for freedom for fatherland, he is fighting for freedom of the spirit and creation too. In that period the poetry of Sopov is under influence of the school lecture and oral poetic tradition, the poem from Botev and Markovski, Miladinov and Racin and others. A very characteristic poem from his early period is "*A battle*" which was published in his first poetry collection "*Songs*" (1944), composed in the spirit of folk poetry, and using in the final verses the pattern of Konstantin Miladinov's poem "*Longing for the South*" :

" I want to be,
I want to see,
Blood,pins, heads, broken hoses,
There the thunder is taken forever
The bombs are banged,the riffle is shoted
there the bundles are mowed
my dear brothers are falling down,
between soaked blood

just to see it
just to get over there
among the battle, to winnow the flag
to cry rebel song, to sing
and to fall down by the bullet
to resurgent..... “

In his early period, including his first poems, Aco Sopov is under influence by the oral poetic tradition. Later, its overtone and oral poetic tradition, they will be partly showed in “*Fortune-teller*” (1970), in “*The song of the black woman*” (1976), so until the book “*Tree on the hill*” (1980).

Despite Sopov, in the early period of Mateja Matevski, some examples are founded with experience of European literature. Meantime, in his poems we can see presence of surrealistic experience. The poems of Matevski correspond uninterruptedly with the experience of Konstantin Miladinov, Kosta Racin and the oral poetic tradition.

From “*Rains*” (1956) to “*Ditch*” (1999) the poems of Matevski correspond with the experience of Konstantin Miladinov, Kosta Racin and the oral poetic tradition. In this connection, using genitive metaphors, intonation figures and lyrical parallelisms in free verses or in combination with rhymed verses, Matevski creates songs with amazingly expressive rhythms.

The very example of this is the anthologistic song “*Sunset*” (“*Rains*”). With well-known, cognizable lexical vocabulary from the folk song : *blush, fife, flock, bell*, Matevski is accomplished a master visual projection about the sunset. In addition, *blush, blush, blush*, is not an ordinary lexical triplication, but a beautiful asyndeton which in conjunction with other verses expressive is showing the beauty of the sunset and the view

of the poet that is overlooked to the new day, to the beauty, to the future. Especially in these two asyndentons Blush, Blush, Blush- and between them, everything is in the centre to the blush colour, to the burned sky-line, and smooth tone. All together, in the rhythmic progression of the dactyl rhymes: *burned-spoiled-loved-lost* is coming to mutual interference and interwoven to the making of the overall picture is creating a kind of rhythmic magic.

The other example in which an expressive rhythm is showing, and where the experience by Racin is especially showed with the oral poetic tradition too is the song “*A ballad from the sanatorium*” (“Rains”). The event with the death of the Gipsy is delivered with obvious narrative venture. Meanwhile, with the reversed and graduated anaphora: “A Gipsy without his company”/ a gipsy without gipsy/ (1st and 5th strophe) and “All night long the company”/ All night long the gipsy/ (8th strophe), but especially with the key lexeme: brought-singing-rosy-silent-took that in vertical integration are marking the rhythmic progression of the event, the author is making a song with a exceptional expressive rhythm. The final part of this balad: “At the night the wind gets up the cigul above the spike/and cries for the green path/that corked up the gypsies/ is made in Racin’s style in the poem “Lenka” that as a motive and pattern was taken from the beautiful Macedonian folk poems about Marika and Biljana.

Namely, truly creative basis began to be formed by Aco Sopov and Mateja Matevski in their earliest periods which, as well as the periods later on, drew from the sources of oral poetic tradition, from our past, our destiny-our topos, locus, logos. The very examples about this are the poems for the lakes by Matevski and Sopov.

Lakes ("Equinox") by Matevski are not described only in its vivid and description for the beauty, but they are also developed as an own existential and doomed motive. The *first* – little "*Lake*" is doomly connected with the relation between the author and that lake. An evidence about this are the verses: " Leave me by that/ lake/ leave me by the lake/ by the acid lake/ leave me dead", that are a kind of a prolongation of this Miladinov's relation that is connoted a wish for death/dying from a strong love and affection to the lake itself, to the shore too. Meanwhile, the verses before : " I'm only an eye to/the sun/ that is shaking the old water/ " are only a kind of parable about the alertness of the author's eye, of the human's eye, and our eye to be opened, to stay up, to keep this lake, our lake- The lake of Ohrid, the lake of Prespa and the lake of Dojran.

Similar to this is the poem " *A lake by the monastery*" by A. Sopov in which the dangers that are threaten this lake (Ohrid ,Prespa,Dojran), more opened, more cared and more astonished are warned the "shore that is ruining": " You are spreading,lake,but your endless roar/ is quenching with the shore that is ruining/ you are alone, and you are opening to me like a shell/ and like a dry ravine you are going down/ with a blurred distant pain// And I'm watching this drought/ (" Lake") or " Black cavalry, white cavalry./ With a face of a saint – a wall with cruel soldiers// Wave by waves. Horse by horses. A black assasian is pursuing them./ *A girl by the shore, the shore is ruining//* ("*A lake by the monastery*"). The last verses are corresponding with the poem "*A girl goes, the shore ruins*" by the Proceedings of the Miladinovci brothers (number 419, page 394,Skopje, Macedonian book, 1983) by which the dangers from the past are showed, also the vulnerability of our dignity now and in the future.

Despite, the first little *Lake*, in *the second big Lake* by Matevski can be compared with the lake of Ohrid, with the shore of Ohrid- here several layers are revealed: 1. Description of the lake as a natural beauty; 2. Mixing the face of the lake with the face of the woman; beauty of the lake with the beauty of the woman; instability of the lake with instability of the woman and 3. Association of our churches and monasteries, our cultural and historical treasures and documents, our noble tradition and history, our identity, our armies and abroads, slavery and splitting, waiting and liking eagerly: “ You are my lake effigy that was born long ago/ from the sun’s aid, from a monk’s lips/ you, seven-year soldier you are abroad to grave/ you bride you waiting you fading forever.” But, in the final verses there are some shut layers that are suggesting that although the lake is threatened by unpredictable dangers outside or inside, there are no claims of the lake, to the man - lifting and turning the gaze away from their boundaries.

And suddenly, in the *third Lake* we can see a bigger frustration and more complexed relation. The last lake is lighting as a symbol of our beginnings, our crops, our maturing and living: “ It’s a dew on the leaves, this class wheat”, but is forever surrounded by unpredictable gust of time exposed to danger and pressures of the greedy enemy: “ where the greedy and lonely bear is/ the moon”/. This example is showing more original associations that are seen in the final part of the poem where the identification of two apparition, two destinies is made – the lake with the human- bracketed by the world that as a fluid is approaching, intimidating and threatening: “ And there it stands this Lake, lonely and aloud/ it seems like a human that has no cure/ wherever is flowing, there is a wall/ wherever is smiling, there is a knife / Lonely oh lonely Lake in the mountains”//.

The third poem about the lake by A.Sopov “ *Night over a lake by the monastery*” is compared with the third lake by Matevski, and by the lexical and spiritual expression that fits with the ambience and atmosphere in the St. Sofia church. Astonished from the song by the opera singer on the dark continent ,with a pinned look at church wall paintings, the poet makes connection between the song and its spiritual intimacy, and the love for his lover. Compared with the second position that we saw in the second lake by Matevski, this poem of Sopov is a kind of joy of his new and big love- Dark Continent. Here, on this continent out poet: a) the fate of the other reveals the fate of its own nation; b) archetypal images of other the people and the other country are transforming and connecting with an archetypal symbols as a speech for the fate and customs of his own country and nation; c) the poetic with cognizable and work sings is built.

Into the way for revealing the other, into the way to the uncertainly and unknown- the author is losing his power. That’s why in the poem “*An affair by the shore*” (“*The song of the Black woman*”) the human being of the lyrical subject is transcended in the winged Pegasus that returns its soil of his native lake of Ohrid to drink the clear and healing water that will bring him back to life. Recovered, the poet returns to the unknown. For some the returning – the flight is unprecedented craze, for some the journey, and for him the highest respect and life- is to discover the country of his birth revealing the world and discovering the world to discover the country of his birth.

Through the sound of the fate- the history of the black nation, our poet is corresponding with the hard past of his own nation, with its century slavery and submission, sedition and darkness, moving and earning. A parable of this is the

oxymoron *black sun* which in the poetry of Sopov is growing into personal sign. Namely, we can see the black sun in our folk poem, in the poetry of Radovan Pavlovski and many other authors, that on a specific way is revealing the genesis of the Macedonian history, tragic act of blinding the Samuil's soldiers: " Spaded eyes from the old frescoes" (" A black sun once again") the act of the history that lasts today too.

Talking about the theme for the hard past with numerous moving and earnings, leaving and returning, in the contemporary macedonian poetry is sung numerous songs of our authors, but as remarkable for its thematic and full expression stands the collection "*Iris*" (1976) by Mateja Matevski. This book has a ballad tone and a specific language expression, poetry that corresponds to sounds and rhythms of folk songs, with lexicon and syntax of our oral poetic tradition.

For the expression of the verse in the poetry of Matevski, a very special place have the attendance/ using of the *adverbial expressions* that are characterized for the folk poetry. For making bigger the expressiveness of the expression contributes the representation of the *exclamations*: *Hey, Oh*: "*Hey* here we come and here we go" ("*Absent*"); The whole examples are from the poem "*Iris*" (76), and an example for the exclamation we can see also in the poem "*Carrying Away*": " Oh moon little moon/ cold and wild rock " ("*Carrying Away*", Skopje, Zumpres, 1996, page 64.)

A very special place for the expressiveness of the language in the sense of intimacy, Matevski achieves with the using of the *ethic dative*: " My ashes sang/by my/ *Iris*" ("*Iris*") Somewhere, the *ethic dative* is connected with the *unnecessary field*, that it comes with the suggestive and emotional charge in the poem: " As the fall speeded/ as the horse rides" ("*Voice*")

; "As you quietly sing/ as you are heard far away" (...) "the darkness that obscures / my view puts me out" ("*Distant voices*"); " As you speed/ on my death/ after my slowly living" ("*Returning*"). Linguistic expression in Matevski's poems we can see by combination of its using and the *curse of the exclamation hey*.

A very special example about the master connection between the traditional and modern way of writing we can see in the poems "*Feast*" and "*Riveters*". The poem "*Feast*" is written with a classical sixth verse characterized for our folk poem. Exception of this are the 1st and the 6th verse. Precisely the difference of the concept of Matevski is in the norms of traditional poetics. If the poem is close to metric folk poetry, the images and feelings are modernized and recognized with the poetics of "*Iris*". It may be more related to the poem "*Riveters*" where on the one place we can find multiple means of expression characteristic for folk song, eg: *palylogy*: " I built this high rock long ago/ under the rock, under the sky/; *hyperbole* : " days to gather centuries to streak/ ; *epiphore*: "and when I lifted over the huge rock/ as a shining swan over the huge rock", *ethic dative*: " the bay kindled my sky"; *epithet*: "the black land". Overall these are examples that enriches the phonic of the verse in poetry of Sopot Matevski. That line Matevski is continuing in "*Black Tower*", for example in the poem "*Nocturne V*" and in the book "*Carrying Away*", where with the traditional vocabulary and language specific expression the polyphonic of the verse is heard, the images and feelings are corresponding with the colors and sounds of our beautiful Macedonian ballad. Many of the examples, mentioned in this paper, are very relevant for the realization of creative freedom, on one side, and for fostering of our spiritual entity and language identity, on the other.

Precisely in this context recently with his newest line our poet Branko Cvetkovski uttered. The title of the book *“The name, the clan, the property”* (Skopje, Detska Radost, 2000), is not simple, but it should be read as a strong, loud speech to all of us with a request and concern to keep the name, the clan and the property of the people in this area. It is a welcome book that through a specific expressive verse is poured the poet’s concerns about the dangers and fate of our spiritual entity and language identity. And the rhythm, and the feelings, and language, and the way of the structural organization of the verse “The name. The clan. The property of Branko Cvetkovski means one of the shinier ways of more quality poetic vertical that we are building in the last decade with a new and specific (creative) freedom.

With no chance again today is discussing about the freedom of language in the work, for creative freedom and freedom as specific phenomenon within the new pluralistic living. The 90-year onwards, nearly a decade we are living and performing in a different conditions of freedom. But some wrongly understood the freedom, abused it and committed aggression against it. It’s like getting an endangering from one to another. When someone threatens others this is not a freedom. Even there is a tragic occurrence, as a number of prominent artists have become ideologues that their creative efforts and more focused in the service of power, and not for themselves and all of us. It corresponds with the question of i.e *usability* of (the human, the subject, the maker) that we can see in the drama “*Dirty hands*” by Z. P. Sartre. Specifically, here and in some parts of the former Yugoslavia there is a problem-how useful is man in the group. If you’re a loyal to the political ideas- then you are useful. But the more usable you are –the more you have no

freedom- nor language- nor thought- nor work. Thus, freedom is in danger to be formal and abstract, and less bumped and active, with a wider artistic connotations.

That's why the question about the freedom after a decade is very important nowadays. The most recent examples are the latest poems for Alexander the Great by Radovan Pavlovski, the psalms by Mihail Rendzov, verses by Branko Cvetkovski and many other authors which remind us to Sartre's "The paths to freedom" and to the conclusion that it is more important how we shall define and build our paths to freedom. That path- the path to creative freedom- leads primarily to more frequent return to and use of our autochthonous ethical and aesthetical orientation- tradition-oral poetic tradition-language and sound of our song- the past. This I particularly emphasized in the poem "The name, the clan, the property" of Branko Cvetkovski, as well as examples from the poetry of Sopov and Matevski. In fact, they all, Sopov, Matevski and Cvetkovski, alarmed before, and are still warning about a new danger that is facing the human, the author and his freedom, our spiritual entity and language identity.

L I T E R A T U R E:

1. Kitanov Blaze (1987), From landscape to the human (Through the poetic world and expression of Mateja Matevski), - Skopje, Macedonian book.
2. Kitanov Blaze (1998), Aco Sopov – Life and work, - Skopje, Culture.
3. Koneski Blaze (1971), The language of the Macedonian folk poetry- Skopje, MASA.
4. Sartre-Paul-Jean, The paths to freedom (I, II, III) – Belgrade, Nolit, 59,65.

ЉУБОВТА КАКО ФЕНОМЕН ВО ИНТЕРКУЛТУРНАТА И ТРАНСКУЛТУРНАТА КОМУНИКАЦИЈА¹⁷

*„Идентитетот на еден народ се огледа во неговото
духовно богатство, во неговата култура“*

Милан Кундера

Апстракт

Комуникацијата е елемент на културата. Комуникацијата и културата се неразделни. Културата е дел од идентитетот кој го пренесуваме на нашите деца.

Освен од интернационален, глобален и крос-културален аспект, неопходно е комуникацијата и културата да ги проучуваме и од интеркултурален и трансккултурален аспект.

Интеркултурната и трансккултурната комуникација во литературното дело претполага:

- а) интеракција лице в лице помеѓу луѓе од различни култури;
- б) интерактивно читање на дела од различни култури.

За дијалог-комуникација и запознавање, зближување, помеѓу различните култури е неопходно и преведување на литературни дела со високи етичко-естетски вредности препознатливи за еден народ или етникум. Притоа, братската љубов и љубовта како мотив и феномен (пример,

¹⁷ Рефератот е поднесен на Научен собир во Дубровник 5-8 септември 2005 година.

во творбите на Ф. Г. Лорка, на А. Шопов, на Д. Киш, на Д. Дуковски, или последните песни на С. Јаневски) се есенцијални компоненти:

- а) за пресметка со злото (војната, тероризмот) што се заканува да ги разниша и здроби коските на умот;
- б) за спас од разделбите;
- в) за подобро запознавање и културен натпревар меѓу народите на овој малечок свет.

Синтагмата **интеркултурна и транскултурна комуникација** упатува на резонот дека без култура нема ниту транскултурна комуникација во уметноста воопшто, а особено во литературното дело.

Културата е основа и темел, појдовна и есенцијална позиција за интерперсонална комуникација, а потоа и за интеркултурна и духовна комуникација и натпревар меѓу народите на овој малечок свет.

Феноментот култура го содржи сè она што еден народ или група на луѓе ги чини единствени и препознатливи.

Човекот се дефинира и идентификува во членството во определена група. Сите ние сме членови и припаѓаме на група со различна големина. Но една од најголемите групи е културата. Културата е водич низ животот на еден народ или група луѓе кои имаат свои митови, свој јазик и гестови, начин на комуникација, економски систем, начин на исхрана и начин на облекување.

Сите ѝ припаѓаат на културата. Никој не бира на која култура ќе ѝ припаѓа. Единствено, во неа – во културата се раѓаме.

Културата е судбина на човекот, дел од неговата историја. Културата е духовната утроба на човекот. Од неа се раѓа и развива, јакне и оформува духовното стебло на

семејството и нацијата. Се создава нашиот идентитет, кадарен или помалку кадарен, да го посее семето на среќата и надежта за подобра иднина на генерациите што доаѓаат. *Културата е дел од идентитетот кој го пренесуваме на нашите деца (Jandt E. Fred, 2004:26).*

Културата е дел од нашето живеење, дел од нашата љубов и жртвување (кон блискиот, кон семејството, нацијата) од една страна и другиот (пријателот, соседот, странецот), од друга страна. Притоа, љубовта како феномен повеќе од еден милениум ги ткае душата и битието на македонскиот народ. Сега, од кога и да било, потребно е враќање кон своите корени, кон својот етос, враќање кон својата култура чии жилки се ширум распространети, „чии матрици се универзални“ (Санџаковски С., 2001: 102).

Сега, од кога и да било, е потребна промена. Но, на секоја вистинска промена и претходи промена на човекот, на неговиот начин на однесување и комуницирање со себе и во себе, а потоа со другиот. Тоа ќе рече, потребен е нов и поинаков однос кон сопствената култура, а потоа и кон етичкото битие на другиот.

Примери за еден таков (со)однос и интеркултурна комуникација се присутни во одделни истражувања или литературни дела. Така, кај социологот истражувач следиме дијалог:

- Што си ти? – праша социологот
 - Јас сум Циганин
 - Циганин муслиманин или Циганин христијанин? – се труди социологот да појасни
- По извесно размислување Циганинот одговара:
- Јас сум Циганин музикант.

Овој пример на социологот кореспондира со драматичната слика во песната.

„Привидение на потполковникот на полицијата“ на Ф.Г. Лорка. Тука од одговорите на Циганинот, потполковникот паѓа мртов со пена на устата:

Потполковникот

Јас сум потполковник на полицијата

Циганинот

Да

Потполковникот

А ти, кој си?

Циганинот

Циганин

Потполковникот

Како ти е името?

Циганинот

Така

Потполковникот

Што рече?

Циганинот

Циганин

Следат слободољубивите и поетични одговори на Циганинот кои, практично, го убиваат, имаат убиствено, смртоносно дејство за потполковникот: „Измислив крила и летам. На усните имам сумпор и трендафил. Крила не ми требаат, зашто летам и без нив. Во крвта имам облаци и прстени. Во јануари имам цвет од портокал...“.

Овие два сегмента се пример за одбраната на сопствениот идентитет и афирмација на слободата/љубовта.

Да, токму љубовта е таа која ги крши коските на контаминираниот ум, ги ампутира и лечи малигните израстоци на душата и ги брише границите и разликите меѓу културите. Таков е примерот и со драмата на Дејан Дуковски – „Балканот не е мртов“ каде се говори и проблематизира интеркултурниот модел или т.н. модел на противречности и судири што и понатаму живее на Балканот преку преплетување на христијанството и исламот.

Централната тема е љубовта помеѓу двајца припадници на две различни етнички заедници. Љубовта како страст ја поврзува крвта помеѓу мажот и жената, помеѓу различните крви; ги спојува различните култури, ентитети и идентитети, ги брише сите граници. Пораката на овој драмски текст на Дуковски е дека љубовта може да нè спаси од апокалиптичниот црн ветар, од демонизмот и етноцентризмот на одредени екстремни индивидуи и групи. Всушност, во оваа драма се протега идејата дека проклетството треба да го бараме и во нас, од една страна, и да се вардиме од заканата на злото кое доаѓа оддалеку, на што со профетски тон укажуваше и петот Ацо Шопов.

„Црни коњаници, бели коњици.

Со лик на светци – на сидот сурови војници.

Бран до бранови. Коњ до коњи. Арапин црн ги гони.
Моме застанато на брегот, брегот се рони“.
(Ацо Шопов: Езеро крај манастирот, Гледач во пепелта,
1970)

Затоа овој поет инсистира на љубов како единствен
спас од разделбите:

„...крвта и нас ќе нè спаси! // Но не крвта на разделбата и
омразата, // крвта со одмазда и гнев заградена // туку онаа
крв заради која жената се жртвува // за мажот // мажот за
жената и синот, // а синот заедно со нив за татковината //
од која пламтиме како од најчисто вино“ // . (Ацо Шопов: Те
спомнам ли; Песна на црната жена, 1976).

Дека е потребно зближување, дијалог и разбирање
со другиот; дека само надежта, вербата и љубовта се
единствено што ни останува за спас на разединетиот Балкан
гласно и отворено говори и Славко Јаневски во последните
песни од стихозбирката „Измислена тврдина“ (2002).

Во песната „Силата на љубовта“ Јаневски го опишува
раѓањето на алхемијата / силата на љубовта која најпрво
долго лута низ коридорите на вените за да стаса до срцето.
Ако со силата на љубовта ги крепиме нашите блиски, нашите
деца, ние имаме право да се надеваме и да веруваме во
подобра иднина; имаме право да им се радуваме на новите
рожби – на раѓањето.

Токму во истоимената песна „Раѓање“, С. Јаневски
поставува неколку прашања, дилеми и одговори: „Ќе
можеме ли ние, поделените Балканци, да изградиме
еднаш мост што ќе нè поврзува? (Старделов Г., 2002:204) за
да се премости:

Онаа бездна
што се протега
низ проколнатиот Балкан“.

Оттука, во интеркултурната и транскултурната комуникација е и како да настапуваме како балканска литература, па читателот нека го избира тоа што ќе му се допадне. Затоа е потребно да се преведуваме и да комуницираме; да се запознаеме и разбираме. Да се сакаме и почитуваме. Но за преведување не е доволно познавање на два јазика, ами е потребно познавање на две култури, две цивилизации, зашто преведувањето е длабоко читање. Ако тоа не е така, може да се случи преведувачот да направи материјална грешка и деформација на сликата и суштината на текстот. На пример при преводот на „Градина пепел“ од Данило Киш на англиски јазик, а преку него и на други јазици, преведувачот кој бил заведен од имињата на јунаците од муслиманската балада Омер и Мерим оригиналните имиња ги превел како Хомер и Мериме.

Значи, преводите кои имаат неточна граматика и синтакса можат да бидат збунувачки или дури да го сменат значењето на она што оригинално било замислено. Културите често не ги делат истите искуства. Преводот станува проблематичен кога една култура има некои искуства, а другата ги нема.

И, најпосле, културите можеби не ги разбираат поимите на ист начин. Ете зошто ја разбираме и ѝ се восхитуваме на желбата на големиот Киш неговите дела **„да послужат да се натфрли мостот помеѓу различните светови и религии“** (Киш Д., 1991:244).

Ете, затоа е повеќе од потребно да комуницираме и да се преведуваме, не да се разбираме, ами пред сè за да се разбереме.

ЛИТЕРАТУРА

1. Janot E. Fred, An Introduction to Intercultural Communication, California State University, San Bernaldino, 2004
2. Kis D. Gorki talog iskustva, Beograd, 1991
3. Konstantinovic Z., Uvod u uporedno proucavanje knizevnosti, Beograd 1984
4. Sandzakoski Stefan Otec, Pokrovi na predanieto, Skopje 2001
5. Stardelov G., 'Poslednite pesni na Slavko Janevski' vo Izmislена tvrdina, Skopje 2002

LIEBE ALS PHÄNOMEN INTER- UND TRANSKULTURELLER KOMMUNIKATION¹⁸

„Die Identität eines Volkes widerspiegelt sich in seinem geistigen Reichtum– in seiner Kultur“ – Milan Kundera

Abstract: Kommunikation ist Bestandteil der Kultur. Kommunikation und Kultur sind unzertrennlich. Die Kultur ist Bestandteil der Identität, die wir unseren Kindern vererben. Außer unter internationalem und globalem Aspekt ist es notwendig Kommunikation und Kultur auch unter inter- und transkulturellem Aspekt zu beleuchten. Inter- und transkulturelle Kommunikation stellt folgende Bedingungen an die Literatur:

- a) *face-to-face*-Interaktion zwischen Menschen unterschiedlicher Kulturen
- b) interaktives Lesen von Literatur unterschiedlicher Herkunft

Für den Dialog und das Sichkennenlernen bzw. die Annäherung verschiedener Kulturen ist es notwendig literarische Werke von hohem ethisch-ästhetischen Wert, die identitätsstiftenden Charakter für ein Volk bzw. für ein Ethnikum

¹⁸ Рефератот е поднесен на Научен собир во Дубровник 5-8 септември 2005 година, (aus dem Makedonischen von Silvana Simoska)

haben, übersetzen zu lassen. Dabei sind Nächstenliebe und Liebe per se als Motiv und Phänomen (z.B. in den Werken F.G. Lorkas, Aco Šopovs, Danilo Kisch', Dejan Dukovskis oder die letzten Gedichte Slavko Janevskis) essentielle Komponenten

- a) der Auseinandersetzung mit dem Bösen (Krieg, Terrorismus), das droht überhand über die Vernunft zu nehmen und sie letztendlich zu überlisten
- b) bzw. Heilmittel gegen Trennungen
- c) des besseren Sichkennnlernens und des kulturellen Wettbewerbs unter den Völkern auf dieser winzigen Welt

Die Wortgruppe *inter- und transkulturelle Kommunikation* führt zu der schichten Erkenntnis, dass ohne Kultur weder inter- noch transkulturelle Kommunikation im ästhetisch-künstlerischen Bereich allgemein und vor allem nicht in der Literatur hergestellt werden kann.

Kultur ist das Fundament und Ausgangspunkt für die interpersonelle Kommunikation, jedoch auch für die interkulturelle und geistige Kommunikation.

Das Phänomen Kultur birgt all das in sich, was ein Volk oder eine Volksgruppe einzigartig und unverwechselbar macht.

Der Mensch definiert und identifiziert sich über die Gemeinschaft. Wir sind alle Glied eines kulturellen Gefüges unterschiedlicher Reichweite. Die Kultur ist Wegweiser eines Volkes oder einer Volksgruppe, die ihre eigenen Mythen, ihre eigene Sprache, ihre eigenen Kommunikations- und Handlungsstrukturen sowie eigentümliche Ess- und Kleidungsgewohnheiten hat.

Alle Menschen gehören zwar einer Kultur an, doch niemand kann selbst bestimmen welcher er angehören wird. Wir werden in sie hineingeboren und sie besiegelt unser Schicksal und unseren Lebensweg. Kultur ist der geistige Nährboden des Menschen. Aus ihr entspringt, wächst und gedeiht der geistige Stammbaum der Familie und der Nation. In ihr wird unsere Identität geboren, die es mal mehr - mal weniger vermag die Saat des Glückes und der Hoffnung auf eine bessere Zukunft für die kommenden Generationen auszustreuen. Kultur „ist Bestandteil der Identität, die wir unseren Kindern vererben.“ (Jandt E. Fred, 2004, 26).

Kultur ist auch Teil unseres Lebens, unserer Hingabe und unserer Opferbereitschaft für den Nächsten, die Familie, die Nation, den Freund, den Nachbarn, den Fremden. Das Phänomen Liebe ist schon immer mit der Seele und dem Bewusstsein des makedonischen Volkes verwoben gewesen. „Nun ist es wichtiger denn je zu den eigenen Wurzeln, zum eigenen Ethos, zur eigenen Kultur zurückzufinden, deren Adern weit verzweigt sind und doch einer universalen Grundlage entstammen.“ (Sandakovski S., 2001, 102)

Wir brauchen jetzt Änderungen mehr denn je. Jeder tatsächlichen Änderung steht jedoch eine Änderung des Menschen an sich bevor, die in erster Linie durch sein Verhalten und Kommunizieren mit und in sich selbst und schließlich mit dem Anderen gekennzeichnet ist. D.h. wir brauchen zunächst einen anderen, neuen Zugang zur eigenen Kultur und dann auch zum ethnischen Sein des Anderen.

Beispiele für ein derartiges Wechselspiel bzw. interkulturelle Kommunikation sind Gegenstand wissenschaftlicher Untersuchungen oder literarischer Werke. So hat sich folgendes Gespräch bei einem Soziologen zugetragen:

„Was bist du?“ – fragt der Soziologe.

„Ich bin Zigeuner.“

„Zigeuner-Muselman oder Zigeuner-Christ? – versucht der Soziologe zu präzisieren.

Der Zigeuner denkt eine Weile nach und sagt:

„Ich bin ein Zigeuner–Musikant“

Das Beispiel mit dem Soziologen korrespondiert mit der dramatischen Szene aus dem Gedicht „Die Erscheinung des Polizeikommissars“ von F.G. Lorca. In diesem Gedicht fällt der Zivilgardist tief ergriffen von den Worten eines Zigeuners mit Schaum vor dem Mund tot zu Boden:

Polizeikommissar:

„Ich bin Zivilgardist.“

Zigeuner:

„Ja.“

Polizeikommissar:

„Und du, wer bist du?“

Zigeuner:

„Ich bin Zigeuner.“

Polizeikommissar:

„Was soll das heißen - Zigeuner?“

Zigeuner:

„Nichts.“

Polizeikommissar:

„Wie heißt du?“

Zigeuner:

„Unwichtig.“

Polizeikommissar:

„Was hast du gesagt?“

Zigeuner:

„Zigeuner.“

Es folgen die freiheitsliebenden und poetischen Worte des Zigeuners, die dem Polizeikommissar den Atem rauben, ihn letztendlich umbringen. „Ich stelle mir vor, ich hätte Flügel und würde fliege. An meinen Lippen kleben Schwefelblüten und Rosen. Eigentlich brauche ich gar keine Flügel, ich fliege auch so. Im Blut habe ich Schmetterlinge. Im Januar blühen bei mir die Orangenblüten ...“

Diese beiden Auszüge sind Beispiele für die Verteidigung der eigenen Identität und Zeugnisse der Freiheit und der Liebe.

Es ist in der Tat die Liebe, die die Fesseln der kontaminierten Vernunft zerreißt, die die bösartigen Geschwülste der Seele amputiert und heilt und die Grenzen zwischen den Kulturen verwischt. In diesem Sinne ist auch Dejan Dukovski Drama „Der Balkan ist nicht tot“ zu verstehen, in welchem das interkulturelle Modell bzw. das Modell der Gegensätzlichkeiten und Konflikte problematisiert wird, das auf dem Balkan weiterhin durch die Verquickung von Christentum und Islam verkörpert wird.

Zentrales Thema ist die Liebe zwischen zwei Angehörigen unterschiedlicher ethnischer Gemeinschaften. Die Leidenschaft der Liebe ist das Band, das das Blut von Mann und Frau

miteinander vermengt, das verschiedene Kulturen, Entitäten und Identitäten verbindet und alle Grenzen unsichtbar macht. Die Botschaft, die uns Dukovski mit diesem Drama zu übermitteln beabsichtigt, ist, dass uns nur die Liebe vor dem apokalyptischen schwarzen Aufwind, vor dem Dämonismus und Ethnozentrismus bestimmter extremer Individuen und Gruppen bewahren kann. Aber dieses Drama mahnt uns auch, die Ursachen der Verdammnis bei uns selbst zu suchen, und zugleich stets auf der Lauer vor Bedrohung aus der Ferne zu sein. Diese Gefahren prophezeite uns auch schon Slavko Janevski, vgl.

„Crni konjanici, beli konjici.
So lik na svetci - na dzidot surovi vojnici.

Bran do branovi. Konj do konj. Arapin crn gi goni.
mome zastanato na bregot, bregot se roni“

(Aco [opov: Ezero kraj manastirot]
Gledac vo pepelta, 1970)

Daher besteht dieser Poet auf die Liebe als einziges Heilmittel gegen Trennungen.

„... auch uns wird das Blut retten! // Jedoch nicht das Blut der Trennung und des Hasses, // das vor Vergeltung und Zorn trübe ist // sondern das Blut, weshalb sich die Frau für den Mann opfert // der Mann für die Frau und den Sohn // und der Sohn mit ihnen gemeinsam für das Vaterland // das Blut, das uns alle glühen lässt wie der reinste Wein“ // (Aco [opov: Te spomnam li; Pesna na crnata `ena, 1976; Aco Šopov, Immer wenn ich dich erwähne; Gedicht für die schwarze Frau, 1976)

Dass wir uns näher kommen müssen, miteinander kommunizieren und uns verstehen müssen, und dass nur Liebe, Glaube und Hoffnung die einzige Rettung des zerfallenen Balkans ist, hebt Slavko Janevski in seinen letzten Gedichten aus der Sammlung „Erdachte Festung“ (2002) (Izmisljena tvrđina) deutlich hervor.

In dem Gedicht „Die Stärke der Liebe“ („Silata na qubovta“) beschreibt Janevski die Geburt der Alchimie, die Stärke der Liebe, die zunächst lange Zeit durch die Korridore der Venen umherirrt, um schließlich doch zum Herzen zu finden. Wenn wir mit der Stärke der Liebe unseren Nächsten, unsere Kinder, stützen können, dann haben wir das Recht, auf eine bessere Zukunft zu hoffen und das Recht, uns auf die neuen Geburten zu freuen.

Im gleichnamigen Gedicht „Geburt“ („Ra|awe“) stellt Slavko Janevski einige Fragen und gibt Antwort. „Werden wir geteilten Balkanesen einmal eine Brücke bauen, die uns verbinden wird?“(Stardelov G., 2002, 204)

Damit
diese Kluft,
die sich durch den
verfluchten Balkan zieht,
überbrückt werden kann.“

Daher empfiehlt es sich, in der inter- und transkulturellen Kommunikation als Balkanliteratur aufzutreten und dem Leser die Auswahl zu überlassen. Es ist wichtig, dass wir uns übersetzen, dass wir miteinander kommunizieren, dass wir uns besser kennen und verstehen lernen, um uns schließlich schätzen und respektieren zu können. Für das Übersetzen sind Kenntnisse in zwei Sprachen nicht ausreichend. Man muss

mindestens noch zwei Kulturen kennen, denn Übersetzen bedeutet tiefgründiges Lesen. Wenn das nicht der Fall ist, kann der Übersetzer inhaltliche Fehler machen, die zur Verfälschung des Originals führen können. So z.B. bei der Übersetzung von „Garten, Staub“ (Gradina, pepel) von Danilo Kiš ins Englische und hieraus auch in andere Sprachen. Der Übersetzer, offensichtlich irreführt durch die Namen der Protagonisten der moslemischen Ballade Omer und Merim hat die Originalnamen mit Homer und Merime übersetzt.

D.h.falschverstandeneOriginalekönnenzuÜberraschungen bis hin zur Verfälschung des Originals in der Übersetzung führen. Kulturen teilen häufig nicht die gleichen Erfahrungen. Die Übersetzung wird problematisch, wenn eine Kultur über eine Erfahrung verfügt, die die andere nicht teilt. Schließlich interpretieren Kulturen Begriffe offensichtlich anders.

Gerade deshalb verdient Kis' Wunsch, „dass seine Werke dazu beitragen mögen, eine Brücke zwischen den verschiedenen Welten und Religionen zu bauen“ (Danilo Kiš 1991, 244), höchste Anerkennung und Bewunderung. Daher ist es schon immer wichtig gewesen miteinander zu kommunizieren und uns gegenseitig zu übersetzen, nicht um uns zu verstehen, sondern um uns zu verständigen.

Literatur:

1. Janot E. Fred, *An Introduction to intercultural communication*, California State University, San Bernardino, 2004;
2. Kiš D., *Gorki talog iskustva*, Beograd 1991;
3. Konstantinovič Z., *Uvod u uporedno proučavanje književnosti*, Beograd 1984;
4. Sanxakoski Stefan Otec, *Pokrovi na predanieto*, Skopje 2001;
5. Stardelov G., *Poslednite pesni na Slavko Janevski*, vo *Izmisljena tvrdina*, Skopje 2002;

LJUBAV KAO FENOMEN INTERKULTURALNE I TRANSKULTURALNE KOMUNIKACIJE¹⁹

“Identitet naroda leži u njegovom duhovnom blagu
- u njegovoj kulturi!”

- Milan Kundera

Sažetak

Komunikacija je element kulture. Komunikacija i kultura su nedjeljive. Kultura je dio identiteta koji prenosimo na svoje potomke.

Pored međunarodnog, globalnog i međukulturnog gledišta, komunikacija i kultura moraju se proučavati i s interkulturnog i transkulturnog gledišta.

Interkulturalna i transkulturalna komunikacija u književnim djelima uključuje:

- a) izravnu interakciju ljudi različitih kultura i
- b) interaktivno čitanje djela različitih književnosti.

Kako bi se razvio dijalog - komunikacija i upoznavanje - između različitih kultura, prijevod književnih djela visoke estetske vrijednosti tipične za pojedini narod ili etničku pripadnost više je nego nužan. U tom smislu, bratska ljubav i ljubav kao motiv i fenomen (npr. u djelima **F.G. Lorke, A. Sopova, D. Kiša, Dejana Dukovskog** ili poslijednje pjesme S. Janevskog) važne su sastavnice:

¹⁹ Međunarodna kolonija mladih, Ernestinovo, 2003/08 g., Zbornik radova, Osijek, 4-5 prosinca, 2008. Zbornik znanstvenog skupa s međunarodnim sudelovanjem, s. 119-122; Zagreb-Osijek, travanj 2010, HAZU

- a) borbe protiv zla (rata, terorizma) koje prijete uništiti intelekt
- b) približavanja
- c) boljeg razumijevanja i kulturnog natjecanja između naroda ovoga malog svijeta.

Ključne riječi: kultura; komunikacija; interkulturalni; transkulturalni fenomen i ljubav

Sintagma **interkulturalne i transkulturalne komunikacije** vodi prema zaključku da bez kulture nema interkulturalne ni transkulturalne komunikacije u umjetnosti uopće, a posebice u književnom svijetu.

Kultura je osnova i temelj, početni i važan položaj interpersonalne komunikacije i za interkulturalnu i duhovnu komunikaciju i natjecanje između naroda ovoga malog svijeta.

Fenomen kulture sadržava sve što naciju ili skupinu ljudi čini posebnom i pre- poznatljivom.

Individua se definira i identificira kao dio određene grupe. Mi smo svi članovi i svi pripadamo skupinama različitih veličina. Ali jedna od najvećih skupina jest kultura. Kultura je vodič kroz život nacije ili skupine ljudi koji imaju svoju vlastitu mitologiju, jezik i geste, način komunikacije, ekonomske sustave, način prehrane i odijevanja.

Svatko je dio kulture. Nitko ne može birati kulturu kojoj pripada. Drugim riječima, mi smo jednostavno rođeni u kulturi.

Kultura je ljudska sudbina, dio ljudske povijesti. Kultura je duhovno krilo čovjeka. Kultura rađa, razvija, jača i oblikuje duhovni stup obitelji i nacije. Ona pomaže razvijanju našeg identiteta sposobnog za usađivanje sjemena sreće i nade za bolju budućnost nadolazećih generacija. Kultura "je dio identiteta koji mi prenosimo na naše potomstvo" (**Jandt E. Fred**, 2004:26).

Kultura je dio našeg svakodnevnog života; dio naše ljubavi i žrtvovanja (za rodbinu, obitelj, naciju s jedne strane i za prijatelje, susjede i strance s druge strane). Istodobno, ljubav kao fenomen obasjava dušu i biće makedonskog naroda više od tisućljeća. Stoga je potrebno vratiti se korijenima, svojim običajima, svojoj kulturi, čije su vene širom otvorene, matrice univerzalne. (**Sandzakovski S.**, 2001:102).

Danas nam je više nego ikada potrebna promjena. Ali svakoj istinskoj promjeni prethodi promjena individue, ponašanja i komunikacije sa sobom, u sebi i onda s drugima. To znači da trebamo nov i drukčiji stav prema svojoj kulturi koji će slijediti novi pristup etičkom biću drugoga.

Primjeri takve korelacije ili interkulturene komunikacije prisutni su u nekim istraživanjima ili književnim radovima. Stoga nalazimo ovaj dijalog koji je zabilježio sociolog:

- Što ste Vi ? - pita sociolog.
- Ja sam Rom.
- Rom musliman ili Rom kršćanin? - pokušava razjasniti sociolog.

Nakon nekoliko trenutaka razmišljanja, Rom kaže:

- Ja sam Rom glazbenik.

Ovaj primjer sociologa odgovara dramatičnom prikazu u pjesmi:

“Susret s policijskim potpukovnikom” F.G. Lorce. Ovdje su odgovori Roma koji ubija potpukovnika s pjenom na ustima:

Potpukovnik

Ja sam policijski potpukovnik.

Rom

Da.

Potpukovnik

A ti, tko si ti?

Rom

Rom.

Potpukovnik

Što je to Rom?

Rom

Ništa.

Potpukovnik

Kako se zoveš?

Rom

Samo ime.

Potpukovnik

Što si rekao?

Rom

Rom.

Tada slijede poetski odgovori i oni o ljubavi prema domovini Roma koji je praktično ubio ili smrtno ozlijedio potpukovnika: "Izumio sam krila i letim. Osjećam sumpor i ružu na svojim usnama. Ja čak ne trebam krila jer mogu letjeti bez njih. Imam oblak i prstenje u krvi. U siječnju imam cvijet naranče..."

Ta dva djela primjer su obrane nekadašnjeg identiteta i afirmacija slobode/ljubavi.

Da, upravo je **ljubav** ta koja slama kosti zatrovanog intelekta, amputira i vida maligne otekline duše i briše granice i razlike među kulturama. Takav je i primjer s dramom Dejana Dukovskog *Balkan nije mrtav* u kojem autor raspravlja i analizira interkulturni model ili tzv. model kontradikcija i sukoba koji još uvijek opstaje na Balkanu zbog miješanja kršćanstva i islama.

Glavna je tema ljubav između dvaju članova dviju različitih etničkih zajednica. Ljubav kao strast povezuje krv između muškarca i žene, između različitih krvi; spaja različite

kulture, entitete i identitete brišući sve granice. Poruka tog dramatičnog teksta Dukovskog jest da nas ljubav može spasiti od apokaliptičnog crnog vjetra, demonizma i etnocentrizma neke ekstremne individue i skupine. Zapravo, u toj drami autor inzistira na ideji da se prokletstvo treba tražiti i u nama samima. U istom vrijeme trebamo pripaziti na prijetnju zla koja dolazi iz daleka. **Aco Sopov**, pjesnik, proročanski je napisao o tome:

“Crni jahači, bijele konjice.

S licima sveto-okrutnih vojnika na zidu.

Val za valom. Konj za konjem. Crni arap ih goni.

Djevojka stoji na obali rijeke, obala se raspada.

(Aco Sopov:” Jezero pored samostana”

u Čitajući *prah*, 1970.)

Stoga pjesnik inzistira na ljubavi kao jedinom putu rastanka:

‘... Krv će nas također spasiti! / Ne krv razdvajanja i mržnje,/krv zagrižena u osvetama i bijesu/ nego krv zbog koje se žena žrtvuje za supruga / suprug za svoju suprugu i sina,/i sin zajedno s njima za domovinu / od koje mi svi izgaramo kao od najčišćeg vina’ /. (**Aco Sopov**: Trenutak koji ti spominjem’ u **Pjesma o tamnoj ženi**, 1976.).

Slavko Janevski u posljednjim pjesmama svoje zbirke **Izmišljena utvrda** (2002) otvoreno zagovara da trebamo zbližavanje, dijalog i razumijevanje s drugim; da su samo nada, vjera i ljubav jedine stvari koje preostaju za spas razjedinjenog Balkana.

U pjesmi ‘Moć ljubavi’ Janevski opisuje rođenje alkemije / moć ljubavi koja prije nego sto štigne do srca, luta kroz vene. Ako snagom ljubavi podržavamo svoje voljene, svoju djecu, imamo se pravo nadati i vjerovati u bolju budućnost; imamo se pravo veseliti novom potomstvu. U pjesmi ‘Rođenje’ S. Janevski postavlja nekoliko pitanja, dvojbi, i daje odgovore: ‘Možemo

li mi, podijeljene balkanske nacije, izgraditi most koji će nas spajati (**Stardelov G.**, 2002:204) i da premostimo:

Tu provaliju
Koja se širi
Kroz prokleti Balkan’.

Stoga je u interkulturnoj i transkulturnoj komunikaciji preporučljivo predstaviti se kao dio jedinstvene balkanske književnosti i prepustiti izbor čitatelju. Zato je potrebno prevoditi jedni druge, međusobno i komunicirati, učiti jedni o drugima i razumijevati jedni druge. Trebali bismo voljeti jedni druge i poštovati se. Prevođenje, s druge strane, ne zahtijeva samo znanje dvaju jezika nego, izrazimo se pravilnije, zahtijeva poznavanje dviju kultura, dviju civilizacija jer je prevođenje jedinstven način za istinsko čitanje. U slučaju da to nije točno, prijevod predstavlja stvarnu pogrešku i iskrljvuje opći dojam i bit teksta. Primjerice, u engleskom prijevodu **Vrt, Prah** Danila Kiša, koji služi kao original za druge prijevode na druge jezike, prevoditelj, zanesen imenima junaka u islamskoj baladi *Omer i Merima*, prevodi originalna imena kao Homer i Merime.

Stoga prijevodi koji imaju netočnu gramatiku i sintaksu mogu proizvesti zbrku ili čak promijeniti značenje originalnog teksta. Kulture vrlo često ne dijele takva iskustva. Prijevod postaje problematičan kada određena kultura ima određena iskustva, a druge ih nemaju.

I konačno, kulture možda ne razumiju koncepte na isti način. Zato mi razumijemo i divimo se želji velikog autora **Kiša** da njegovi radovi trebaju služiti **premošćivanju ponora između različitih svjetova i religija’** (**Kiš, D.**, 1991:244).

Ovdje leži razlog zašto mi trebamo **komunicirati** i prevoditi svoje radove tako da postignemo konačni cilj: **razumjeti** jedan drugog.

Letteratura

- 1.** Janot E.Fred, An Introduction to intercultural communication, California State University, San Bernardino, 2004.
- 2.** Kis D „Gorki talog iskustva, Beograd 1991.
- 3.** Konstantinovic Z, Uvod u uporedno proucavanje knizevnosti, Beograd 1984;
- 4.** Sandzakoski Stefan Padre, La copertura delle tradizioni, Skopje 2001.
- 5.** Stardelov G., 'Poslednite pesni na Slavko Janevski' vo izmisljena tvrdina, Skopje 2002

LOVE AS A PHENOMENON IN THE INTERCULTURAL AND TRANSCULTURAL COMMUNICATION ²⁰

‘Identity of a nation lies in its spiritual treasure - in its culture’ - Milan Kundera

Abstract: Communication is an element of culture. Communication and culture are inseparable. Culture is part of the identity we pass on to our posterity.

Apart from international, global and cross-cultural aspect, communication and culture should be also studied from an intercultural and transcultural aspect.

Intercultural and transcultural communication in a literary work includes:

1. Face to face interaction among people of different cultures and
2. Interactive reading of works of different literatures.

For a dialog-communication and acquaintance - bringing together among different cultures, translation of literary works with high ethic-esthetic values typical for a particular nation or ethnicity, is more than necessary. In this sense, brotherly love and love as a motive and phenomenon (for instance: in the works of F.G.Lorka, of A. Sopov, of D. Kis, of Dejan Dukovski or the last poems of S. Janevski) are essential components:

²⁰ Medunarodna kolonija mladih, Ernestinovo, 2003/08 g., Zbornik radova, Osijek, 4-5 prosinca, 2008. Zbornik znanstvenog skupa s medunarodnim sudelovanjem, s. 128-132; Zagreb-Osijek, travanj 2010, HAZU

1. for struggle against evil (war, terrorism) that threatens to shake and smash the bones of the intellect,
2. for a way out of partings,
3. for a better acquaintance and cultural competition among nations of this small world.

1.

The syntagma intercultural and transcultural communication leads to the conclusion that without culture there is neither intercultural nor transcultural communication in art in general and especially in a literary work.

Culture is a basis and foundation, an initial and essential position for interpersonal communication, and then for an intercultural and spiritual communication and competition among nations in this small world.

The phenomenon culture contains all that makes one nation or a group of people, unique and recognizable.

An individual is defined and identified as a part of a particular group. We are all members, and we all belong to groups of different size. But one of the biggest groups is culture. Culture is a guide through life of a nation or group of people that have their own mythology, language and gestures, way of communication, economic systems, way of nutrition and way of dressing.

Everybody is part of culture. Nobody can choose the culture he belongs to. In other words we are simply born in culture.

Culture is human fate, part of human history. Culture is spiritual womb of man. Culture gives birth, develops, strengthens and forms the spiritual pillar of family and nation. It helps the creation of our identity capable of planting the seed of happiness and hope for better future of impending generations. Culture “is part of the identity that we pass on to our posterity” (Jandt E. Fred, 2004:26).

Culture is part of our everyday life; part of our love and offering (for the relatives, the family, nation) on one hand and (for the friends, neighbors, foreigners) on the other. At the same time love as a phenomenon have been wavering the soul and the being of the Macedonian people for more than a millenium now. Therefore, it is more than necessary that we return to our roots, our ethos, our culture whose veins are widely spread out, whose matrixes are universal. (Sandzakovski S., 2001:102).

Now, more than ever we need a change. But, every true change is preceded by a change of the individual, of their way of behavior and communication with themselves and into themselves, and then with the other. This means we need a new and different stance towards our own culture that will be followed by a new approach to the ethical being of the other.

Examples of such a correlation or intercultural communication are present in some investigations or literary works. Thus, we find this dialogue noted down by a sociologist-research worker:

- What are you? -the sociologist asked
- I am a Gypsy.
- A Gypsy Muslim or a Gypsy Christian?-the sociologist tries to explain.

After some thinking, the Gypsy says:

- I am a Gypsy musician.

This example of the sociologist corresponds with the dramatic image in the poem

“A meeting with the police Lieutenant-colonel” by F.G. Lorca. Here the answers of the Gypsy kill the Lieutenant colonel who dies with foam in his mouth:

Lieutenant colonel
I am a police Lieutenant colonel
Gypsy
Yes.
Lieutenant colonel
And you, who are you?
Gypsy
A Gypsy.
Lieutenant colonel
What is a Gypsy?
Gypsy
Nothing.
Lieutenant colonel
What is your name?
Gypsy
Just a name.

Lieutenant colonel
What did you say?
Gypsy
A Gypsy.

Then follow the freedom-loving and poetic answers of the Gypsy that practically kill or have a deadly impact upon the Lieutenant Colonel: "I have invented wings and I am flying. I feel sulfur and rose on my lips. I don't even need wings, because I can fly without them. I have cloud and rings in my blood. In January I have a blossom of an orange..."

These two segments are an example for the defense of once identity and affirmation of freedom/love.

Yes, it is exactly love that breaks the bones of the contaminated intellect, amputates and heals the malign protuberances of the soul and wipes out the boundaries and differences among cultures. Such is also the example with Dejan Dukovski's play *The Balkan Is Not Dead* in which the Author talks about and analysis the intercultural model or the so-called model of contradictions and clashes which still exists in the Balkans by means of interference of Christianity and Islam.

The central theme is love between two members of two different ethnic communities. Love as passion links the blood between man and woman, between different bloods; it joins together different cultures, entities and identities wiping out all boundaries. The message of this dramatic text of Dukovski is that love can save us from the apocalyptic black wind, from demonism and ethnocentrism of some extreme individuals and groups. In fact, in this play the author insists on the idea that damnation should be also looked for in ourselves. At the same time we should keep an eye on the threat of evil coming from afar. Aco Sopov, the poet, has prophetically written about this:

“Black riders, white cavalries.

With faces of a saint-cruel soldiers on the wall.

A wave following waves. A horse horses. A black Arab pursues them.

A girl standing on a bank, the bank is falling apart.

(Aco Sopov: “A Lake by the Monastery” in *Reading the Ashes*, 1970)

Therefore this poet insists on love as the only way out of partings:

‘.. Blood will save us too!/Not the blood of parting and

hatred,/the blood railed in revenges and wrath/ but the blood because of which the wife sacrifices for the husband/ the husband for the wife and the son,/ and the son together with them for the fatherland/ from which we all burn like from the purest wine’/. (Aco Sopov: ‘The Moment I mention You’ in The Song about the Dark Woman, 1976’.

Slavko Janevski in the last poems of his poetry collection *Fictitious Fortress* (2002) openly speaks that we need bringing together, dialogue and understanding with the other; that only hope, faith and love are the only things that remain for the salvation of the disunited Balkan.

In the poem ‘The Power of Love’, Janevski describes the birth of alchemy / the power of love which before reaching the heart wanders through the veins. If by the power of love we support our beloved, our children, we have the right to hope and believe in a better future; we have the right to rejoice the new offspring of birth. In the poem called ‘Birth’, S.Janevski poses several questions, dilemmas and gives answers: ‘Can we, partitioned Balkan nations, build a bridge that will connect us (Stardelov G., 2002:204) in order to bridge:

That abyss
Spreading
Through the damned Balkan’.

Hence in the intercultural and transcultural communication, it is recommendable that we present ourselves as part of one Balkan literature, and leave the choice to the reader. Therefore it is necessary that we translate each other and communicate, learn about each other and understand each other. We should love each other and have respect for each other. Translation, on the other hand, does not require only knowledge of two languages but, to put it more properly, it demands knowledge

of two cultures, two civilizations for translation is a unique way for true reading. In case this is not correct translation makes a material mistake and deforms the overall image and essence of the text. For instance, in the English translation of Garden, Ash by Danilo Kis, which served as an original for production of other translations in other languages, the translator, taken away by the names of the heroes of the Islamic ballad Omer and Merim, translated the original names as Homer and Merime.

Therefore, the translations that have an inaccurate grammar and syntax might produce confusion or even change the meaning of the original. Cultures, very often, do not share the same experiences. Translation becomes problematic when a certain culture has certain experiences and the other does not have them.

And finally, cultures might not understand concepts in the same way. This is why we understand and admire the wish of the great author Kis that his works should serve to 'bridge the abyss between different worlds and religions' (Kis D., 1991:244).

Here lies the reason why we should communicate and translate our works so that we reach the ultimate objective: to understand each other.

Bibliography:

1. Janot E. Fred, An Introduction to Intercultural Communication, California State University, San Bernaldino, 2004
2. Kis D. Gorki talog iskustva, Beograd, 1991
3. Konstantinovic Z., Uvod u uporedno proucavanje knizevnosti, Beograd 1984
4. Sandzakoski Stefan Otec, Pokrovi na predanieto, Skopje 2001
5. Stardelov G., 'Poslednite pesni na Slavko Janevski' vo Izmislana tvrdina, Skopje 2002

L'AMORE COME UN FENOMENO NELLA COMMUNICAZIONE INTERCULTURALE E TRANSCULTURALE²¹

L'identità di un popolo si riguarda nella sua ricchezza spirituale- nella sua cultura” - Milan Kundera

Astratto: La comunicazione é un elemento della cultura. La comunicazione e la cultura sono inseparabili. La cultura é una parte dell'identità che trasferiamo ai nostri bambini. Oltre del aspetto internazionale, globale e inter-culturale, necessario é di esaminare la comunicazione e la cultura di un aspetto interculturale e transculturale. La comunicazione interculturale e transculturale nell'opera letteraria supporre:

- a) interazione faccia in faccia fra la gente con diverse culture e
- b) la lettura interattiva delle opere di diverse culture.

Per un dialogo-comunicazione e conoscenza-avvicinamento fra le diverse culture c'è bisogno di traduzione delle opere letterarie con una alta valore etica-estetica riconoscibili per un popolo o per un etnicum. Inoltre, l'amore fraterno e l'amore come un motivo e fenomeno(esempio : nell'opera di F.G.Lorca, di A. Šopov di D. Kis, di Dejan Dukovski o le ultime poesie di S. Janevski) con componenti essenziali :

²¹ Соопштение во Институтот за мултикултурно образование, Фиренца, април 2006 г.

- a) Per il conteggio col male (la guerra, il terrorismo,) che minaccia di scuotere e triturre le ossa della mente.
- b) per la salvezza della separazione
- c) per la conoscenza migliore e una competenza culturale fra i popoli su questo piccolo mondo.

Il sintagma comunicazione interculturale e transculturale punta alla ragione che senza cultura non c'è né comunicazione interculturale, né transculturale nell'arte in generale e soprattutto nell'opera letteraria.

La cultura è la base e il fondamento, una posizione di partenza essenziale per la comunicazione interpersonale, e dopo per una comunicazione interculturale e spirituale e la competenza fra i popoli su questo mondo piccolo.

Il fenomeno cultura contiene tutto quello che un popolo o un gruppo li fa uniti e riconoscibili.

L'uomo si definisce e identifica nei membri di un gruppo determinato. Tutti noi siamo membri e facciamo parte nei gruppi con diverse grandezze. Ma uno dei gruppi più grandi è la cultura. La cultura è il cicerone nella vita di un popolo o gruppi di gente che hanno i suoi miti, sua lingua e gesti, modo di comunicazione, sistemi economici, il modo di alimentazione e il modo di vestirsi.

Tutti appartengono alla cultura. Nessuno non sceglie a quale cultura appartenerà. Semplicemente, in lei nasciamo nella cultura.

La cultura è il destino del uomo, una parte della sua storia. La cultura è la ventre spirituale del uomo. Da lei nasce, si sviluppa rafforza e forma il tronco spirituale della famiglia e della nazione. Si forma la nostra identità, capace o meno capace di seminare la semenza della felicità e della speranza per un futuro migliore delle generazioni che vengono. La cultura "è

una parte dell'identità che trasferiamo ai nostri figli "(Jandt E.Fred,2004 :26).

La cultura é una parte della nostra esistenza ; una parte del nostro amore e sacrificio(verso l'amico intimo,per la famiglia ,la nazione),di una parte e l'altro (l'amico, il vicino,lo straniero),da l'altra parte. Inoltre l'amore come fenomeno più di un millennio,tesse l'anima l'anima e l'esistenza del popolo macedone. Adesso più che mai sia necessario di rientrare verso i suoi radici verso la sua entità,tornare verso la sua cultura di cui vene sono diffuse a lungo,le matrice di cui sono universali"(Sandzacovski S,2001 :102).

Adesso più che mai c'è bisogno di cambiamento. Ma ad ogni vero cambiamento precede il cambiamento dell' uomo stesso,del suo modo di comportamento e comunicazione con sé e in sé,e dopo con l'altro.

Esempi di una tale correlazione o comunicazione inerculturale sono presenti nelle diverse ricerche o opere letterarie.Così,da un sociologo ricercatore seguiamo il dialogo:

- Che cosa sei
- ?- chiede il sociologo
- Sono Zingaro
- Zingaro musulmano o Zingaro cristiano ?
- vuole chiarire il sociologo
- Dopo che pensa un poco lo Zingaro risponde.
- Io sono Zingaro musicista.

Queso esempio del sociologo corrisponde all'immagine drammatica nella poesia. "L'apparizione col tenente-colonnello della polizia" di F.G.Lorca.

Qui delle risposte dello Zingaro,il tenente-colonnello cade morto con spuma nella bocca :

Il tenente-colonnello

Io sono tenente-colonnello della polizia.

– Lo Zingaro

Si

– Il tenente-colonnello

E tu, chi sei ?

– Lo Zingaro

Zingaro.

– Il tenente-colonnello

Che cos' é lo zingaro ?

– Lo Zingaro

Niente

Il tenente colonnello

Come ti chiami ?

–Lo Zingaro

Così.

–Il tenente-colonnello

Che cosa hai detto?

Lo Zingaro

Zingaro.

Seguono le risposte liberali e poetiche dello Zingaro che praticamente lo uccidono, hanno un effetto, micidiale mortale sul colonnello. "Ho inventato ali e volo". Sulle labbra ho zolfo e rosa. Non ho bisogno di ali, perché volo anche senza di loro. Nella sangue ho nuvole e anelli. Ho un fiore d'arancio in gennaio..

Questi due segmenti sono un esempio per la difesa della propria identità e l'affermazione della libertà/dell'amore.

Si, proprio l'amore e quella che rompe le ossadella mente conmtaminata,amputa e cura le escrescenze mortalli dell'anima e cancella le frontiere e le differenze fra le culture.E simile anché l'esempio con il dramma di Dejan Dukovski :„I Balcani non sono morti”dove si parla e si problemattizail modello interculturale o cosidetto il modello delle contraddizioni e i conflitti che esistono ancora sui Balcani tramite l' intrecciatura della cristianità e dell'islamismo.

Il tema centrale é l'amore fra due appartenentidi due comunità etniche diverse. L'amore come passione collega la sangue fra il marito e la moglie, fra diverse sanngue, unisce diverse culture, entità e identità, cancella tutte le frontiere. Il messaggio di questo testo drammatico di Dukovski é che l'amore ci può salvare del vento nero appocaliptico del demonismo e etnocentrismo delle diverse estremmi individue e gruppi. Infatti, in questo dramma proviene l'idea che dobbiamo cercare la maledizione anche nei se stessi , di una parte e di proteggersi della minaccia del male che viene da lontano di che con un tono profetico avvertiva anche il poeta Aco Šopov :

„Cavalieri neri, cavallerie bianche.
Con un volto di santo-sul muro soldati crudeli.
Onda alle onde. Cavallo ai cavalli. L'arabo nero li caccia.
Una ragazza fermata sulla costa , la costa si sbricola”
(Aco Sopov :l1 lago accanto al monastero)
Lo spettatore nella cenere ,1970)

Per questo questo poeta insiste all'amore come l'unica salvezza delle separazioni: “..la sangue salvera anche noi!Ma non la sangue della separazine e dell'odio, // la sangue con

vendette e indignazioni circondata// ma quella sangue per la quale la moglie si sacrifica //per il marito // il marito per la moglie e il figlio //e il figlio insieme a loro per la patria // di quale tutti ardiamo come di un vino purissimo: //

(Aco Sopov : Quando mi ricordo ;La canzone della donna nera,196).

Che sia necessario un avvicinamento un dialogo e comprensione con l'altro che solamente la speranza la fiducia e l'amore é l'unico che ci rimane per la salvezza dei Balcani disuniti,ad alta voce e aperto parla anche Slavko Janevski nelle ultime canzoni della raccolta di versi „La cittadella fabricata”(2002).

Nella poesia „La forza dell'amore” Janevski descrive la nascita dell' alchemica la forza dell'uomo che prima vaga a lungo nei corridoi delle vene per arrivare ne cuore.Se con la forza dell'amore ristoriamo o nostri vicini,i nostri bambini,noi abbiamo il diritto di sperare e di credere in un futuro migliore ;abbiamo ragione di essere gioiosi alle nuove nascità -alla nascità.

Proprio nella stessa poesia „Nascita”S.Janevski”fa qualche domande dilema e risposte :Ci potremmo noi I Balcanici separati di costruire una volta un ponte potrebbe riunirci ? (Stardelov.G,,2002 :204) per poter passarlo :

Quel abisso
che si estende
nei maledetti Balcanici”

Di qui,nella comunicazione interculturale e transculturale é utile anche come letteratura di avanzare come letteratura Balcanica e il lettore potra scegliere quello che li piacerebbe. Perciò é necessario di tradurci di comunicarci di conoscerci e capirci. Di amarci e rispettarci.Ma per la traduzione non é

sufficiente la conoscenza di due lingue ma c'è bisogno anche di conoscere due culture, due civiltazioni perché la traduzione è una letteratura profonda, se questo non è così, può succedere che l'interprete faccia un errore materiale e deformazione dell'immagine e dell'essenza del testo. Per esempio nella traduzione del „Giardino cenere” di Danilo Kis in inglese tramite lui e in altre lingue, il traduttore che è stato sfidato dai nomi degli eroi della ballata musulmana Omer e Merim, ha tradotto i nomi originali come Omero e Merime. Dunque le traduzioni che hanno una grammatica e sintassi sbagliata possono creare una confusione o pure cambiare la significazione di quello che è immaginato come originale. Le culture spesso non condividono le stesse esperienze.

La traduzione diventa problematica quando una cultura ha qualche esperienza e l'altra non c'è.

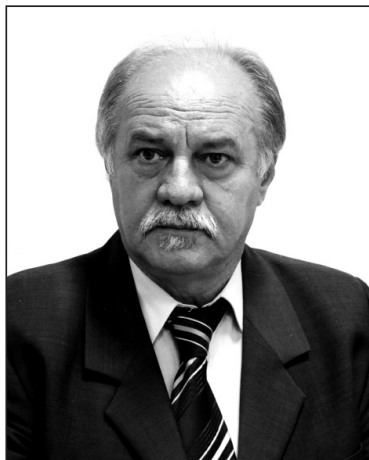
Ed in fine, le culture non capiscono le nozioni alla stessa maniera. Ecco perché ci capiamo e ci ammiriamo al desiderio del grande Kis le sue opere di servire di traghettare il ponte fra i diversi mondi e religioni (Kis D., 1991 :244).

Ecco perché più che mai è necessario di comunicare e di tradurci, non di capirci, ma prima di tutto di intenderci.

Letteratura

1. Janot E. Fred, An Introduction to intercultural communication, California State University, San Bernardino, 2004.
2. Kis D „Gorki talog iskustva, Beograd 1991.
3. Konstantinovic Z, Uvod u uporedno proučavanje knizevnosti, Beograd 1984;
4. Sandzakoski Stefan Padre, La copertura delle tradizioni, Skopje 2001.
5. Stardelov G., Le ultime poesie di Slavko Janevski, nella città della Immaginata Skopje 2002

Белешка за авторот

Блаже Китанов е роден на 17 декември 1952 година во Штип. Основно и средно образование(Гимназија) завршил во родното место(1971). Редовно студирал и дипломирал на Филолошкиот факултет во Скопје на групата југословенска книжевност и македонски јазик(1975). На истиот факултет магистрирал - Поезијата на Матеја Матовски (1984) и докторирал - Ацо Шопов - живот и дело (1994).

Во 1975/76 е соработник во Центарот за општествено-економско и марксистичко образование при Работничкиот

универзитет „Ванчо Прќе“ - Штип, од 1976/78 е соработник во Центарот за информации и пропаганда во Модната конфекција „Астибо“ - Штип. Од 1979 е професор на Педагошката академија „Гоце Делчев“, а од 1995 и професор на Педагошкиот факултет „Гоце Делчев“ - Штип.

Од 2001 до 2009 бил декан на Педагошкиот факултет „Гоце Делчев“ - Штип при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје.

Сега е професор на Факултетот за образовни науки при Универзитетот „Гоце Делчев“ - Штип.

Од 1983 - 1990 бил главен и одговорен уредник на списанието „Дело-74“ - Штип.

Член е на Друштвото на писателите на Македонија од 1998 година.

Студиски престои:

Линколн, Англија(1996), Лион, Франција(1999), Прага, Чешка(2003), Краков, Полска(2004).

Автор е на книгите

1. Од пејзажот кон човекот - студија за поетскиот свет и израз на Матеја Матевски (Скопје, Македонска книга, 1987);
2. Во подножјето на огнот - поезија (Скопје, Глобус, 1995):
3. Импреси и погледи - литературни критики и есеи (Скопје, Глобус, 1995);
4. Девет возбуди - литературни критики - беседи (Скопје, Орбита-С, 1996);
5. Ацо Шопов - живот и дело, студија (Скопје, Култура, 1998)
6. Критички соочувања (критики и беседи), Макавеј, Скопје, 2005 г.
7. Моите дијаманти (поезија за деца), Макавеј, Скопје, 2005 г.
8. Моите дијаманти – второ издание (поезија за деца), Макавеј, Скопје, 2005 г.
9. Моите дијаманти – (поезија за деца), Мултипринт, Софија, 2005 г.
10. Моите дијаманти – трето издание (поезија за деца), Макавеј, Скопје, 2006 г.
11. Литература за деца – осврти – прикази, Макавеј, Скопје, 2007 г.

СОДРЖИНА

ПОСЛУШАЈТЕ МАКЕДОНЦИ!	7
МАКЕДОНИЈА Е СУДБИНА НА СВЕТОТ-СВЕТОТ Е СУДБИНА НА МАКЕДОНИЈА	11
КАКО ДА СЕ ЗАЧУВА ИМЕТО, РОДОТ, ИМОТОТ	18
ОТКРИВАЈЌИ ЈА РОДИНАТА ГО ОТКРИВ СВЕТОТ, ОТКРИВАЈЌИ ГО СВЕТОТ ЈА ОТКРИВ РОДИНАТА	24
REVEALING HOMELAND, I DISCOVERED THE WORLD, DISCOVERING THE WORLD, I DISCOVERED HOMELAND ..	33
ПРИКАЗНАТА „СИЛЈАН ШТРКОТ,, НА МАРКО ЦЕПЕНКОВ- ПАРАБОЛА ЗА ЧОВЕЧКАТА И МАКЕДОНСКА СУДБИНА .	35
ПРИЧА „СИЛЈАН ШТРКОТ“ МАРКА ЦЕПЕНКОВА -ПАРАБОЛА ЉУДСКЕ И МАКЕДОНСКЕ СУДБИНЕ	42
КОГА ОДЕВМЕ ВО СТАМБОЛ	49
WHEN WE WENT TO STAMBOL	57
ПРОВИДЕНИЈАТА НА АНТЕ ПОПОВСКИ	66
VISIONS OF ANTE PPOVSKI	73
ИНТИМНИОТ ПЛАНЕТАРИУМ НА СЛАВКО ЈАНЕВСКИ ...	79
КРИТИЧНА ТОЧКА ИЛИ РАЗДЕНУВАЊЕ НА ЗЛОТО	86
СВРЗУВАЊЕ НА/СО ПЕСНАТА	93

„НОЌНИК“ ОД БРАНКО ЦВЕТКОСКИ	102
СМРТНОСЕН ЛЕТ КОН СЛОБОДАТА	110
LES PREMIERES OEUVRES D'ATSO SHOPOV	115
ПРВИТЕ ТВОРБИ НА АЦО ШОПОВ	122
ТВОРЕЧКАТА СЛОБОДА, ТРАДИЦИЈАТА И ЈАЗИКОТ ВО ПОЕЗИЈАТА НА АЦО ШОПОВ И МАТЕЈА МАТЕВСКИ	131
CREATIVE FREEDOM, TRADITION AN LANGUAGE IN THE PO- ETRY OF ACO SHOPOV AND MATEJA MATEVSKI	148
ЉУБОВТА КАКО ФЕНОМЕН ВО ИНТЕРКУЛТУРНАТА И ТРАНСКУЛТУРНАТА КОМУНИКАЦИЈА	161
LIEBE ALS PHÄNOMEN INTER- UND TRANSKULTURELLER KOMMUNIKATION	169
LJUBAV KAO FENOMEN INTERKULTURALNE I TRANSKULTURALNE KOMUNIKACIJE	177
LOVE AS A PHENOMENON IN THE INTERCULTURAL AND TRANSCULTURAL COMMUNICATION	184
L'AMORE COME UN FENOMENO NELLA COMUNICAZIONE INTERCULTURALE E TRANSCULTURALE	191
БЕЛЕШКА ЗА АВТОРОТ	199